

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**Etické aspekty náhradní výchovy
v kontextu změn právního systému ČR**

Vedoucí práce: **Mgr. Martina Pavelková**

Autor práce: **Bc. Dagmar Kůrková, DiS.**

Studijní obor: **Etika v sociální práci - KS**

Ročník: **3.**

2014

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47 b), zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným stanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

25. března 2014

.....

Děkuji vedoucímu diplomové práce Mgr. Martině Pavelkové za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah:

Úvod	6
1. Legislativní úprava sociálně-právní ochrany dětí a důsledky novelizací posledních dvou let	8
1.1 Vymezení oblasti sociálně-právní ochrany dětí	8
1.2 Ochrana práv dítěte v legislativě národní i mezinárodní	9
1.3 Změny od 1. 1. 2013 – Zákon o sociálně právní ochraně dětí	12
1.4 Změny od 1. 1. 2014 – Nový občanský zákoník	24
1.5 Důsledky změn	31
2. Systém náhradní péče o děti v ČR	34
2.1 Současný stav úpravy sociálně-právní ochrany dětí jakožto odraz změn v systému náhradní péče o děti	34
2.1.1 Náhradní rodinná péče	39
2.1.2 Ústavní výchova	40
2.2 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v systému náhradní péče o děti	41
3. Specifika sociální práce a náhradní výchovy	43
3.1 Vztah sociální práce k jiným disciplínám	44
3.2 Rizika a pojetí pomáhajícího vztahu	46
4. Etická dimenze sociální práce a náhradní výchovy	48
4.1 Etický pohled na člověka a smysl života	51
4.2 Lidská důstojnost	53
4.3 Svoboda a lidská práva	56

4.3.1 Etika – morálka – právo	59
4.3.2 Práva biologických rodičů	59
4.3.3 Dítě jakožto objekt ochrany společnosti	60
4.4 Odpovědnost a svědomí	63
5. Etická dimenze praxe Dětského centra Jihočeského kraje, o.p.s. Strakonice	66
5.1 Hlavní zásady činnosti DCJK	67
5.1.1 Etická dilemata k řešení	68
5.1.2 Opora v legislativě	72
5.1.3 Opora v etickém kodexu	73
5.2 Vztah pracovníků ke klientovi	75
5.3 Biologický rodič má nejen práva, ale i povinnosti	78
5.4 Náhradní rodiče přebírají zodpovědnost – tvorba nové rodiny	82
Závěr	86
Seznam použitých zdrojů	88
Seznam zkratk	93
Seznam příloh	94
Přílohy	95
Abstrakt	102
Abstract	103

Úvod

„Šťastný je ten, kdo našel štěstí v rodině.“

Lev Nikolajevič Tolstoj

Problematika opuštěných dětí je dozajista tématem, které ponechá málokoho chladným. Má-li člověk to štěstí, že žije ve spokojené rodině, po boku svých nejbližších, mnohdy si ani neuvědomuje, jaká trápení a strasti zažívají ti, kteří v rodině své štěstí nenašli. Tuto skutečnost člověk vnímá tím intenzivněji, stane-li se sám rodičem. Osudy opuštěných dětí, které svou rodinu nikdy nenašly nebo ji ztratily ještě v raném věku, jsou plné bolesti a trápení. Zároveň ale i lásky, radosti a nových nadějí – takových nadějí, kde se jejich osudy spojí s osudy těch, kterým příroda z nějakého důvodu odepřela biologické rodičovství, i těch, kteří mají svou náruč natolik velkou, aby vedle „vlastního“ dítěte objala i dítě „cizí“.

Proces svěřování dítěte do náhradní výchovy v praxi běžně doprovází celá řada etických aspektů. V posledních dvou letech vstoupilo do tohoto procesu množství legislativních změn, s jejichž důsledky se musejí všichni vypořádat. A nutno říci, že důsledky těchto změn nejsou ryze pozitivní. Novelty zákonů přinesly kromě množství nových ustanovení i množství nových etických otázek a dilemat, a to nejen pro sociální pracovníky a jiné profesionály, ale i pro náhradní rodiče samotné. Cílem kvalifikační práce je tedy nejen porovnání dotčené legislativy, ale především promítnutí legislativních změn do oblasti etiky.

Pro pochopení právní situace ohroženého dítěte i celého systému sociálně-právní ochrany dětí v ČR je legislativní systém podroben bližšímu porovnávání, bez něhož by však nebylo možno na jednotlivá úskalí systému, právní i etická, adekvátně odpovědět a v práci systematicky pokračovat.

Následující kapitoly práce jsou věnovány provázanosti sociální práce a etiky. Sociální práce je obecně doprovázena celou řadou rizik, úskalí a specifikací, které jiné profese obvykle neřeší. Sociální práce s opuštěnými dětmi, jejich biologickými rodiči i rodiči náhradními, je o to těžší, že zájem rodiče se od zájmu dítěte může lišit.

Kvalifikační práce nahlíží na sociální práci v etických souvislostech, když svým výběrem identifikuje základní etické kategorie, které proces náhradní výchovy doprovází. Zhodnocuje, do jaké míry se osobnost člověka smysl jeho života, lidská důstojnost, svoboda, lidská práva, odpovědnost či svědomí, promítají do profesionality sociálního pracovníka. Lidská práva obecně jsou konfrontována s právem dítěte na „spokojený život“ či právem biologického rodiče podílet se na výchově svého dítěte.

Kazuistiky získané z vlastní praxe jsou záměrně voleny tak, aby chronologicky doprovázely jednotlivé kapitoly týkající se etap procesu svěřování dítěte do náhradní výchovy. Problematiku též dokreslují kazuistiky ze skutečného rozhodování sociálního pracovníka, který se v praxi každodenně potýká s řadou etických dilemat. Sociální pracovník může nalézt při rozhodování oporu nejen v legislativě, etickém kodexu, ale může se opřít též o své hodnoty lidské.

Ve výkonu sociální práce nejde jen o sociální práci jako takovou. Při výkonu této profese jde též o životní praxi sociálního pracovníka, o jeho život se vším všudy – se vztahy k ostatním lidem, pokoře k vlastní profesi. Reflektováním a hledáním toho nejhodnějšího řešení pro klienta zároveň sociální pracovník reflektuje i život vlastní. Všemi uvedenými souvislostmi tak má sociální práce k etice blíž a blíž.

Vedle poznatků z praxe Dětského centra Jihočeského kraje, o.p.s. ve Strakoniciích se základními zdroji kvalifikační práce stala jednak aktuální legislativní úprava sociálně-právní ochrany dětí a rodinného práva, odborná literatura z oblasti sociální práce, filosofie či psychologie, ale využívala jsem též specializovaných internetových zdrojů či časopiseckých statí. Zásadními autory jsou pak jmenovitě Anzenbacher, Matějček, Matoušek, Nedělníková, Sokol, Škoviera, Šrajer a jiní.

1. Legislativní úprava sociálně-právní ochrany dětí a důsledky novelizací posledních dvou let

1.1 Vymezení oblasti sociálně-právní ochrany dětí

Legislativa České republiky vymezuje sociálně-právní ochranu dětí jako ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.

Sociálně-právní ochrana náleží bez ohledu na státní občanství všem dětem, které se nacházejí na území ČR – děti mající trvalý pobyt na území ČR, děti cizinců mající na území trvalý pobyt nebo jsou hlášeny k pobytu na území ČR po dobu nejméně 90 dnů, děti, za které byl podán návrh na zahájení řízení o udělení mezinárodní ochrany na území ČR a děti pobývající na území ČR s rodičem, který podal žádost o udělení oprávnění pobytu. Výše uvedené vymezení osob definuje Zákon o sociálně-právní ochraně dětí, § 2 odst. 2.

Důležitým mezníkem pro poskytnutí sociálně-právní ochrany dítěti je aktuální situace dítěte a řešení jeho věcného problému.

Zákon nepředpokládá k poskytnutí sociálně-právní ochrany dětí jednorázovou událost či krátkodobé působení, ale zásah je vhodný tam, kde skutečnosti trvají takovou dobu, kdy je situaci třeba vhodným způsobem řešit. Sociálně-právní ochrana se poskytne dítěti i v případě jednorázové záležitosti, která však dosahuje takové intenzity, která by mohla nepříznivě ovlivnit vývoj dítěte.¹

Zájem a blaho dítěte – tedy přední hledisko sociálně-právní ochrany dětí je zakotveno v řadě dokumentů na úrovni mezinárodních úmluv i vnitrostátních zákonů a pravidel. Základní mezinárodní úmluvy a předpisy komunitárního práva přímo upravující nebo se dotýkající institutu práva dítěte, jimiž je Česká republika vázána jsou vyzdvížena v následující kapitole 1.2.

¹ Srov. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

1.2 Ochrana práv dítěte v legislativě národní i mezinárodní

Ochrana dítěte, která je širším pojmem než sociálně-právní ochrana, představuje rozsáhlý systém právních předpisů a oprávněných zájmů dítěte zakotvených v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly. Tvoří tak předmět činnosti mnoha orgánů - osob právnických i fyzických. Ochrana dítěte a zajišťování jeho práv se prolíná do legislativy v oblasti rodinně-právní, sociální, školské, zdravotní, daňové, občanskoprávní, trestní apod. Je proto zřejmé, že legislativu ochrany dítěte nelze shrnout do jediného právního předpisu.

Mezi stěžejní *mezinárodní* legislativní smlouvy, úmluvy a doporučení zajišťující práva dítěte patří předně:

- **Úmluva OSN o právech dítěte** – jednomyslně schválena Valným shromážděním OSN v roce 1991. ČR se podpisem Úmluvy zavazuje, že bude respektovat a zabezpečovat práva stanovená Úmluvou každému dítěti bez jakékoliv diskriminace. Stát je povinen respektovat rodinu jako základní jednotku společnosti a jako přirozené prostředí, ve kterém se mohou rozvíjet a prospívat všichni její členové, zejména pak děti. Jde o mezinárodní konvenci stanovující občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dětí. Dodržování úmluvy kontroluje Výbor pro práva dítěte OSN. Doposud Úmluvu ratifikovalo 193 států, jménem České a Slovenské federativní republiky byla Úmluva podepsána dne 30. 09. 1990.
- **Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení** – přijata Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého 29. 05. 1993, jménem ČR byla Úmluva podepsána 01. 12. 1999. Při ratifikaci Úmluvy bylo současně učiněno oznámení, že ČR určuje ústředním orgánem oprávněným vydat potvrzení o osvojení Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně. Pro ČR vstoupila Úmluva v platnost 01. 12. 2000.
- **Evropská úmluva o osvojení dětí** – přijata Radou Evropy 24. 04. 1967 ve Štrasburku a v platnost vstoupila 26. 04. 1968. Jménem ČR byla Úmluva podepsána 15. 12. 1999. ČR si vyhradila právo neuplatňovat článek 7 odst. 1 Úmluvy (minimální a maximální věková hranice pro osvojitele). Pro ČR vstoupila Úmluva v platnost 09. 12. 2000.

- **Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí** – přijata Radou Evropy 20. 05. 1980 v Lucembursku, jménem ČR byla Úmluva podepsána ve Štrasburku 16. 04. 1999 a pro ČR vstoupila v platnost 01. 07. 2000.
- **Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství** – přijata Radou Evropy 15. 10. 1975 ve Štrasburku a v platnost vstoupila 11. 08. 1978. Jménem ČR byla Úmluva podepsána ve Štrasburku 26. 04. 2000 a pro ČR vstoupila v platnost 08. 06. 2001.
- **Evropská úmluva o výkonu práv dětí** – tato úmluva má za cíl podporu práv dětí a ochranu jejich nejlepšího zájmu. Poskytuje procesní opatření, která umožní dětem vykonávat jejich práva (včetně poskytnutí relevantních informací pro rodinné řízení před soudními orgány – zejména řízení o výchově, pobytu, přístupu, otázky rodičovství, právního opatrovnictví, ochraně před krutým či ponižujícím zacházením atd.
- **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** – tato úmluva, známá jako Evropská úmluva o lidských právech (ECHR), chrání občanská a politická práva, obsahuje základní hodnoty Rady Evropy. Články, které jsou nejčastěji využívány k ochraně dětí jsou čl. 2 (právo na život), čl. 3 (zákaz mučení), čl. 4 (zákaz otroctví a nucené práce), článek 5 (právo na svobodu a bezpečnost), čl. 6 (právo na spravedlivý proces) a čl. 8 (respektování soukromého a rodinného života). Hovoří-li Úmluva o násilí na dětech, soustřeďuje se na tělesné tresty, ale má přímý význam pro trestání veškerého násilí na dětech.
- **Úmluva Mezinárodní organizace práce o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce** – mezinárodní úmluva č. 182 byla přijata v rámci Mezinárodní organizace práce v roce 1999 a v platnost vstoupila o rok později, Úmluvu ratifikovalo již 163 zemí světa, včetně ČR v roce 2001, pro niž vstoupila v platnost 19. 06. 2002.
- **Směrnice o náhradní péči o děti** – Směrnice byla přijata Valným shromážděním OSN 20. 11. 2009. Směrnice zdůrazňují, že veškeré snahy by měly být přednostně zaměřeny na posílení ohrožených rodin a udržení dítěte v původní rodině. Pokud tyto snahy nejsou žádoucí, mělo by být dítě v nezbytných případech umístěno do náhradní péče. Na rozdíl od Úmluvy OSN o právech dítěte nejsou Směrnice právně závazné.^{2,3}

² Srov. SOS dětské vesničky, 2013[online].

³ Srov. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2014[online].

Ochraně dětí je v právním řádu České republiky věnována velká pozornost. Základní **vnitrostátní** normy upravující sociálně-právní ochranu dětí jsou:

- **Listina základních práv a svobod**, jakožto součást ústavního pořádku České republiky, základní práva a svobody obsažené v Listině vyjadřují vztah mezi státem a občanem, zaručena trvalost a rovnost lidské důstojnosti, pro ochranu práv dítěte je důležitý zejm. čl. 32, jenž vytyčuje ústavně právní základ ochrany rodiny a rodičovství – děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči, práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.⁴
- **Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí** (dále jen ZOSPOD), jakožto speciální právní předpis, jehož zavedená novelizace k 1. 1. 2013 bude podrobněji popsána v následující kapitole 1.3.

Zákon definuje, že nedotčeny zůstávají zvláštní právní předpisy, které též upravují ochranu práv a oprávněných zájmů dítěte. V ZOSPOD jsou upravena jen některá opatření směřující k ochraně dětí, další jsou obsažena v řadě právních předpisů, které se vždy věnují specifické oblasti, jsou jimi např.:

- **Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním** (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon**, ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád**, ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník** (dále jen Nový občanský zákoník - NOZ), jakožto obecný právní předpis, jenž vstoupil v platnost 01. 01. 2014. Co přináší Nový občanský zákoník do praxe na poli sociálně právní ochrany dětí nastiňuje kapitola 1.4.
- **Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních**, ve znění pozdějších předpisů
- **Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví č. 24039/2005 , Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let věku**

⁴ Srov. Listina základních práv a svobod, ústavní zákon č. 2/1993 Sb.

- **Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže**, ve znění pozdějších předpisů
- **Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách**, v platném znění
- **Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách**, v platném znění

Rodinné právo a úprava sociálně-právní ochrany dětí doznala v poslední době významných změn – a to zejména v důsledku novely zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, která nabyla účinnosti dne 1. 1. 2013. Ještě radikálnějších změn se tato oblast legislativy dočkala k 1. 1. 2014 zrušením zákona č. 94/1963 Sb., o rodině (dále jen ZOR), jenž upravoval rodinné právo ČR celého půl století. Rodinné právo se pak stalo součástí právě výše zmiňovaného Nového občanského zákoníku. Základní právní rámec diskutované legislativy, jenž byl odborníkům i veřejnosti vžit po řadu desetiletí, byl roztříštěn a je otázkou, jaká pozitiva či negativa přinesou změny právního systému do praxe.

Oblast sociálně-právní ochrany dětí je kompetenčně rozdělena mezi několik ministerstev, proto také konkrétní podobu ochrany ohrožených dětí včetně jednotlivých forem náhradní péče o děti a mládež upravuje několik dalších speciálních právních předpisů. Systém sociálně-právní ochrany dětí a případně zajištění jejich náhradní péče, je obsahem 2. kapitoly kvalifikační práce.

Cílem nové právní úpravy bylo vytvoření zákonných podmínek pro systematickou práci s rodinami, které zajistí setrvání dítěte v rodinném prostředí, případně náhradním rodinném prostředí. Systém by měl být nyní více orientován na prevenci ohrožení dítěte a včasná řešení. Je však otázkou, na pozadí prozatímních zkušeností z praxe, zda cíl legislativních změn bude skutečně naplněn, ba co víc, zda blahu ohroženého dítěte jakkoli napomůže. Vyústěním kapitol 1.3 - 1.4 je kapitola 1.5 této práce, která podává jakési shrnutí důsledků změn legislativy promítající se do běžné praxe.

1.3 Změny od 1. 1. 2013 – Zákon o sociálně-právní ochraně dětí

S účinností k 1. 1. 2013 došlo k rozsáhlým změnám v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, a to v souvislosti s novelizací Zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí (dále jen ZOSPOD).

ZOSPOD § 1 vymezuje základní činnosti a cíle sociálně-právní ochrany dětí, patří k nim zejména ochrana práv dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění i působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.

Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je dle § 5 ZOSPOD zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovnou péči. Přitom se přihlíží k širšímu sociálnímu prostředí dítěte.

Roční praxe ukazuje, že novelizace přinesla do výkonu sociálně-právní ochrany dětí řadu progresivních změn, ale stejně tak i nejasností a zbytečností brzdících skutečný výkon sociálně-právní ochrany dětí. U odborné veřejnosti má řadu zastánců i těch, kteří ji kritizují.

Zákon č. 359/1999 Sb. prošel od svého přijetí řadou novelizací. Prozatím poslední znění zákona, přijaté pod č. 505/2012 Sb., vstoupilo v účinnost k 1. 1. 2013 a přineslo změny v sociálně-právní ochraně obecně, pozměnilo oblast náhradní rodinné péče i její zprostředkování, upravilo práva a povinnosti osob pečujících, podmínky pro zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Značných změn se dostalo pěstounské péči, když jako novinku zavedlo dohody o výkonu pěstounské péče, změnil se systém pěstounských dávek a nově došlo k úpravě pěstounské péče na přechodnou dobu.

Jsem si vědoma, že následující výčet a specifikace některých změn legislativy není vyčerpávajícím přehledem. Obsažena jsou zejména ta ustanovení, která jsou běžně využitelná v praxi sociálně-právní ochrany dětí.

▪ **Zavedení standardů kvality v oblasti sociálně-právní ochrany dětí (dále jen SPOD)**

Důvodem k zavedení standardů do SPOD byla skutečnost, že převládá roztržštěnost postupů při výkonu sociálně-právní ochrany a různá úroveň její kvality. Standardy mají za cíl tuto nejednotnost odstranit. V České republice doposud existovaly v oblasti sociálních věcí pouze standardy kvality sociálních služeb, závazné pro všechny poskytovatele sociálních služeb od 01. 01. 2007. Od ledna 2013 novela ZOSPOD zavedla rovněž standardy kvality sociálně-právní ochrany. Standardy jsou koncipovány jako měřitelná kritéria, která je možné hodnotit a kontrolovat, nastavují tak minimální rámec činnosti všech subjektů v systému. Staly se první úřední agendou v zemi

vykonávanou na základě standardů kvality práce. Vytyčeným cílem standardizace postupů je efektivnější a objektivnější zhodnocování potřeby dětí a jejich rodin. Se standardizací úzce souvisí trvalý profesionální rozvoj pracovníků v oblasti SPOD a využívání moderních metod sociální práce. Orgány sociálně-právní ochrany dětí, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a pověřené osoby jsou povinny standardy vypracovat nejpozději do 31. prosince 2014, od tohoto data se jimi musí při výkonu své činnosti řídit.

▪ **Individuální plán ochrany dítěte a vyhodnocení situace dítěte**

Jednou z nově zavedených povinností obecního úřadu obce s rozšířenou působností je zpracovávání individuálního plánu ochrany dítěte (dále jen IPOD) na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny. IPOD vymezuje příčiny ohrožení dítěte, stanoví opatření k zajištění ochrany dítěte, k poskytnutí pomoci rodině ohroženého dítěte a k posílení funkcí rodiny. Stanoví současně časový plán pro provádění těchto opatření, a to ve spolupráci s rodiči nebo jinou osobou odpovědnou za výchovu, s dítětem samotným či odborníky, kteří se podílejí na řešení problému dítěte a jeho rodiny. Individuální plán ochrany dítěte se zpracovává dle § 10 odst. 3 ZOSPOD s důrazem na přijetí opatření, která umožní setrvání dítěte v péči rodičů nebo jiných osob zodpovědných za jeho výchovu.

IPOD se vypracovává od počátku doby poskytování SPOD, nejpozději však do jednoho měsíce od zařazení dítěte do evidence obecního úřadu obce s rozšířenou působností. IPOD se má pravidelně aktualizovat, a to zejména v situacích, kdy je uloženo výchovné opatření, nařízena ústavní nebo ochranná výchova nebo kdy je dítě svěřeno do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, do pěstounské péče nebo jiné náhradní výchovy.

Obsah IPOD je upraven provádějící vyhláškou MPSV, obsahuje například plán příprav na budoucí povolání, osamostatnění se nebo plán přípravy blížícího se výstupu dítěte z náhradní rodinné péče (dále jen NRP).

▪ **Případová konference**

Nově se do ZOSPOD dostalo i zakotvení jedné z metod sociální práce – případové konference. Obecní úřad obce s rozšířenou působností je povinen pořádat případové konference pro řešení konkrétních situací ohrožených dětí a jejich rodin. Ke

konferencím jsou přizváni obvykle rodiče či jiné osoby zodpovědné za výchovu, dále zástupci škol, školských zařízení, odborníků z oblasti péče o děti, náhradní rodinné péče, orgánů policie, státních zástupců, poskytovatelů sociálních služeb atd. Orgán SPOD je dle § 10 odst. 3 povinen uspořádat případovou konferenci vždy před podáním návrhu soudu na některé z opatření, kterým se zasahuje do rodičovské zodpovědnosti, nebo kterým se dítě svěřuje do náhradní péče s výjimkou případů, kdy je uspořádání případové konference fakticky nemožné nebo zjevně bezúčelné.

Případové konference jsou nejen metodou k projednání situace ohroženého dítěte s rodiči nebo i se samotným dítětem, ale rovněž účinným nástrojem multidisciplinární spolupráce při řešení případů ohroženého dítěte. Účast přizvaných odborníků je dobrovolná, neboť základním principem případových konferencí je spolupráce dotčených subjektů. Orgán SPOD plní roli koordinátora a účast přizvaných osob na případové konferenci se označuje za jiný úkon v obecném zájmu, vyvstává povinnost zaměstnavatele uvolnit zaměstnance a právo na náhradu mzdy nebo na náhradu ušlého výdělku. Obdobně je tomu v případě účasti na jednání komise pro sociálně-právní ochranu dětí dle § 38 odst. 7 ZOSPOD.⁵

Ustanovení § 10 odst. 4 upravuje výčet orgánů a osob, které jsou povinny bezodkladně informovat orgán SPOD o skutečnostech, které nasvědčují možnému ohrožení dítěte. Novou povinností se pro orgán SPOD stává informovat toho, kdo podezření oznámil, zda se podezření na ohrožení dítěte potvrdilo či nikoliv.⁶

▪ **Pěstounská péče na přechodnou dobu**

Institut pěstounské péče na přechodnou dobu není nově zaváděný pojem, ale v ZOSPOD se dočkal mnoha změn. Legislativa ČR dovoluje přechodnou pěstounskou péči již od roku 2006 (součástí Zákona o rodině), ale doposud nebyla hojně využívána. Profesionalizace pěstounské péče, jejímž iniciátorem bylo MPSV, se stala jedním ze základních cílů uváděné novely zákona.

Krajský úřad vede pro účely zajištění pěstounské péče pro dítě na přechodnou dobu evidenci. Zařazení krajským úřadem do evidence osob vhodných k výkonu přechodné pěstounské péče předchází podání žádosti na obecním úřadu obce s rozšířenou působností, který po doplnění všech potřebných skutečností odesílá spis neprodleně

⁵ Srov. Macela, M. Sociálně-právní ochrana dětí – novela zákona [online].

⁶ Srov. Tamtéž.

k odbornému posuzování na příslušný krajský úřad. Do evidence osob (vedou krajské úřady), které mohou vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu, se zařazují osoby, které na základě odborného posouzení splňují předpoklady pro výkon takové péče zejména z hlediska krátkodobosti takové péče a z hlediska péče o dítě krátce po jeho narození (§27a ZOSPOD).

Novela ZOSPOD upravuje evidenci osob vhodných k výkonu pěstounské péče, když eviduje údaje o charakteristice a počtu dětí, kterým je osoba v evidenci schopna poskytovat pěstounskou péči na přechodnou dobu (§27a, odst.3 ZOSPOD). Toto opatření může být sporným bodem k diskusi odborníků, k tématu se blíže vyjadřuji v kapitole 1.4.

Významným omezením, které novela do institutu přechodné pěstounské péče vnesla, je její trvání nejdéle 1 rok. Důvodová zpráva k novele uvádí, že pěstounská péče na přechodnou dobu (dále jen PPPD) je ze své podstaty institutem krizovým a překlenovacím, protože dítě se má co nejdříve vrátit do péče svých rodičů. Výjimku k prolomení roční lhůty tvoří pouze postupné svěřování sourozenců témuž pěstounovi, jak je stanoveno v §27a odst. 9 ZOSPOD. Zákon však již nikde nehovoří o tom, co se stane s dítětem svěřeným do přechodné pěstounské péče po uplynutí této lhůty, myšlenkou se zabývám v kapitole 2.2 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v systému péče o ohrožené děti.

Nově je uzákoněno (stejně jako u ústavní výchovy), že soud je povinen nejméně jednou za tři měsíce přezkoumat, zda důvody, pro které bylo dítě svěřeno do pěstounské péče, stále trvají. V praxi skutečnou kontrolu nad dítětem v rodině provádí orgány SPOD, které zasílají na vyžádání zprávy k příslušným soudům.

Změny dostalo i finanční odměňování pěstounů na přechodnou dobu. Osoba vedená v evidenci musí být připravena přijmout v případě potřeby dítě do pěstounské péče, za což jí náleží pravidelná měsíční odměna pěstouna. Odměna pěstouna činí Kč 20 000,-- měsíčně (příp. Kč 24 000,-- měsíčně po přijetí dítěte) od okamžiku zařazení do evidence a to i tehdy, pokud pěstoun o žádné dítě aktuálně nepečuje. Bližší specifikace dávek pěstounské péče jsou obsaženy v následující kapitole Dávky pěstounské péče a to v odstavci - Odměna pěstouna. V souvislosti s finančním ohodnocením přechodných pěstounů vznikají obavy, zda hlavní motivací k přechodné pěstounské péči je skutečně zájem o blaho dítěte a nikoli zejména finanční prospěch pěstouna samého.

Přestože výhodnější finanční ohodnocení profesionálních pěstounů mělo vyvolat vyšší zájem o toto zaměstnání, nestalo se tak. Celorepublikově zájem o přechodnou péči v roce 2013 nijak výrazněji nevzrostl a celkový počet evidovaných se pohybuje okolo stovky pěstounů.

▪ **Dávky pěstounské péče**

Výrazných změn se novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí dočkal také systém dávek pěstounské péče. Právní úprava dávek pěstounské péče byla vyjmuta ze zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře (dále jen zákon o SSP) a stala se součástí ZOSPOD č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších úprav. Kromě systematické změny v právní úpravě došlo též k významnému zvýšení dávek poskytovaných pěstounům.

Jako pěstounská péče se pro účely dávek pěstounské péče posuzuje péče o dítě poskytovaná osobou v evidenci (tj. osobou vedenou v evidenci osob připravených vykonávat pěstounskou péči na přechodnou dobu), osobou pečující (tj. pěstounem, osobou, která byla do dosažení zletilosti dítěte jeho pěstounem nebo poručníkem, a to po dobu, po kterou má nezaopatřené dítě nárok na příspěvek na úhradu potřeb dítěte, osobou, které je před rozhodnutím soudu o svěření dítěte do pěstounské péče rozhodnutím soudu nebo orgánu sociálně-právní ochrany dítě dočasně svěřeno do péče, osobou, která má zájem stát se pěstounem, a to po dobu trvání takové péče, osobou, která je poručníkem dítěte a o dítě osobně pečuje a dále osobou, která má v osobní péči dítě, k němuž nemá vyživovací povinnost, a to po dobu, po kterou probíhá soudní řízení o ustanovení této osoby poručníkem.

Zcela výstižně hovoří Zdeněk Matějček o dávkách PP, když uvádí, že odměňování pěstounů by mělo být „slušné“, aby poněkud překračovalo skutečné vynaložené náklady na péči o dítě, ale nikoliv aby se stalo příliš „výnosné“. Dále by mělo být odměňování jistě odstupňováno i podle stáří dítěte a náročnosti výchovného úkolu.⁷

Čtveřici dávek pěstounské péče (dále jen PP) doplnila v roce 2013 dávka nová – příspěvek při ukončení pěstounské péče. Současně jsou tedy vypláceny následující dávky PP:

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte – příspěvek je určen k pokrytí základních potřeb dítěte v PP a nahrazuje dítěti výživné od rodičů, pobírají jej nezletilé i zletilé

⁷ Srov. MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005, s. 224.

nezaopatřené děti maximálně do 26 let věku, výše měsíčního příspěvku je přímo závislá na věku a závislosti na pomoci jiné fyzické osoby (§ 47f a násl. ZOSPOD).

Výše příspěvku na úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči podle věku a zdravotního stavu dítěte (stupně závislosti dítěte na pomoci jiné osoby) měsíčně v Kč					
Nezaopatřené dítě ve věku	zdravé dítě	ve stupni závislosti I	ve stupni závislosti II	ve stupni závislosti III	ve stupni závislosti IV
do 6 let	4 500 dříve 4 002 změna + 498	4 650 dříve 4 089 změna + 561	5 550 dříve 5 046 změna + 504	5 900 dříve 5394 změna + 506	6 400 dříve 5 394 změna + 1006
od 6 do 12 let	5 550 dříve 4 922 změna + 628	5 650 dříve 5 029 změna + 621	6 800 dříve 6 206 změna + 594	7 250 dříve 6 634 změna + 616	7 850 dříve 6 634 změna + 1216
od 12 do 18 let	6 350 dříve 5 635 změna + 715*	6 450 dříve 5 758 změna + 692*	7 800 dříve 7 105 změna + 695*	8 300 dříve 7 595 změna + 705*	8 700 dříve 7 595 změna + 1105*
od 18 do 26 let	6 600 dříve 5 635 změna + 965	6 750 dříve 5 758 změna + 992	8 100 dříve 7 105 změna + 995	8 600 dříve 7 595 změna + 1005	9 000 dříve 7 595 změna + 1405

8

Odměna pěstouna - náleží osobě pečující i osobě v evidenci, pokud jsou oba manželé osobou pečující nebo osobou v evidenci, náleží odměna pěstouna pouze jednomu z nich, výše odměny je stanovena pevnými částkami od 8 000,-- Kč do 24 000,-- Kč, a to v závislosti na počtu dětí v PP a s ohledem na jejich závislost na jiné fyzické osobě. Od ledna 2013 je odměna pěstouna posuzována jako plat pro účely odvádění daně z příjmů fyzických osob, pojistného na sociální zabezpečení a pojistného na všeobecné zdravotní pojištění.

Ke změně dochází i v odměňování pěstounů – prarodičů, kteří z celkového počtu tvoří cca 51 % všech pěstounů v ČR, kterým ze zákona svědčí podpurná vyživovací povinnost na místo rodiče dítěte. Odměna pěstouna podle odstavce 1 písm. a) a b) náleží osobě pečující nebo osobě v evidenci, která je rodičem nebo prarodičem otce nebo matky svěřeného dítěte pouze v případech hodných zvláštního zřetele, zejména s ohledem na majetkové a sociální poměry a s přihlédnutím ke zdravotnímu stavu dítěte. O přiznání odměny pěstouna rozhoduje na základě podkladů obce s rozšířenou působností krajská pobočka Úřadu práce. (§ 47i a násl. ZOSPOD).

⁸ Srov. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – Čí je dítě?, díl čtvrtý [online].

Počet dětí v pěstounské péči	Výše odměny pěstouna v Kč měsíčně
1	8 000 dříve 3 410 změna + 4 590
2	12 000 dříve 6 820 změna + 5 180
alespoň 3 nebo 1 závislé na pomoci jiné osoby ve stupni II, III, IV nebo jde-li o osobu v evidenci, a to i v případě, že nepečuje o žádné dítě	20 000 dříve 18 755 změna + 1 245
1 dítě na přechodnou dobu a toto dítě je závislé na pomoci jiné osoby ve stupni II, III nebo IV	24 000
každé další dítě	+ 4 000

Příspěvek při převzetí dítěte - jedná se o jednorázovou dávku, jejíž výše je závislá na věku dítěte a náleží osobě, která převzala dítě do pěstounské péče. Výše příspěvku činí dle § 47l ZOSPOD:

Věk dítěte	Výše příspěvku v Kč měsíčně
do 6 let	8 000 Kč
od 6 do 12 let	9 000 Kč
od 12 let do 18 let	10 000 Kč

Příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla - změnou prošel v roce 2013 počet dětí, od kterého je možné o příspěvek žádat. Nově právní úprava stanovuje nejméně tři děti (oproti čtyřem dětem v předchozí právní úpravě). Výše příspěvku zůstává stejná a činí 70 % z pořizovací ceny automobilu, nejvýše však 100 000,-- Kč.

(§ 47m ZOSPOD)

Příspěvek při ukončení pěstounské péče - nově zavedená dávka do systému dávek PP, náležící fyzické osobě, která byla ke dni dosažení zletilosti v PP, a to ke dni zániku nároku této osoby na příspěvek na úhradu potřeb dítěte. Příspěvek dle § 47h ZOSPOD činí jednorázově 25 000,-- Kč.

- **Dohoda o výkonu pěstounské péče a státní příspěvek na výkon pěstounské péče**
Dohody o výkonu PP jsou novým dokumentem na poli legislativy SPOD, uzavírají je osoby v evidenci a osoby pečující. Upravují se jimi práva a povinnosti pěstounů, jež

⁹ Srov. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí – Čí je dítě?, díl čtvrtý [online].

jsou specifikovány dle konkrétních potřeb dítěte a rodiny. Oprávněnými osobami k uzavírání dohod jsou obecní úřady obce s rozšířenou působností, krajské úřady, obce a osoby pověřené k výkonu SPOD, zákon pomýšlí i na možnou výpověď této dohody.

Nárok na státní příspěvek na výkon PP má ten subjekt, který uzavřel dohodu o výkonu PP. Tento státní příspěvek je určen na pokrytí nákladů vynakládaných na zajišťování pomoci osobám pečujícím, osobám v evidenci nebo svěřeným dětem a na provádění dohledu nad pěstounskou péčí.

Výše státního příspěvku na výkon PP činí Kč 48 000,-- za kalendářní rok, pokud pravomocné správní rozhodnutí nebo dohoda o výkonu PP trvaly po celý kalendářní rok (v případě nároku na dávku pouze za určitý měsíc činí výše příspěvku jednu dvanáctinu z celkové částky), jak stanoví ZOSPOD § 47 c a násl.

▪ **Změny v procesu zprostředkování náhradní rodinné péče**

Novelizace ZOSPOD zrušila zprostředkování NRP na úrovni Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (dále jen MPSV), MPSV aktuálně zasahuje do zprostředkovávání NRP pouze svými podněty a je oprávněno dle §24d ZOSPOD nahlížet do evidence dětí a žadatelů za účelem kontroly.

Krajský úřad získal § 22 odst.6 ZOSPOD kompetenci zamítnout žádost i před provedením odborného posouzení žadatele, pokud v průběhu řízení zjistí závažné důvody, pro které nelze žadatele zařadit do evidence žadatelů.

Novelizací prochází též zprostředkování osvojení do ciziny (zprostředkování osvojení a PP v ČR je v kompetenci krajských úřadů, zprostředkování osvojení dětí z ČR do ciziny a naopak z ciziny do ČR je v kompetenci Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně (dále jen Úřad). Krajský úřad zašle spis dítěte Úřadu ke zprostředkování osvojení dítěte do ciziny jen za situace, kdy je ze všech okolností zřejmé, že dítěti nelze zprostředkovat PP ani osvojení v ČR, nebo nelze předpokládat, že by v budoucnu mohla dítě do péče převzít osoba příbuzná či blízká, jak upravuje § 22 odst. 9 ZOSPOD.

Pokud je dítě umístěno rozhodnutím soudu v ústavní výchově, v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP) či v PPPD, příp. pokud s tím souhlasí rodiče, může OSPOD obecního úřadu s rozšířenou působností ještě před rozhodnutím soudu o svěřením do pěstounské péče rozhodnout o svěřením do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem („tzv. předpěstounská péče“). Nově dle § 19 odst.1 ZOSPOD

lze též tuto předpěstounskou péči i zrušit, což doposud nebylo možné, přestože se prokázalo, že prostředí pro dítě není vyhovující.

Zákon pomýšlí též na přípravu žadatele k přijetí dítěte do rodiny. Příprava je specifická dle formy NRP. Krajský úřad zajišťuje přípravu v rozsahu nejméně 48 hodin pro zprostředkování osvojení nebo PP a nejméně 72 hodin pro osoby v evidenci. Rozsah přípravy stanovuje § 11 odst.2 ZOSPOD.

▪ **Komise pro sociálně-právní ochranu dětí a poradní sbory**

Legislativa umožňuje starostovi obce s rozšířenou působností zřizovat komisi pro sociálně-právní ochranu dětí (dále jen komisi), jakožto zvláštní orgán obce. Komise koordinuje výkon sociálně-právní ochrany na území svého správního obvodu, v rozsahu své působnosti pořádá případové konference, rozhoduje o vydání pověření k výkonu sociálně-právní ochrany pouze pro provozování výchovně-rekreačních táborů pro děti a zabývá se i návrhy a posuzováním sociálně preventivních programů na ochranu týraných, zneužívaných a zanedbávaných dětí za účelem navržení opatření k účinné pomoci dítěti a rodině a to dle § 38 odst.1 a násl. ZOSPOD.

Na krajské úrovni zřizuje hejtman kraje k plnění úkolů na úseku kraje a krajského úřadu na úseku sociálně-právní ochrany poradní sbor. Od 01. 01. 2013 došlo ke změně náplně této instituce, když do 31. 12. 2012 byl poradní sbor zřizován MPSV za účelem zprostředkování osvojení a PP – doporučoval pro určité děti vedené v evidenci ministerstva vhodné žadatele vedené v evidenci ministerstva. Aktuálně poradní sbor spolupracuje na vytváření programu a koncepce kraje v oblasti SPOD (rozvoj prevence sociálně patologických jevů, rozvoj služeb pro rodiny s dětmi apod.), posuzuje záměry kraje ke zřizování institucí SPOD a posuzuje žádosti krajského úřadu o změnu pověření nebo o vydání nového pověření k výkonu SPOD. Právní zakotvení nalezneme v §38a ZOSPOD.

▪ **Práva a povinnosti osob pečujících a osob v evidenci**

Stát nově garantuje osobám pečujícím a osobám v evidenci pomoci při zajištění krátkodobé osobní péče („hlídací služba“) o svěřené dítě po dobu pracovní neschopnosti či ošetřování osoby blízké, při narození dítěte, při vyřizování nezbytných osobních záležitostí či při úmrtí osoby blízké. Dále má pečující osoba či osoba v evidenci právo na zajištění celodenní péče o svěřené dítě po dobu 14 dnů v kalendářním roce

(„dovolená“), pokud dítě dosáhlo 2 let věku. Má právo na zajištění psychologické, terapeutické nebo jiné odborné pomoci jednou za 6 měsíců, právo na zajištění bezplatného zvyšování si znalostí a dovedností, právo na zajištění místa pro uskutečnění styku oprávněných osob s dítětem a zajištění asistence při tomto styku.

Zároveň však osoby pečující a osoby v evidenci mají dle §47a ZOSPOD vůči státu i povinnosti, patří mezi ně povinnost zvyšovat si znalosti a dovednosti v oblasti výchovy a péče o dítě v rozsahu 24 hodin v době 12 kalendářních měsíců jdoucích po sobě, povinnost umožnit sledování naplňování dohody o výkonu PP a spolupracovat se zaměstnancem pověřeným sledovat vývoj dětí a v neposlední řadě v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte povinnost udržovat, rozvíjet a prohlubovat sounáležitost dítěte s osobami dítěti blízkými, zejména s rodiči a umožnit styk rodičů s dítětem v PP, pokud soud rozhodnutím nestanoví jinak.

- **Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (ZDVOP)**

ZDVOP poskytují ochranu a pomoc dětem, které se ocitly bez jakékoliv jim přiměřené péče, nebo je jejich život či příznivý vývoj vážně ohrožen. Ochrana a pomoc takovému dítěti spočívá v uspokojování základních životních potřeb včetně ubytování, zajištění zdravotních služeb či psychologické pomoci. (§42 odst.1 ZOSPOD)

Novelizace ZOSPOD zavedla limity počtu dětí umístěných v ZDVOP, nesmí přesáhnout 28 dětí, současně omezila i počet dětí na jednu pečující osobu – jeden zaměstnanec ZDVOP může současně zajišťovat osobní péči nejvýše o 4 děti svěřené do péče zařízení. MPSV si tímto omezením pokládá za cíl individualizaci péče o svěřené děti. (§42 odst.3 a násl. ZOSPOD)

Délka pobytu dítěte v ZDVOP může trvat nejdéle po dobu 3 měsíců od jeho umístění na základě žádosti zákonného zástupce dítěte, pobyt lze prodloužit o další 3 měsíce pouze se souhlasem obecního úřadu obce s rozšířenou působností.

Je-li dítě umístěno do ZDVOP na základě žádosti obecního úřadu obce s rozšířenou působností (dále jen OÚORP) nebo na základě žádosti dítěte, je povolena maximální doba dítěte v zařízení 6 měsíců (za podmínky souhlasu rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu), tuto dobu lze prodloužit v případě splnění podmínek na maximální celkovou nepřetržitou dobu pobytu 12 měsíců. (§42 odst 5. ZOSPOD)

V předchozí úpravě zákona zcela chybělo vymezení práv a povinností ředitele ZDVOP. Novelou ZOSPOD byla jasně definována práva ředitele (právo zakázat nebo

přerušit návštěvu rodičů, být přítomen při otevření listovní nebo balíkové zásilky dítětem, převzít od dítěte do dočasné úschovy finanční hotovost či předměty ohrožující výchovu a zdraví dětí, povolit dětem samostatně cestovat bez dozoru, zastoupit dítě v běžných záležitostech či nařídít vyšetření dítěte, zda není pod vlivem alkoholu nebo jiné návykové látky) a povinnosti ředitele zařízení (seznámení dítěte s jeho právy a povinnostmi, podnět soudu ke zrušení umístění dítěte, podnět soudu k úpravě styku, podávat informace o dítěti zákonným zástupcům, projednat předem opatření zásadní důležitosti s dítětem dle jeho věku, propustit dítě po rozhodnutí soudu do péče odpovědné osoby za jeho výchovu). (§42a odst 3. ZOSPOD)

Novelizace se zabývá kompetencí k přemísťování dětí do jiného ZDVOP, dle právního titulu umístění dítěte dochází k přemístění na základě rozhodnutí soudu, s předchozím souhlasem OSPOD nebo zákonného zástupce, který uzavřel dohodu o svěřeni dítěte do zařízení. (§42a ods. 7-9 ZOSPOD)

Finančně je péče o děti v ZDVOP zajišťována státním příspěvkem pro zřizovatele ZDVOP. Ten náleží měsíčně ve výši Kč 22 800,-- za každé dítě umístěné do ZDVOP rozhodnutím soudu, na žádost OSPOD nebo na základě dohody se zákonným zástupcem, shledá-li OSPOD pobyt důvodným. Za každý den, v němž dítě pobývá mimo zařízení, se příspěvek snižuje o jednu třicetinu (pokud pobyt mimo zařízení trvá alespoň dva po sobě jdoucí kalendářní dny). Státní příspěvek náleží ZDVOP i po nabytí právní moci rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy umístěného dítěte, jestliže je dítěti nadále poskytována péče v tomto zařízení, a to až do dne přijetí dítěte od příslušného zařízení pro výkon ústavní výchovy. Nárok na státní příspěvek zaniká dnem, kterým bylo zrušeno nebo pozbylo platnosti rozhodnutí soudu, kterým bylo dítě do péče ZDVOP svěřeno nebo za předpokladu, že dítě bylo svěřeno do ZDVOP na žádost orgánu SPOD, zákonného zástupce nebo dítěte, dnem, v němž OÚORP odeslal ZDVOP sdělení, že nadále nepovažuje umístění dítěte v tomto zařízení za důvodné. (§42g odst. 3 a násl. ZOSPOD)

Statut ZDVOP v systému náhradní péče o děti je mi velice blízký nejen profesně. Problematika legislativy, postavení i změny v ZDVOP, v souvislosti s přijetím Nového občanského zákoníku, je v současné době více než aktuální a bude jí věnována samostatná kapitola této práce 2.2. Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v systému náhradní péče o děti.

1.4 Změny od 1. 1. 2014 – Nový občanský zákoník

Nový občanský zákoník (dále jen NOZ) – Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník nabyl účinnosti 1. 1. 2014. Jeho přijetí v platnost zrušilo, včetně mnoha jiných zákonů, též Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, který doposud upravoval rodinné právo. NOZ tak začleňuje rodinné právo zpět do občanského zákoníku.

Přijetí NOZ v platnost současně upravilo i oblasti, které s rodinným právem úzce souvisejí, došlo k úpravě obecných institutů – např. osoba blízká, přiznání svéprávnosti nezletilému dítěti rozhodnutím soudu a přivolení k samostatnému provozování obchodního závodu, omezení svéprávnosti (dříve způsobilosti k právním úkonům), vymezení pojmu bydliště člověka, ale i ke změnám v úpravě dědického práva – doplnění možností zřeknutí se dědictví, úpravě funkce vykonavatele závěti, úpravě dědických tříd ze zákona či zúžení ochrany nezletilého dítěte a zletilého dítěte zůstavitele jako dědice a k přijetí mnoho dalších nových institutů občanského práva, které naše legislativa dříve neznala.

Obecné pojetí rodinného práva zůstává v novém občanském zákoníku nezměněno. NOZ v největší možné míře navazuje na právní úpravu platnou v současnosti, která je široce vžitá a inspiruje se v ní, pokud došlo v rámci úpravy rodinného práva k odchylkám, mělo by se jednat především o změny formulační, které byly zavedeny s ohledem na snadnější porozumění textu. NOZ zároveň nově upravuje některá ustanovení rodinného práva, navrací instituty, které naše právo již dříve znalo (např. osvojení zletilého), zároveň zavádí nové instituty, které se osvědčily v zahraničí (např. rodinný závod). Rodinné právo je v NOZ obsaženo v části druhé § 655 – 975.¹⁰

V následujícím textu předkládám změny rodinného práva dotýkající se pouze práv dětí a výčet změn tudíž nepředstavuje ucelenou proměnu rodinného práva. Zabývat se budu zejména nabytím svéprávnosti, institutem osvojení, pěstounskou péče, úpravou styku rodiče s dítětem, příbuzenstvím a švagrovstvím, právy a povinnostmi rodičů a dětí, vyživovací povinností, stykem dítěte s osobou blízkou, svěřováním dětí do péče jiných osob, určování otcovství, výchovnými opatřeními a změnami, které v souvislosti s NOZ zaznamenalo svěřování dětí do ústavní výchovy.

¹⁰ Srov. Nový občanský zákoník [online].

- **Nabytí svéprávnosti**

Obecná část NOZ se vrací k tradičnímu pojmu „svéprávnost“, který nahrazuje pojem „způsobilost k právním úkonům“. Plně svéprávným se člověk stává zletilostí, tj. dovršením osmnáctého roku věku.

- **Osvojení (§ 794 – 854 NOZ)**

NOZ si klade za cíl posílení ochrany osvojovaného dítěte a zdůraznění jeho zájmu v celém procesu osvojení, a to posílením ochrany práv rodičů dítěte, ale i dalších blízkých příbuzných dítěte. Doposud užívané pojmy Zákona o rodině - osvojenec (člověk, který má být osvojen) a osvojitel (fyzická osoba, která člověka osvojuje) jsou ponechány beze změn.

Vedle doposud užívaného institutu osvojení nezletilého přibývá též institut osvojení zletilé osoby. Osvojení zletilého je významné především z hlediska dědění, kdy osvojenec dědí v první zákonné třídě dědiců. O osvojení rozhodne (dle § 796 odst. 2 NOZ) soud na návrh osoby, která chce zletilého osvojit. K návrhu se zletilý připojí. Osvojení má právní následky pro osvojencovy potomky, jen pokud se narodili později. Rozlišuje se osvojení, které je obdobou osvojení nezletilého (např. osvojení zletilých sourozenců osvojeného dítěte za účelem sblížení rodiny), nebo které není obdobou osvojení nezletilého (zejména z důvodu odkazu dědictví bezdětných osob). Institut osvojení zletilého v této práci blíže specifikován nebude a následující odstavce budou věnovány výlučně osvojení nezletilého.

NOZ pozměňuje pohled na institut osvojení z více stran. Změny jdou ve vývoji s ustanoveními Evropské úmluvy o osvojení dětí, která je blíže specifikována v kapitole 1.2 Ochrana práv dítěte v legislativě národní i mezinárodní.

Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní (statusová změna) za účelem vzniku nové rodiny pro nezletilé dítě. O této statusové změně rozhoduje na návrh soud. Osvojení je nově vnímáno jako forma rodičovství, nikoli náhradní péče o dítě.

NOZ rozšiřuje možnost individuálního osvojení dítěte jednou osobou, když v § 800 NOZ kromě osvojení manželi nebo jedním z manželů povoluje i osvojení jinou osobou, v tomto případě též matrika vypustí zápis o druhém rodiči.

Dochází k úpravě minimálního věkového rozdílu mezi osvojencem a osvojitelem, § 803 NOZ hovoří o přiměřeném věkovém rozdílu (doposud upravoval § 65 odst.1 ZOR), zpravidla ne menšímu než šestnáct let.

NOZ výslovně zakotvuje nepřipustnost osvojení mezi blízkými příbuznými v přímé linii a mezi sourozenci. To neplatí v případě náhradního mateřství. ZOR na toto nepomýšlel.

NOZ v § 806 stanovuje minimální věk pro udělení souhlasu dítěte k osvojení – dosáhlo-li osvojované dítě alespoň dvanácti let, je třeba vždy jeho osobního souhlasu, zákon též stanovuje situaci, kdy souhlasu dítěte třeba není. V porovnání se ZOR (§ 67 odst. 1) jde o upřesnění této věkové hranice, neboť ZOR přesnou věkovou hranici neuváděl a vycházelo se z individuálních schopností osvojovaného dítěte.

Nově též rodič, který nedosáhl věku šestnácti let, nemůže dát souhlas k osvojení, jak stanovuje § 811 odst. 1 NOZ. ZOR § 67 odst. 2 vymezoval, že k osvojení je třeba souhlasu rodiče, i když je nezletilý.

Oproti předchozí úpravě ZOR (§ 69 odst. 1) se prodlužuje minimální doba péče před osvojením (předadopční péče) ze tří měsíců na šest měsíců a zároveň se pravomoc k vydávání Rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele přesouvá z obecního úřadu obce s rozšířenou působností na soud. (§824 odst. 1 NOZ)

Všem osvojitelům je nově uložena v § 836 NOZ povinnost (ačkoli v praxi se tak dělo většinou běžně a to i na doporučení orgánů SPOD) informovat osvojence o tom, že byl osvojen, a to nejpozději do začátku školní docházky. ZOR tuto povinnost výslovně neuděloval. Je zavádějící, kdo a jak bude kontrolovat např. splnění této povinnosti.

Novinkou je § 838 NOZ, který přiznává právo osvojenci po nabytí svéprávnosti, seznámit se s obsahem spisu, který byl o jeho osvojení veden.

ZOR striktně rozlišoval osvojení zrušitelné a nezrušitelné, NOZ nově stanovuje, že osvojení nelze zrušit po uplynutí tří let od rozhodnutí o osvojení (neplatí pouze v případě osvojení v rozporu se zákonem) (§840 odst. 2 NOZ). Je-li to v souladu se zájmy osvojeného dítěte, může soud na návrh osvojitele rozhodnout i před uplynutím doby tří let od rozhodnutí o osvojení, že je osvojení nezrušitelné. (§844 NOZ).

Souhrnně lze dále říci, že změnou prošlo též vymezení podmínek, za kterých není třeba souhlasu rodiče k osvojení dítěte, udělování souhlasu k osvojení (dle NOZ výlučně písemně do protokolu před soudem a nikoli již před OSPOD OÚORP).

Lze obecně konstatovat, že cesta dítěte k náhradním rodičům se po přijetí NOZ značně prodlužuje, v souvislosti s nově stanovenými zákonnými lhůtami pro biologické rodiče a práva dítěte vyrůstat ve své původní biologické rodině.

Související právní úprava NOZ, který doplňuje některá nově vzniklá či pozměňuje stávající instituty osvojení, je zakotvena v Zákoně č. 292/2013, o zvláštních řízeních soudních (dále jen ZZŘ), jde o specifický zákon ve vztahu k občanskému soudnímu řádu a současně pak v několika paragrafech upravuje i ZOSPOD (č. 359/1999 Sb.).

- **Pěstounská péče (§ 958 – 970 NOZ)**

NOZ hovoří o pěstounské péči jako osobní péči o dítě třetí osoby. Účelem PP není přijetí cizího dítěte za své, jako je tomu u osvojení. Zpravidla se proto využívá tam, kde není možné osvojení dítěte. V pěstounské péči je podporován styk rodiče s dítětem, pěstounem je zpravidla osoba příbuzná nebo i osoba, které stát pěstounství zprostředkoval. Nově dochází ke změně vnímání pěstounství, když je kladen důraz na krátkodobé pěstounství za účelem sanace původní rodiny, kam by se dítě mohlo co nejdříve vrátit. Tento typ pěstounství byl koncipován zejména za účelem snižování počtu dětí, kterým je nařízena ústavní výchova.

Zprostředkování svěřeni dítěte do PP v ČR zajišťují aktuálně krajské úřady a Ministerstvo (dle § 20 odst. 2 ZOSPOD). Rodiče mohou děti (dle § 959 NOZ odst. 2) požadovat i zpět, a to v souladu s judikaturou Evropského soudu pro lidská práva.

- **Práva a povinnosti rodičů a dětí**

Rodiče a děti mají vůči sobě navzájem práva a povinnosti, kterých se nemohou vzdát či zřici. Účelem tohoto zakotvení v legislativě je zajištění morálního i hmotného prospěchu dítěte. NOZ navazuje na předchozí úpravu ZOR, některá ustanovení však zpřesňuje a podrobněji rozvádí. NOZ rozlišuje tři druhy poměrů mezi rodiči a dětmi, jsou jimi práva osobní povahy (např. právo dát souhlas s osvojením, určení jména a příjmení dítěte), rodičovská odpovědnost a vyživovací povinnost.

NOZ se podrobněji zabývá zejména rodičovskou odpovědností. Po rozvodu rodičů lze dítě svěřit pouze jednomu z rodičů, oběma rodičům společně (nově dle NOZ musí oba rodiče souhlasit) či oběma rodičům střídavě. Po rozvodu je možné dítě svěřit dle § 907 odst. 1 NOZ též do péče jiné osoby než rodiče, je-li to v zájmu dítěte.

NOZ nadále upravuje vyživovací povinnost mezi manžely, mezi rodiči a dětmi, mezi rozvedenými manžely, mezi potomky a předky, výživné a zajištění úhrady některých nákladů neprovdané těhotné ženě nebo matce. Dle ZOR se výživné hradilo zpravidla jednou měsíčně, toto pravidlo je ponecháno, avšak NOZ také připouští, aby

soud rozhodl o výživném jinak, osoba povinná a oprávněná se může dohodnout i na jiném režimu hrazení výživného, jak stanoví § 910 – 923 NOZ.

- **Úprava styku dítěte s rodičem, jemuž dítě nebylo svěřeno do výchovy, úprava styku dítěte o osobou blízkou**

NOZ oproti předchozí úpravě (ZOR § 27) zakotvuje podrobněji pravidla styku rodiče s dítětem. NOZ upravuje styk rodiče s dítětem v § 887 – 891. Dříve se přistupovalo k využití § 27 ZOR až v případě, kdy rodiče nebyli schopni se dohodnout ohledně styku dítěte. NOZ naproti tomu zakotvuje konkrétní pravidla, která by měla být využívána samotnými rodiči ještě v době, kdy pro úpravu styku rodiče s dítětem ještě není třeba soudního zásahu a rodiče jsou schopni dosáhnout dohody. NOZ v § 888 zejména výslovně zakotvuje právo dítěte, které je v péči jen jednoho rodiče, se s druhým rodičem stýkat a současně právo druhého rodiče stýkat se s dítětem.

Novinkou NOZ je zakotvení výslovné povinnosti rodiče, jemuž je dítě svěřeno do péče, připravit dítě na styk s druhým rodičem, tento styk řádně umožnit a s druhým rodičem spolupracovat. Ačkoli je uvedené jednání bezesporu v zájmu dítěte, v praxi se rodiče těmito, dříve nepsanými pravidly, neřídili. Soud pomýšlí i na sankce v případě, že se rodič těmito pravidly neřídí, je umožněna též soudní úprava styku – v případě, že nedojde k dohodě rodičů či vyžaduje-li takový postup zájem dítěte či poměry v rodině.

Pokud má dítě k osobám příbuzným či společensky blízkým dlouhodobý citový vztah, pak nachází tyto osoby i dítě právo, dle § 927 NOZ, se vzájemně stýkat, svého práva se domáhat u soudu, pokud zákonný zástupce dítěte tento styk neumožňuje.

- **Svěřování dítěte do péče jiné osoby**

Soud svěří dítě do péče pečující osoby, nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník. Dítě je zpravidla svěřeno do péče osoby příbuzné nebo blízké. Předpokládá se přechodné řešení, dítě má nárok na výživné, která má hradit rodič přímo pečující osobě (§ 953 – 957 NOZ). Tento institut je dříve znám z použití ZOR § 45.

- **Poručenství**

Poručník je jmenován soudem, pokud dítě nemá žádného rodiče, který má a vůči svému dítěti vykonává rodičovskou zodpovědnost v plném rozsahu. Rodič má možnost konkrétního člověka označit, případně výslovně vyloučit. Je-li poručníkem člověk,

který o dítě osobně pečuje v plném rozsahu, náleží mu dle § 939 NOZ hmotné zabezpečení jako pěstounovi.

- **Určování otcovství**

Podle úpravy NOZ se prodloužila lhůta k popření otcovství. Manžel může popřít u soudu své otcovství do šesti měsíců ode dne, kdy se dozvěděl o pochybnostech, že je otcem dítěte, které se narodilo jeho manželce. Popřít své otcovství u soudu může však nejpozději do šesti let (podle minulé úpravy ZOR do tří let) od narození dítěte. Ve výjimečných případech může dojít k popření otcovství i poté, co již uběhly lhůty pro popření otcovství. NOZ upouští od zasahování nejvyššího státního zástupce, ale v této věci bude rozhodovat soud.

- **Příbuzenství a švagrovství (§ 771 – 774 NOZ)**

Příbuzenství je vztah osob založených na pokrevním poutu nebo vzniklý osvojením. NOZ navrácí do legislativy pojem švagrovství, které naše soukromé právo znalo do roku 1964. Švagrovství je pojem obdobný pojmu příbuzenství, je však vázán na vznik manželství. Rozvodem švagrovství zaniká, zaniklo-li však manželství smrtí manžela, švagrovství trvá i nadále.

- **Preventivní, výchovná a sankční opatření**

NOZ vymezuje nově podmínky pro nařízení předběžného opatření (dále jen PO) soudu a to tak, že ocitne-li se dítě ve stavu nedostatku řádné péče bez ohledu na to, zda tu je či není osoba, která má právo o ně pečovat, anebo je-li život dítěte, jeho normální vývoj nebo jiný důležitý zájem vážně ohrožen nebo byl-li narušen, soud upraví předběžné poměry dítěte na nezbytně nutnou dobu. Související úpravu tohoto ustanovení § 924 NOZ (v praxi známou pod § 76 b) Občanského soudního řádu, dále jen OSŘ) doprovází § 452 až 462, § 497 – 499 ZZŘ, kde je PO obdobné § 76 a) OSŘ. Ustanovení ZZŘ platí obdobně jako v předešlé úpravě OSŘ, PO lze tedy měsíčně prodlužovat až do doby trvání šesti měsíců.

NOZ stanovuje okruh výchovných opatření soudu (§ 925 NOZ), jsou jimi napomenutí dítěte, rodiče či osoby, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, stanovení dohledu nad dítětem a jeho provádění za součinnosti školy, OSPOD, případně dalších institucí

a osob z místa trvalého bydliště dítěte, uložení dítěti nebo rodičům omezení bránící škodlivým vlivům na jeho výchovu, zejména zákazem určitých činností. Soud sleduje účinnost těchto opatření zpravidla v součinnosti s OSPOD.

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může obecní úřad obce s rozšířenou působností (dále jen OÚORP) uložit též obdobnou škálu výchovných opatření (dle § 13 ZOSPOD).

▪ **Ústavní výchova**

Od 01. 01. 2014 v souvislosti s nabytím účinnosti NOZ došlo k důležitým změnám v oblasti nařizování ústavní výchovy (dále jen ÚV) nezletilých dětí. Nejdůležitější změna spočívá v odnětí kompetence diagnostického ústavu k umístování a přemísťování dětí do jednotlivých pobytových zařízení v rámci dosavadní školské soustavy (ústavů) správním rozhodnutím a ve svěřením této kompetence soudu.

Ústavními zařízeními, v nichž může být vykonávána ústavní výchova podle § 971 NOZ jsou školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, která i nadále upravuje zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v platném znění (dále jen ZVÚOV), s výjimkou výchovného ústavu, kde bude možno realizovat výlučně výchovu ochrannou (tedy diagnostický ústav, dětský domov a dětský domov se školou), dále pak domovy pro osoby se zdravotním postižením (dříve ústavy sociální péče) podle § 48 odst. 4 ve spojení s § 88 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění (dále jen ZSS) a konečně dětské domovy pro děti do tří let věku (dříve též kojenecké ústavy) podle § 43 a 44 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, v platném znění (dále jen ZZS).

Zařízení pro výkon ÚV musí být vždy uváděno ve výroku rozsudku soudu a zařízení vzniká povinnost přijmout dítě do péče (§ 971 odst. 4 NOZ).

V zařízeních pro děti vyžadující okamžitou pomoc (dále jen ZDVOP), zřizovaných podle § 42 – 42n ZOSPOD není již možno realizovat ústavní výchovu, respektive její nepojmenovanou obdobu, ale soud bude moci dítěti nařídít do tohoto typu zařízení buď přechodné svěřením, nejdéle na dobu šesti měsíců (dle § 971 odst. 2 NOZ), nebo výchovné opatření nejvýše na tři měsíce s možností prodloužení na šest měsíců, dle § 13 a ZOSPOD.

Stále platí, že soud nařídí ústavní výchovu jen jako nezbytné opatření. Vždy však zváží, zda dítě přednostně nesvěří do péče konkrétní osoby. Nedostatečné bytové poměry nebo majetkové poměry rodičů dítěte nebo osob, kterým bylo dítě svěřeno do

péče, nemohou být samy o sobě důvodem pro rozhodnutí soudu o ústavní výchově. ÚV lze nařídit nejdéle na dobu tří let (§ 972 odst. 1 NOZ), soud ji následně může o další tři roky prodloužit (a to i opakovaně), nebo zrušit. Z důležitých důvodů může soud ÚV prodloužit až o jeden rok po dosažení zletilosti, jak povoluje §974 NOZ.

1.5 Důsledky změn

V kapitole 1.2 nastiňuji cíle a předpoklady odborníků v oblasti změn rodinného práva. Od nového systému legislativy se očekává umožnění takových podmínek, které zajistí setrvání dítěte v rodinném prostředí, případně náhradním rodinném prostředí, nově upravený systém legislativy by měl být více orientován na prevenci ohrožení dítěte a na včasná řešení jeho situace.

Od přijetí novely ZOSPOD již uplynul více než jeden rok, a proto lze objektivně hodnotit, jak se novela projevila v praxi, její klady i zápory. NOZ je, dalo by se říci, „ještě v plenkách“, neexistuje dostatečný časový úsek k objektivnímu hodnocení zákona v praxi. Již dnes lze však konstatovat jeho evidentní nedostatky a nejasnosti, zejména v oblasti náhradní rodinné péče. V následujícím shrnutí si dovoluji vyzdvihnout čtveřici nejzásadnějších důsledků ZOSPOD a NOZ, se kterými se pracovníci sociálně-právní ochrany dětí musí v praxi vypořádat:

Nárůst administrativních činností

Novela ZOSPOD se nejvíce promítla do práce sociálních pracovníků OSPOD OÚORP. V souvislosti s přijetím zákona došlo ve značné míře k navýšení administrativních činností, a jak zaznívá z úst převážné většiny těchto pracovníků, je tomu tak bohužel na úkor samotné terénní sociální práce.

Změny v pěstounské péči a nábor profesionálních pěstounů

Pěstounská péče na přechodnou dobu, kterou ZOSPOD upravil, rozšířil a finančně velice zvýhodnil, byla a je i doposud široké veřejnosti hojně představována. Zejména v médiích stát pořádá jakýsi „nábor profesionálních pěstounů“. Jak uvádí parlamentní listy, pěstounů stále pomalu přibývá, vláda se snaží pomáhat a jejich počet zvyšovat (cílem je asi 500 pěstounských profesionálních rodin na území ČR), ale profesionálních pěstounů je stále málo. Aktuálně v České republice existuje 114 rodin pečujících o dítě

formou pěstounské péče na přechodnou dobu, za rok 2013 tedy prošlo tímto typem náhradní rodinné péče několik set dětí. Petr Sulek v tiskové zprávě MPSV upřesňuje počet dětí v PPPD za rok 2013 na 247.¹¹ Exministr práce a sociálních věcí František Koníček, který stál za podporou profesionálních pěstounů, vychází ze zásady, že pěstounství je forma NRP, která má mít přednost před ústavní výchovou.¹² S tímto názorem dozajista souhlasím. Stát a jeho představitelé by však měli myslet při přijímání nových zákonů na důsledky a návaznosti zákonných úprav mezi sebou. Své tvrzení uvádím na příkladu: Jelikož ZOSPOD povoluje maximální možnou dobu dítěte v konkrétní přechodné pěstounské péči jeden rok (omezeno zejm. z toho důvodu, aby se dítě na pečovatele příliš citově nenavázalo), v důsledku úpravy rodinného práva v NOZ, který striktně prodlužuje lhůty při svěřování do klasické PP a do osvojení, se dítě po ročním setrvání a navázání citových pout v pěstounské péči na přechodnou dobu nuceně, bez výjimek, umístí do jiné „profesionální rodiny“, aby nedošlo k překročení této lhůty. Tato roční lhůta může být k vyřešení situace nedostatečná ve valné většině případů ohrožených dětí. Ředitelka plzeňského Dětského centra MUDr. Jana Tytlová vznesla též tyto obavy a oponuje, že dítě potřebuje jeden domov, ne střídání pěstounů.¹³ Důsledkem této „pomoci dítěti“, kterou stát pro své nejmenší občany legislativně připravil, může být opakované střídání výchovného prostředí dítěte v ročních intervalech a to i několikrát za sebou.

Cesta dítěte k náhradním rodičům se prodlužuje

S ohledem na ustanovení NOZ lze předpokládat při svěřování dítěte do osvojení, že cesta dítěte k náhradním rodičům se prodlouží, a to v souvislosti s úpravou zákonných lhůt v institutu osvojení (právo biologického rodiče na své dítě a právo dítěte vyrůstat ve své původní rodině). Výsledkem novely tak bude prodloužení pobytu dítěte v ústavní péči či PPPD, kde bude čekat na náhradní rodiče. Nastíněnou situaci opět uvedu na příkladu: Do 31. 12. 2013 docházelo poměrně často k osvojování dětí ve velmi raném věku, běžně se předávaly děti do osvojitelských rodin v 8 týdnech věku dítěte. Platný zákon při dodržení všech opatření a lhůt prodlužuje tuto dobu na zhruba 9 měsíců věku dítěte.

¹¹ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Tisková zpráva – Pěstounů na přechodnou dobu přibývá, [online].

¹² Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Parlamentní listy, [online].

¹³ Srov. TYTLOVÁ, J. Dítě potřebuje jeden domov, ne střídání pěstounů, [online].

Přechod kompetencí z OÚORP na okresní soudy

Vytíženost soudů v ČR je značná a čekací lhůty běžných soudních sporů jsou i několikaměsíční. Je tedy otázkou, jak se soudy s přívalem nových rozhodovacích kompetencí zhostí. NOZ např. přiděluje soudům povinnost k rozhodování o svěřování dětí do péče budoucích osvojitelů či pěstounů. Do uvedení v platnost NOZ byla praxe taková, že Rozhodnutí o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů (pěstounů) vydávalo OSPOD OÚORP příslušné trvalému pobytu dítěte, o němž bylo rozhodováno. Rozhodnutí byla zpravidla dostupná v horizontu maximálně několika dní, nezdědka i den následující po podání žádosti náhradních rodičů. Další přenesenou kompetencí soudu je následující. Doposud bylo běžnou praxí, že rodiče dítěte, po zralé úvaze, podepsali protokolární souhlas s osvojením dítěte před kterýmkoliv OSPOD OÚORP, zřetel nebyl brán na trvalé bydliště dítěte, obdobně bylo možno tento souhlas udělit i před soudem. NOZ tuto kompetenci uděluje výhradně soudům, rodič se tedy musí dostavit k soudu a písemně do protokolu uvést svůj souhlas. Je otázkou, zda se rodiče sami vydají touto složitější cestou (osobně se dostavit k soudu), kterou lze svěřování dítěte do náhradní rodiny formou osvojení dítěte urychlit.

2. Systém náhradní péče o děti v ČR

2.1 Současný stav úpravy sociálně-právní ochrany dětí jakožto odraz změn v systému náhradní péče o děti

Rodinná politika státu představuje souhrn aktivit a opatření za účelem podpory rodiny. Jelikož se jedná o politiku průřezovou, zasahuje do nejrůznějších veřejných oblastí života společnosti, jako je např. bydlení, školství, zdravotnictví, trh práce a infrastruktura. Na druhou stranu se však týká oblasti vysoce soukromé a předpokládá se tedy respektování autonomie a schopnosti rodin samostatně se rozhodovat. Rodinná politika se tedy soustřeďuje na podporu rodin ve výkonu jejich přirozených funkcí, nikoli na přebírání těchto rolí a zasahování do vnitřního života rodin, rozdělení sociálních rolí v rodině atd. Měla by pamatovat na všechny vývojové fáze rodin, stejně jako na jejich potřeby v konkrétních situacích.¹⁴

V ČR je udělena povinnost hájit zájmy dítěte mnoha subjektům. Legislativně jsou za ochránce dětí považováni všichni, kdo se s ohroženým dítětem setkají, každý má povinnost dítěti pomoci a snažit se vyřešit jeho situaci. S dítětem v ohrožení se může subjekt setkat přímo, např. při nalezení dítěte v nouzi, ale i nepřímo, např. za situace, kdy je mu znám případ týrání dítěte a lze mu pomoci nahlášením skutečností. Nejvíce kompetencí v sociálně-právní ochraně dětí je uděleno soudům a z orgánů sociálně-právní ochrany dětí právě OSPOD obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Pro ochranu dítěte však může prvořadou pomoc představovat i obecní úřad příslušný pobytu dítěte, zvláštní kompetence mají pak zejména policie, zdravotnické zařízení a školy.¹⁵

Výkon péče o ohrožené děti je zajišťován společně na úrovni státní správy i samosprávy, působící samostatně i v přenesené působnosti. Přestože došlo k mnoha změnám v restrukturalizaci, zdá se být náš systém péče o ohrožené děti nepřehledný a velmi složitý. Osudy ohrožených dětí řeší přímo pět ministerstev. Každý resort zodpovídá za své instituce, typy a formy péče o tyto děti. V současné době sice dochází k plynulé rezortní a mezirezortní spolupráci a stále funguje i národní akční plán

¹⁴ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Rodina a ochrana práv dětí, [online].

¹⁵ Srov. Středisko náhradní rodinné péče (dále NRP). [online].

k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti, i nadále ale má tento systém svá úskalí. Z hlediska kompetencí ústředních orgánů státní správy působí zejména:

- **Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV)** – se nejvíce podílí na činnostech problematiky péče o ohrožené děti, je ústředním orgánem správy pro rodinu a děti. V rámci SPOD vykonává zejména legislativní, metodickou a kontrolní činnost. Jak je uvedeno v kapitole 1.3 – Změny v procesu zprostředkování NRP, MPSV ztratilo novelou ZOSPOD pravomoc rozhodovat o NRP na celorepublikové úrovni a aktuálně v oblasti NRP vykonává pouze konzultační, metodickou a kontrolní činnost a provádí statistické zpracování a prognózy.
- **Ministerstvo spravedlnosti** – v kompetenci Ministerstva spravedlnosti je agenda rodinné legislativy, související agenda procesních předpisů a agenda zákonné úpravy trestněprávní ochrany dětí a mládeže. Ministerstvo spravedlnosti je ústředním orgánem státní správy pro soudy a státní zastupitelstva a na rozdíl o předchozího MPSV legislativními změnami nabylo celé škály rozhodovacích pravomocí a povinností. Nové kompetence Ministerstva spravedlnosti, potažmo soudů, jsou, mimo jiné, bodem 1.5 Důsledky změn.
- **Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT)** – do jeho kompetence spadá agenda dětských domovů, dětských domovů se školou, výchovných ústavů, MŠMT připravuje právní normy a metodické materiály k ústavní péči, zajišťuje preventivní péči před nařízením ústavní výchovy, spolupracuje na vyhledávání dětí vhodných do NRP, ale podílí se např. i na zajišťování systému péče a vzdělávání dětí se specifickými potřebami.
- **Ministerstvo zdravotnictví (MZ)** – pod rezort MZ spadá léčebně preventivní péče (kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let věku), dále praktické lékařství pro děti a dorost a sociální pediatrie, zabývá se prevencí násilí na dětech, užívání návykových látek u dětí a mládeže, prevencí kriminality dětí, podporou rodin se zdravotně postiženými dětmi.
- **Ministerstvo vnitra (MV)** – činnost je významná především z hlediska personálního zajištění SPOD, výkon SPOD je zajištěn v přenesené působnosti obecními a krajskými úřady, jejichž zaměstnanci jsou součástí veřejné správy ČR. Rezort vnitra se při své činnosti zaměřuje především na problematiku odhalování, vyšetřování a objasňování trestné činnosti páchané na dětech i dětmi, na koncepční a metodické činnosti v oblasti prevence trestné činnosti a problematikou dětí – cizinců bez doprovodu.

- **Soudy** – mají v ochraně práv vždy speciální postavení, je tomu tak i v systému ochrany práv dětí. Některé kompetence patří výlučně soudu, a jak je již uvedeno v bodě - Ministerstvo spravedlnosti, novelizace ZOSPOD a platnost NOZ tyto kompetence značně posilují (kapitola 1.5) Velký podíl návrhů a podnětů k soudu zajišťuje OÚORP, podat podnět však může i kdokoliv jiný. V poměrech ČR, kde se neustále řeší problematika přetíženosti soudů, jsou čekací lhůty na meritorní rozhodnutí soudu obvykle dlouhé. Je tedy otázkou na místě, jak se soudy s doslova navalením převážné většiny rozhodovacích kompetencí zejména z oblasti NRP, vyrovnají. Dalšími kritickými body soudních řízení jsou táhlá řešení místní příslušnosti a provázanost s jinými samostatnými soudními řízeními ve věci ohroženého dítěte.¹⁶
- **Orgány sociálně-právní ochrany dětí** – orgány a kompetence OSPOD jsou vymezeny v ZOSPOD a podrobněji se jimi budu zabývat v následujícím textu.¹⁷

Výchova dětí a péče o jejich příznivý vývoj je především právem a povinností obou rodičů. Ne vždy je však situace taková, že rodiče se chtějí nebo mohou o své děti starat. V případech, kdy děti nemohou z nejrůznějších důvodů vyrůstat ve vlastní rodině, je nutností hledat optimální formu náhradní výchovy. Ta je obsahem činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí.¹⁸

Na procesu zajišťování náhradní péče se v ČR podílejí orgány státní správy, samosprávy, ale i nestátní neziskové subjekty na základě pověření krajského úřadu. Podmínky pro tyto subjekty upravuje část šestá ZOSPOD, § 48. Tyto neziskové organizace tak vstupují do procesu zprostředkování NRP, když bývají, mimo jiné, pověřovány výkonem různých sociálních činností – k zajištění přípravy fyzických osob majících zájem stát se pěstouny či osvojiteli. Zapojením pověřených subjektů do procesu zajišťování NRP dochází k propojení a zefektivnění spolupráce mezi státním a nestátním sektorem.

Následující členění přibližuje subjekty podílející se na **procesu zprostředkování náhradní výchovy a jejich pravomoci:**

¹⁶ Srov. Středisko NRP. [online].

¹⁷ Srov. Tamtéž.

¹⁸ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2013, [online].

▪ **Orgány sociálně-právní ochrany dětí**

- **Krajské úřady** – zajišťují zejména metodickou činnost pro obecní úřady a OÚORP při poskytování SPOD, významnou měrou se podílejí na zprostředkování osvojení a pěstounské péče, vykonávají poradenskou činnost dle ZOSPOD § 11 odst. 2, podávají soudu vyjádření v řízení o svěřeni dítěte do pěstounské péče nebo osvojení, jestliže toto zprostředkovali (§ 22 ZOSPOD), zprostředkovávají osvojení nebo pěstounskou péči (§ 24 ZOSPOD) a jiné.
- **Obecní úřad obce s rozšířenou působností** – jeho kompetence na poli SPOD jsou značné a následně jsou uvedeny jen ty nejpodstatnější z nich. OÚORP dbá na: *preventivní činnosti* dle § 10 odst. 3 ZOSPOD (sleduje nepříznivé vlivy působící na děti, zpracovává individuální plán ochrany dítěte a pořádá případové konference (viz. Kapitola 1.3), v rámci *poradenské činnosti* dle § 11 odst. 2 ZOSPOD pomáhá rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě, pořádá přednášky a kurzy zaměřené na řešení problémů dětí, poskytuje pomoc při uplatňování nároku dítěte na výživné, může uložit rodičům dle ust. § 12 odst. 1 ZOSPOD *povinnost využít odbornou poradenskou pomoc*, pokud toto rodiče nezajistili sami nebo nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou. Dle § 13 ZOSPOD, vyžaduje-li to zájem na řádnou výchovu dítěte, napomene OSPOD vhodným způsobem rodiče, dítě příp. jiné osoby, stanovuje nad dítětem dohled, ukládá omezení dítěti a povinnosti využít odbornou poradenskou pomoc, podává soudu návrhy – na nařízení ÚV, na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti, na svěřeni dítěte do PPPD, na svěřeni dítěte do ZDVOP a další.
- **Obecní úřad** – v rámci preventivní činnosti dle ust. § 10 odst. 1 ZOSPOD je povinen vyhledávat ohrožené děti, působit na rodiče za účelem splnění povinností plynoucích z rodičovské zodpovědnosti, projednávat s dítětem nedostatky v jeho chování a případně oznámit tyto nedostatky OÚORP, na žádost OÚORP sleduje dodržování uložených výchovných opatření, podává soudu podněty k opatřením týkající se výchovy, vyhledává děti vhodné do NRP a osoby vhodné stát se osvojiteli či pěstouny a další
- **MPSV** – podává podněty KÚ a Úřadu a tyto jsou následně povinny MPSV vyrozumět o výsledku případu.

- **Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí** – vykonává činnosti spojené se zprostředkováním osvojení dítěte do ciziny a z ciziny (viz. Změny v procesu zprostředkování NRP v kapitole 1.3).
- **Úřad práce ČR** – krajské pobočky a pobočka pro hlavní město Prahu – novelou došlo k významné úpravě státní podpory v oblasti PP, systém dávek PP byl vyjmut ze Zákona o státní sociální podpoře a stal se součástí ZOSPOD, vyřizování a výplata dávek PP tedy aktuálně náleží do agendy krajských poboček Úřadu práce, na základě § 50a ZOSPOD krajská pobočka následně provádí inspekci poskytování SPOD.
- **Obec a kraj v samostatné působnosti** – obec a kraj v samostatné působnosti vytvářejí předpoklady pro kulturní, sportovní, jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí (dle ust. § 10 odst. 2 ZOSPOD), na základě pověření k výkonu SPOD může obec v samostatné působnosti zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany (ust. § 39 odst. 2 ZOSPOD).
- **Komise pro sociálně-právní ochranu dětí a poradní sbory** – viz 1.3 Komise pro sociálně-právní ochranu dětí a poradní sbory.
- **Pověřený subjekt** – nestátní subjekty, jak jsou uvedeny výše.¹⁹

Náhradní výchova je velmi složitý fenomén. Odráží víceméně aktuální stav společnosti – její kulturu, ekonomiku, právní vědomí i morálku a politiku. Současný způsob řešení problémů jde pouze po povrchu a málo reflektuje mnohá úskalí s tím související. Řeší problém dnes, teď a tady a nebere dostatečně do úvahy budoucnost. Z hlediska budoucnosti by nás totiž mělo zajímat, jaká je návratnost (nejen přímo ekonomická, ale ve schopnosti naplnit hodnotně vlastní život) investicí do biologické rodiny, do náhradní rodiny, do dětských domovů. Jaká je v tomto směru naše vize? Ve společnosti, která se programově hlásí k podpoře rodiny, by se tato skutečnost měla promítnout i do reálných představ o náhradní výchově.²⁰

Za náhradní výchovu je možno označit souhrn dočasných opatření, která nahrazují osobní péči o nezletilé dítě v případech, kdy rodiče je nezabezpečují anebo zabezpečit

¹⁹ Srov. Nadace Sirius. Právní úprava náhradní rodinné péče v ČR, [online].

²⁰ Srov. ŠKOVIERA, A. Trendy náhradnej výchovy. Bratislava: Petrus, 2007, s. 11.

nemohou. O náhradní výchově, na jejímž základě vznikají vztahy mezi nezletilými dětmi a jinou osobou, rozhodují vždy pouze soudy a její práva a povinnosti jsou vymezeny zákonem nebo soudním rozhodnutím. *Ve smyslu stávající právní úpravy rozlišujeme dvě formy náhradní péče, jsou jimi náhradní rodinná péče a ústavní výchova.*

Cílem této práce dozajista není podat ucelený přehled o formách a možnostech NRP, ale považuji za důležité jednotlivé formy NRP okrajově nastínit. I když se novelizace rodinného práva zásadně dotkla i jednotlivých forem NRP, měnily se pouze podmínky, za nichž jsou děti do jednotlivých forem NRP svěřovány. Členění NRP, tak jak jej známe již řadu let, zůstalo beze změn.

2.1.1 Náhradní rodinná péče

Za NRP označujeme poskytování péče dětem bez rodiny nebo dětem, které nemohou vyrůstat z nějakých důvodů ve vlastní rodině. Dává dětem možnost vyrůstat v přirozeném rodinném prostředí a je upřednostňována před výchovou ústavní.²¹

V NRP vždy přednostně hledáme pro určité konkrétní dítě co nejvhodnější formu NRP a zároveň co nejvhodnější náhradní rodiče (pěstouny nebo osvojitele). Neméně důležitým předpokladem k úspěšnému předání dítěte do nové rodiny je, aby dítě pro žadatele o NRP bylo dítětem vhodným, tedy takovým, které jsou schopni a ochotni bezpodmínečně akceptovat. Nad tímto tématem se budu blíže zamýšlet v dalších kapitolách této kvalifikační práce.²²

V ČR rozlišujeme dle NOZ tyto formy NRP:

- **Osvojení** – upravuje NOZ v § 794 – 854 a ZOSPOD, osvojení se blíže věnuji v předcházejících kapitolách – 1.3 a zejm. 1.4, ČR umožňuje též osvojení dítěte z ciziny či osvojení dítěte do ciziny (mezinárodní osvojení)
- **Pěstounská péče** – upravuje NOZ v § 958 - 970 a ZOSPOD v § 47a – 47za, o PP pojednávají kapitoly 1.3 a 1.4
- **Pěstounská péče na přechodnou dobu** – upravuje NOZ v § 958 a zejména ZOSPOD § 27a

²¹ Srov. Wikipedie: Otevřená encyklopedie. Humanita, [online].

²² Srov. MATOUŠEK, O. Metody a řízení sociální práce. Praha: Portál, 2003, s. 224.

- **Svěření dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče** - upravuje NOZ v § 953 – 957 a zároveň ZOSPOD v § 19 – v této práci obsaženo v kapitole 1.4
- **Poručenství** (pokud poručník o dítě osobně pečuje) – upravuje NOZ v § 928 – 942 a zároveň ZOSPOD, poručenství přibližuje kapitola 1.4 této práce

2.1.2 Ústavní výchova

Labáth definuje ÚV velice výstižně a krátce jako nepřetržitou (čtyřadvacetihodinovou) formu pomoci nebo ochrany s rozmanitou škálou služeb pod jednou střechou. Pojem ÚV má však ještě jeden význam – právní. Soud tím, že nařizuje ÚV, určuje, že se realizuje „v ústavu“.²³

Jak již bylo konstatováno výše, v oblasti umístování dětí do ústavní výchovy doznal právní systém ČR velkých změn v souvislosti s přijetím NOZ. Této problematice je věnován samostatný bod kapitoly 1.4.

Dalo by se říci, že ústavní výchova, tak jak je realizována v podmínkách ČR, je hlavním kritizovaným nedostatkem oblasti sociálně-právní ochrany dětí v ČR. Výtka na toto téma zaznívá z úst Evropské unie již řadu let, je i obsahem kompletní důvodové zprávy MPSV k zákonu č. 359/1999 Sb., ZOSPOD. Jsme jako stát kritizováni zejména za vysoký počet dětí umístěných v institucionální výchově. Dle zpracovaných statistických údajů organizace Eurochild je ve státech Evropské unie umístěno cca 140 000 dětí v institucionální péči, ČR se má na tomto počtu podílet 8 %, tedy asi 11 000 dětmi, ačkoli její podíl na počtu obyvatel EU činí pouze 2 %. Nejbolestivější je dle této statistiky umístování do ÚV zejména nejmenších dětí (do 3 let).²⁴

Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 – 2011 si kladl za cíl, mimo jiné, snížit počet dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče.²⁵ Mezi politiky i odborníky se nesmyslně hovořilo až o úplném zákazu od roku 2014 svěřovat dítě mladší 3 let do ÚV. Tento záměr se MPSV, naštěstí, nepodařilo naplnit, neboť se domnívám, že ústavní zařízení mají a i do

²³ Srov. ŠKOVIERA, A. Trendy náhradnej výchovy, s. 16.

²⁴ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Kompletní důvodová zpráva k zákonu č. 359/99 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, [online].

²⁵ Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí. Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, [online].

budoucná budou mít v ČR své nezastupitelné místo. Je nutno vždy vycházet z poměrů každého konkrétního státu, z jeho historie i možností.

Rovněž Bechyňová a Konvičková zastávají názor, že zrušení zařízení pro výkon ústavní výchovy nelze jednoznačně označovat za správnou cestu vedoucí ke změně systému péče o ohrožené děti. Při sanaci rodiny je třeba zvažovat, že vždy budou existovat situace, kdy bude nejlepším způsobem pomoci dítěti jeho alespoň dočasné oddělení od rodičů.²⁶

Milan Opravil se zamýšlí: „Kdo zastává mýtus, že lepší špatná rodina než dětský domov?“ Tato myšlenka může vycházet z chybného uvažování o rekordním počtu dětí v ÚV. Sociální pracovníci jsou mezi dvěma mlýnskými kameny. Odeberou-li dítě příliš brzy, soudíme se ve Štrasburku, v opačném případě ale hrozí dítěti týrání, zranění nebo dokonce i smrt.²⁷

2.2 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v systému náhradní péče o děti

ZDVOP je v kapitole 1.3 věnován samostatný odstavec vyzdvihující důsledky novely ZOSPOD a jejich dopad na činnost ZDVOP.

ZDVOP jsou alternativou ústavní péče, poskytují ochranu a odbornou pomoc nejen ohroženým dětem (maximální kapacita každého ZDVOP je 28 dětí), ale i jejich rodinám. Zařízení díky striktním omezením právě počtu dětí v zařízení jsou spíše rodinného typu a naplňují předpoklady k individuální péči. ZDVOP mají kompetenci vyhledávat děti, na něž se sociálně právní ochrana zaměřuje, jsou zařízeními, která mají v systému náhradní péče o děti své nezastupitelné místo, mají stále co nabídnout a přispívat tak k blahu dítěte. Klientům se zdravotní či zdravotně sociální indikací je nabízena specializovaná odborná péče, diagnostika a terapie. Rodinným příslušníkům dětí jsou pak obvykle nabízeny služby spojené s nácvikem rodičovských dovedností a péčí o dítě, zácvikem v rehabilitaci dítěte apod.

²⁶ Srov. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami. Praha: Portál, 2008, s. 15.

²⁷ Srov. OPRAVIL, M. Mýty o ústavní výchově. In: Týdeník Učiteléské noviny, roč. 2011, č. 08, s. 17-18.

S ohledem na NOZ došlo k 01. 01. 2014 v poskytování péče o ohrožené děti a jejich rodiny k velmi zásadním změnám v možnostech dočasného umístování dětí do ZDVOP. Novou právní úpravou došlo též k významným změnám v umístování dětí do NRP. Veškeré tyto změny se netýkají pouze dětí, jež by měly být následně umístovány do péče budoucích osvojitelů, ale i těch, u kterých z důvodů jejich složité zdravotní či sociální situace nebude možné v brzké době vyhledat vhodné pěstounské rodiny. Je potřeba mít systém náhradní péče o děti nastaven tak, aby počítal s problematickými situacemi a zejména s prodlevami umístování dítěte do NRP. Jak již bylo řečeno, délka procesu umístění dítěte do NRP je reálně odhadována v řádech několika měsíců, v individuálních případech (složitější získávání právní volnosti ve vztahu k nezájmu, zdravotní stav, etnikum dítěte apod.) můžeme hovořit o době pobytu delší než 12 měsíců. V souvislosti s tímto je třeba opět připomenout, že maximální délka setrvání dítěte v ZDVOP, ale i v PPNPD činí jeden rok. U ZDVOP bude hrát navíc zásadní roli rozhodování soudů, jak danou situaci dítěte vyhodnotí, zda budou opakovaně prodlužovat předběžná opatření (max. šestkrát) a poté svěří na šest měsíců dítě do ZDVOP, či budou na věc nahlížet odlišně oproti návrhům a názorům sociálních pracovníků. Z tohoto důvodu je nutno brát zřetel na fakt, že v některých případech se může pobyt dítěte v ZDVOP výrazně zkrátit. Již první signály ukazují na to, že komplikovanost zprostředkování NRP s zřetelem na práva biologických rodičů bude mít co do rychlosti umístění dítěte zásadní vliv na délku jeho pobytu v ZDVOP. S ohledem na zájem a blaho dítěte je nutné k celé situaci přistupovat obezřetně, neboť dítě se reálně dostane do situace, kdy bude muset opustit po 12 měsících ZDVOP nebo PPNPD a to třeba i těsně před zprostředkováním NRP. Jak se bude postupovat v těchto situacích, se prozatím objektivně neví, nezbývá tedy jen spekulovat, pokud bude k dispozici jiná PPNPD či jiné zařízení, tentokrát již s nařízenou ÚV. Za těchto okolností ovšem bude dítě nuceno opustit známé výchovné prostředí, známé pečovatele. Tato eventualita je z pohledu odborníků zabývajících se péčí o ohrožené děti v naprostém rozporu se zájmy a blahem dítěte.

3. Specifika sociální práce a náhradní výchovy

Jak první, tak i druhá kapitola této práce nastiňují legislativní základ sociální práce v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, se specifikací zajištění náhradní péče o děti. Znalost právních norem je pro činnost sociálního pracovníka, pohybujícího se na poli výkonu sociálně-právní ochrany dětí, stěžejní. Za neméně důležitou složku a předpoklad k výkonu profese sociálního pracovníka považují odborné znalosti a osobní přístup tohoto pracovníka, stejně jako lidskou stránku jeho osoby. Dovolím si zde tvrdit, že v sociální práci je zcela na místě myšlenka, že „vše je o lidech“. Aby sociální pracovník pro člověka a potažmo společnost odvedl „to nejlepší“, měly by být splněny všechny tyto předpoklady – znalost legislativy jakožto odrazový můstek jeho práce, další odborné znalosti a osobní přístup i lidská stránka pracovníka. To vše v souladu a žádná z nich by neměla být podceňována. Následující kapitola by měla vyzdvihnout právě ta specifika sociální práce, která činí tuto pomáhající profesi pro společnost nezbytnou, nenahraditelnou a mnohdy jedinou, která je schopna a zejména ochotna člověku pomoci.

Musil spatřuje cílem sociální práce poskytování pomoci lidem v obtížných životních situacích. Na rozdíl od dalších pomáhajících oborů se však sociální práce zabývá zejména interakcemi mezi člověkem a jeho sociálním prostředím, pomoc je zaměřena na dosahování rovnováhy mezi očekáváním sociálního prostředí, v němž lidé uspokojují své potřeby, a jejich schopností tato očekávání zvládat.²⁸

Doposud jsem hovořila o sociální práci obecně. Sociální pracovník vstupuje do různých sfér naší společnosti. Je nablízku chudým, nemocným, handicapovaným, lidem v nápravných zařízeních, na úradech. Zabývá se lidmi vyznávajícími specifický životní styl, a to v jejich přirozeném prostředí i od společnosti distancovaných. V neposlední řadě jsou sociální služby poskytovány i v souvislosti s přirozeným životním cyklem – zrozením a smrtí.

²⁸ Srov. MUSIL, L. Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce v organizacích s klienty. Brno: Marek Zeman, 2004, s. 15.

Profesí, kterou osobně zastávám, je sociální práce převážně s dětmi, jejich biologickými rodiči či lidmi, kteří usilují u naplnění svého rodičovství. Pracuji s dětmi, které ne vlastní vinou přicházejí o své „nejbližší“ a již na počátku svého života jsou zpravidla těmito „nejbližšími“ odmítáni. Při své práci však musím rovněž počítat s faktorem biologického rodiče či jiného blízkého příbuzného dítěte, který se bude snažit své dítě získat zpět za všech okolností a s použitím všech jemu dostupných prostředků. V sociální práci s opuštěnými dětmi spatřuji naplnění svého nejen profesního života, ale i toho lidského. Chránit zájmy, mnohdy zcela zásadního charakteru, a naplňovat potřeby dítěte mi přináší uspokojení i proto, že za mou odvedenou práci je vidět skutečný výsledek – úsměv „našich“ dětí i jejich spokojený život po boku svých „nově nalezených nejbližších“. Mohu si tak při každodenní práci říci, že moje práce má smysl.

3.1 Vztah sociální práce k jiným disciplínám

Od sociálního pracovníka se očekává, že bude klientům pomáhat překonávat nejrůznější překážky, jež jim brání zvládat očekávání sociálního prostředí. Podpora rovnováhy mezi klientem a jeho sociálním prostředím je podmíněna specifickou „životní situací“ klienta. Překážek, které klientovi brání zvládat tuto životní situaci, může být celá řada, od jeho osobní špatné finanční situace, neobvyklé životní orientace a stylu života, nízké kvalifikace až po překážky na straně sociálního prostředí, jako jsou neurované rodinné vztahy a další. Vlivy sociálního prostředí bývají předmětem pozorování některých představitelů dalších pomáhajících oborů – lékařství, psychiatrie, psychologie a dalšími. Hranice mezi pomáhajícími obory nejsou kategorické a mezi typickými oblastmi jejich zájmu existují rozsáhlé společné oblasti.²⁹

Přístup k profesi sociálního pracovníka je specifický v tom, že se nezaobírá dílčí problematikou – dimenzí klienta, ale jeho situací jako celku. Před sociálního pracovníka se staví úkol rozpoznat všechny bariéry zvládnutí situace klienta a promýšlet možné souvislosti. Ty lze nacházet v oblasti zdravotní, psychiatrické, psychologické, duchovní, kvalifikační, ekonomické, hodnotové, hygienické i jiných.³⁰

²⁹ Srov. MUSIL, L. Ráda bych Vám pomohla, ale ..., s. 16.

³⁰ Srov. Tamtéž, s. 16.

Jak již bylo uvedeno, sociální práce jako obor orientovaný na řešení lidských problémů hraničí s řadou akademických i praktických disciplín, které se zabývají životem člověka. Sociální práce mezi nimi zaujímá samostatné postavení, přestože s řadou z nich sdílí některé poznatky a postupy. To, co ji odlišuje, spočívá v důrazu na sociální fungování klienta. Úkolem sociálního pracovníka je podporovat klienta zvládat jeho sociální fungování. Pro sociální práci jsou zásadními z pomáhajících oborů sociologie, psychiatrie, psychologie, pedagogika a v neposlední řadě právní vědy, jak jsem již uvedla v úvodu této kapitoly. Zapojení poznatků jednotlivých oborů do činnosti sociálního pracovníka je vedle druhu klientely, organizačních a sociálněpolitických faktorů úzce spjata s jeho paradigmatickou orientací. V terapeutickém pojetí sociální práce se jeví jako zásadní psychologické znalosti, v reformním pojetí zejména sociologické a právní znalosti a v poradenském pojetí sociální práce vyváženost psychologických i sociologických s důrazem na právní znalosti.³¹

Psychologie a sociální práce mají společný základ. Chování lidí a interakční základ jsou předmětem zájmů obou těchto oborů, snaží se uchopit racionální i emotivní procesy lidí, sociální práce se však více orientuje na sociální fungování. Hlavní rozdíl mezi prací psychologa a sociálního pracovníka spočívá v práci psychologa s individualitou člověka a prací sociálního pracovníka nahlízejícího na vztahy klienta a jeho sociální fungování.

I sociologie a sociální práce mají společný předmět svého zájmu – zabývají se lidmi, jejich interakcemi a snaží se jim porozumět. Sociolog si klade otázky jak, kdy a proč lidé jednají tak, jak jednají, a snaží se zejména vyzdvihnout problém a příčiny lidských interakcí. Sociální pracovník usiluje o pochopení lidí a zabývá se jejich jednáním, snaží se s lidmi jejich problémy řešit a tím zlepšovat jejich sociální fungování. Rozdíl lze definovat i tak, že zatímco sociolog hledá fakta, sociální pracovník se snaží klientovi porozumět, diagnostikovat a vhodně „jej léčit“.

Psychiatrie i sociální práce pracují s lidmi řešícími osobní či sociální problémy. Obě tyto pomáhající profese se snaží zlepšovat klientovi vztahy k druhým lidem a současně ovlivňovat jejich emoce a vnitřní stavy. Sociální pracovník se angažuje přednostně při podpoře a obnově sociálního fungování klienta, zatímco psychiatr pracuje spíše na medicínské bázi s předpokladem předepisování léčiv.³²

³¹ Srov. NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce. Brno: Marek Zeman, 2001, s. 21-22.

³² Srov. Tamtéž, s. 22-23.

Zůstaneme-li i nadále v rovině psychologické, pak za důležité považuje vyzdvihnout pojem postoj, motiv a hodnota, neboť právě obsah těchto atributů směřuje naše jednání určitým směrem. Postoj determinuje způsob jednání, kdežto motiv je příčinou tohoto jednání a vyjadřuje jeho psychologický smysl. Kognitivní procesy nám přinášejí poznatky, v emocích prožíváme jejich význam a v postojích, které kognitivní a emotivní aspekty psychiky integrují, zaujímáme vůči objektům hodnotící vztahy – vymezujeme žádoucí a nežádoucí chování, dobré a špatné.³³

3.2 Rizika a pojetí pomáhajícího vztahu

Pomáhající profese je smysluplná činnost, která však svým záběrem vnáší do práce sociálního pracovníku celou řadu rizik. Ta si někdy sociální pracovník při každodenní činnosti ani neuvědomuje. Aby sociální pracovník byl schopen poskytovat sociální práci na té nejvyšší úrovni, musí pracovat i sám na sobě, být vyrovnaný a mít pořádek ve vlastním soukromém životě. Jen tak se dokáže plně věnovat svému klientovi a nenechá nikdy překročit tu neviditelnou hranici, kdy mu klient již začíná zasahovat do soukromí a sociální pracovník se nedokáže ubránit. V žádném případě to však neznamená chladný, odměřený nezájem a přístup, ale jen určitou ochranu sociálního pracovníka samotného.

Výkon pomáhajících profesí je spojen s celou řadou rizik, která se v jiných profesích neobjevují. Výkon povolání sociálního pracovníka tudíž předpokládá celou řadu osobnostních dispozic, nejen nezbytné vzdělání a následné prohlubování znalostí, ale také pevný mravní základ, vědomí mravní závaznosti vůči vyššímu řádu a značnou psychickou odolnost. V praxi je třeba počítat s tím, že ne každý klient nám bude sympatický, čímž do našeho vztahu vstoupí negativní emoce nebo přímo odpor. Dalším rizikem může být různá potřeba míry vlastního úspěchu sociálního pracovníka, potřeba ocenění a uznání. Radost z pomoci druhému není totéž co potřeba být potřebný a oceňovaný, kde nepřevládá touha pomoci klientovi, ale uspokojení pracovníka. Za důležité riziko považují zmínit též skutečnost, že sociální pracovník samozřejmě pobírá za svou podporu klientovi mzdu a tudíž je nesmírně důležité do vztahu sociální pracovník versus klient nevnášet problémy týkající se odměňování. Pro výkon profese sociálního pracovníka je nezbytné, aby o možných rizicích své práce pracovník věděl

³³ Srov. NAKONEČNÝ M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 204, s. 131.

a při práci s nimi počítal. Že by se tato rizika dala však zcela z profesionálního vztahu vymýt, to nepředpokládám. Úlehla popisuje prolínání profesionálního a osobního vztahu sociálního pracovníka a klienta. Za přirozený považuje vliv názorů, subjektivních pocitů, emocí. Zapojení těchto osobních pocitů má potlačovat pracovní stereotypy, rutinu a neosobnost, přístup ke klientům vidí nutně nestálým, neboť nelze ze vztahu vypustit momentální rozpoložení, konkrétní situace, místo a čas. Za důležité tedy Úlehla považuje uvědomovat si svou lidskou stránku a její vliv.³⁴

V podmínkách mé konkrétní profese – tedy sociálně-právní ochrany dětí, spatřuji jako hlavní riziko předpoklad okamžité sympatie a náklonnosti k dítěti, na úkor jejich pečovateli - dospělých. V dítěti lze za všech okolností spatřovat osobu hodnou mé ochrany, a to třeba i na úkor práva biologického rodiče pečovat o vlastní dítě.

V teologickém pojetí je sociální práce službou. Ve službě a základním zjevení lze spatřovat podobnost, jak konstatuje Pospíšil. Společnými znaky obou jsou setkání a důvěra, kdy setkání je počátkem služby. Setkání důvěry potřebného a svědomí sloužícího – zatímco potřebný vyjadřuje svoji důvěru, sloužící (sociální pracovník) uplatňuje ve službě své svědomí. Moc sociálního pracovníka tedy přináší mravní odpovědnost. Dalším atributem zjevení a služby je označováno sklonění. Přeneseně, sloužící jakožto sociální pracovník (stejně jako Bůh) se sklání a vychází vstříc potřebnému. Následuje svědomí, nejen ve smyslu mravnosti, ale jako nejhlubšího místa nitra člověka, kde k němu hovoří sám Bůh. Vzorem veškeré služby, v níž se projevuje láska, je Bůh. Křesťanské pojetí sociální práce ještě víc vyzdvihuje vznešenost této práce a přiblížení se Bohu. Slouží-li člověk druhým podle Ježíšova vzoru, rozvíjí v sobě člověk svou vlastní důstojnost. Vědomí důstojnosti člověka za účasti chudoby, nemoci či hříchu je základem pro pojetí člověka v sociální práci.³⁵

Tuto kapitolu bych uzavřela myšlenkou Benedikta XVI: „Odborná kompetence je první a základní předpoklad, ale sama o sobě nestačí. (...) Lidské bytosti potřebují něco navíc (...). Potřebují lidskost.“³⁶

³⁴ Srov. ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: Učebnice metod sociální praxe*. Praha: Slon, 2009, s. 114-115.

³⁵ Srov. POSPÍŠIL, C. V., *Teologie služby. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 14-18.*

³⁶ BENEDIKT XVI. *Encyklika Deus caritas est. Bůh je láska. Český překlad, Praha: Paulínky, 2006, s. 46-47.*

4. Etická dimenze sociální práce a náhradní výchovy

„Etika je důležitá a zároveň jako by se o ní nedalo nic říct. Je jako vzduch. Člověk si ji všimne tehdy, když chybí.“³⁷

Sociální práce by měla řešit etiku související s výkonem této profese, neboť kromě jiného sociální pracovníci často disponují značnou mocí nad klientem. Profesní etika by tedy měla zabránit možnému zneužití této moci.

Nečasová se domnívá, že hodnoty a morální kontexty v sociální práci nejsou jednoznačně vymezeny a vyvozuje několik hypotéz, proč tomu tak je. Předpokládá, že při provádění praktické sociální práce sociální pracovník svou činnost dostatečně nereflektuje a nesnaží se dostatečně o její uchopení, pokud svou činnost přece jen reflektuje, naráží záhy na její komplexnost, neboť etická dilemata a související problémy se vyskytují prakticky ve všech oblastech sociální práce a tyto oblasti navzájem propojují. Jako další nedostatek spatřuje pojmovou nepřesnost výrazů užívaných v oblasti etiky a hodnot a v neposlední řadě též nepřesné definování hranic, v nichž se profesní etika pohybuje. Navzdory všem těmto nedostatkům však nachází mezi sociální praxí, hodnotami, morálkou a etikou úzký vztah. Za důležité považují v úvodu této kapitoly vyrovnat se se základní dotčenou terminologií, tedy s pojmy morálka, hodnoty, etika, profese a konečně též profesní etika. Vycházím z definování jednotlivých pojmů tak, jak jej užívá Nečasová v knize *Metody a řízení sociální práce*. Vybraným pojmům se podrobněji věnuji v kapitole 4.3.1 Etika – morálka – právo.

Za **morálku** lze označit systém regulativů lidského jednání, který je založen na rozlišení správného a nesprávného, schopnosti rozlišovat dobro a zlo, ale zároveň takto i úmyslně jednat. Morálka má charakter individuální i sociální, nevytváří se v každé generaci znovu, ale je brána jako „to“, co udržuje společnost pohromadě a umožňuje

³⁷ BAŠTECKÁ, B., GOLDMANN, P., *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál, 2001, s. 359.

harmonické vztahy mezi jejími členy. Náhodná kritická revize autonomních subjektů přispívá k jejímu vývoji v rámci sociálního řádu.

Hodnoty jsou těmi atributy, které morálka vyvozuje a lze o nich smýšlet jako o důležitých a významných meznících pro společnost, lze je označovat za normativní standardy mající vliv na naše rozhodnutí pro jednu z nabízených variant řešení.

Etika je pak teorií morálky, vědou o morálce jako stránce života společenského člověka, o původu a podstatě morálního jednání a vědomí. Etika se tedy zabývá studiem morálky a rozumovým odůvodněním morálního jednání.

Profesí označujeme povolání či odbornost nebo odbornou přípravou podložené povolání. S profesí souvisí míra samosprávy a kontroly, zejména v záležitostech odborné kvalifikace. Morální kodex dané profese bývá obvykle přísnější než požadavky kladené na průměrného člena společnosti, čímž se společnost brání před zneužitím moci nebo autority daným povoláním zaručené.

Do **profesní etiky** náleží reflexe norem a morálního jednání v rámci profese.³⁸

Etika sociální práce je tématem, které není v naší odborné literatuře dostatečně zastoupeno. Nejen odborník pohybující se ve sféře sociální práce, ale i běžný člověk dnes každodenně naráží na argumenty pro i proti používání nových lékařských technologií, škrtnání financí v problematických sociálních oblastech, odstrašující aféry sociálních pracovníků, kteří selhali právě v morální oblasti. Vše jmenované s sebou přináší etická dilemata pro pracovníky pomáhajících profesí, která rozvířují diskuse odborníků i veřejnosti. Je nutné si uvědomit, že sociální práce je profesionalizovaná pomoc člověku v obtížné životní situaci. Definováním sociální práce jsem se již zabývala v kapitole 3. Specifika sociální práce a náhradní výchovy. Nejde o to „nějak pomáhat či něco dělat“, ale reflektovat to, co děláme a snažit se to dělat co možná nejlépe. To znamená podporovat samostatnost klienta, nečinit ho závislým na naší pomoci, minimalizovat náklady vznikající při pomáhání, využívat zdroje v našem okolí, míněno podporu příbuzných či organizací v regionu působících. Tedy shrnu-li mou předchozí myšlenku, snažit se pomáhat dobře. A právě zde se sociální práce potkává s etikou. Nejde jen o sociální práci jako takovou, ale též o životní praxi, o náš život, tak jak ho žijeme se vším všudy – s našimi vztahy s lidmi, naší prací či spíše řečeno profesí, kterou vykonáváme.

³⁸ Srov. MATOUŠEK, O. a kol., *Metody a řízení sociální práce*, s. 21-22.

Dalo by se říci, že výstupem snahy sociálního pracovníka mohou být dva rozdílné přístupy. Jednak takové jednání, které je „dobré“ (řekněme pro profesi sociálního pracovníka takové, které respektuje osobnost klienta, podporuje ho, využívá všech dostupných zdrojů a další a další pravidla, která považujeme v této profesi za samozřejmá). Setkáváme se však i s jednáním, které je, řekněme „méně dobré“, lze v počínání sociálního pracovníka vysledovat nedostatky typu vnučování klientovi vlastního náhledu na život, opomíjení některých podstatných složek osobnosti, neakceptování individuality klienta, ale i selhání sociální pracovnice vinou syndromu vyhoření, kdy každý další klient je pro sociální pracovníci „jen další čárkou ke splnění povinností“. Výkon sociální pracovnice obtěžkané některou z uvedených „neprofesionalit“ představuje však i v jejím podání sociální práci vykonávanou pro klienta. Co zde však chybí, je právě ono reflektování vykonané práce, kdy je schopna nalézat ta nejvhodnější řešení pro určitého klienta.

Opět si dovoluji shrnout předchozí myšlenky. Sociální práce je disciplína, která má velice blízko k etice. Toto přesvědčení blíže rozvádím v kapitole 3.1 Vztah sociální práce k jiným disciplínám. Sociální pracovníci hledají nejlepší řešení, reflektují situaci klienta, ale reflektují i vlastní metody práce a způsoby jednání, při čemž hledají pro konkrétní situaci ty nejlepší varianty práce s klientem. Ať už nazýváme jednotlivé výstupy jejich činnosti jakkoli – dobré jednání/špatné jednání, vhodné jednání/nevhodné jednání, uspokojivá komunikace s klientem/neuspokojivá komunikace s klientem – vždy se jedná o volbu mezi nějakými způsoby jednání a myšlení, tedy vhodnými a méně vhodnými. A zde spatřuji styčný bod s etikou.

Komplikovanost situací, ve kterých se sociální pracovník ocitá, též nastiňuje souvislosti mezi etikou a sociální prací. Kapitola 3.2 Rizika a pojetí pomáhajícího vztahu hovoří o faktorech, které do práce sociálního pracovníka vstupují, a je k nim nutno přihlížet. Jen pro připomenutí jmenuji např. finanční situaci organizace, životní situaci klienta i sociálního pracovníka, kulturu organizace, vědomosti a zkušenosti sociálního pracovníka a jeho pohled na svět, kulturu dané země či zázemí sociálního pracovníka.

V literatuře se můžeme setkat s pojetím, které odděluje hodnoty od znalostí a morální oblast od oblasti právní nebo technické. Vše spolu ale souvisí a jedno od druhého oddělit nelze. Většina rozhodnutí v sociální práci zahrnuje komplex etických, technických, právních, ale i politických faktorů, které jsou vzájemně propojeny.

Sarah Banks, univerzitní profesorka ve Velké Británii, hovoří ve své knize *Ethics and Values in Social Work* o etických problémech i etických dilematech. Etické problémy vznikají v situaci, kdy je evidentní, jak by měl sociální pracovník rozhodnout, ale toto rozhodnutí se mu osobně přičí. Může se jednat například o situaci, kdy sociální pracovník nemůže poskytnout potřebnou pomoc, ačkoli je přesvědčen o její potřebnosti. Naproti tomu etické dilema vzniká tehdy, cítí-li sociální pracovník, že stojí před dvěma nebo více stejně nevhodnými možnostmi, které představují konflikt morálních principů a není přitom jasné, které rozhodnutí bude přijatelnější.³⁹ Konkrétní etická dilemata, která mohou v praxi vyvstat, popisují v kapitole 5.1.1 Etická dilemata k řešení.

Cílem této kapitoly bylo dokázat blízkost a souvislost sociální práce a etiky. Vzhledem ke zvolenému tématu diplomové práce, které zní „Etické aspekty náhradní výchovy v kontextu změn právního systému ČR“, si nyní dovoluji vyzdvihnout některé kapitoly z etiky, které identifikuji ve vztahu k danému tématu jako nejpodstatnější. Jsem si zároveň vědoma, že nejde o absolutní výčet etických kapitol, ale ve své praxi spatřuji daný výběr jako nejpálčivější. Zajisté je věcí názoru, jaké kapitoly etiky by vyzdvihl případný jiný sociální pracovník, výběr kapitol by byl dozajista věcí diskuse.

4.1 Etický pohled na člověka a smysl života

„To zvláštní a jedinečné v rozumných podstatách, které ovládají své jednání a nejsou jen puzeňy k činnosti jako jiné, ale činí samy ze sebe“.⁴⁰ I takto lze uvést kapitolu, která přibližuje člověka – osobu, jakožto objekt etického hodnocení, odpovídá na otázky typu Kdo je to člověk? či hovoří o člověku v souvislosti s lidskou důstojností.

Co je člověk? Tuto otázku si snad někdy položil každý z nás, může nás napadnout v každodenním životě i při vědeckém bádání. Ptáme se na svět, na věci, na podstatu života i jeho zákony. Člověk se táže po své vlastní podstatě. Je mu to umožněno, protože už o sobě ví, vyznačuje se vědomím sebe sama a rozuměním sobě samému. A jen proto, že člověk sebe sama nechápe plně, sám sobě zůstává tajemný a záhadný, jeho vědomí o sobě samém je zároveň nevěděním, jeho sebepochopení zůstává zároveň nepochopením, a proto se může a musí tázat po své vlastní podstatě. Člověk je postaven

³⁹ Srov. MATOUŠEK. *Metody a řízení sociální práce*, s. 24.

⁴⁰ AKVINSKÝ, T. *Summa theologiae*, I, 29, 1, resp., In: SOKOL, J. *Filosofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002, s. 5.

před realitu, kdy sám sebe chápe, ale je zároveň vsazen do temnoty hmotného bytí a dění, které mu překáží v plném sebepochopení. Z ní vyvěrá možnost a nutnost jeho tázání.⁴¹ Člověk pátrá po jeho postavení ve světě a smyslu vlastní existence.⁴²

Otázka tázající se po člověku prostě a výstižně charakterizuje podstatu filosofické antropologie. Nedokáže na ni odpovědět žádná speciální věda, nýbrž vyžaduje pouze filosofickou reflexi. Specifikem je, že se položením této otázky vlastně ptáme sami sebe: Co jsem já? Chápe sebe sama jako bytost mezi lidmi, vždy sebe vidí ve společném lidském světě. Jednotlivec dospívá sám k sobě jen v celku společného lidského světa, jeho vlastní rozumění sobě se vytvoří a rozvíjí jen ve společenství lidské zkušenosti. Platí, že každý prožívá sám sebe ve své jednotlivosti a jedinečnosti, osamělosti a odlišnosti od všech ostatních, odkázán sám na sebe. Tato zkušenost už předpokládá pospolitost lidského světa, jež je nám zprostředkována dějinami, předem dána ve společenství a otevřena prostřednictvím společného jazyka.⁴³

Dějiny lidstva poukazují, že víme podstatně více než naši předkové. Pokrok věd a teoretické filosofie spolu bezpodmínečně souvisí. Promítl se ale pokrok v praktické filosofii do našich činů, jednání a nadějí? Zdá se, že ne. Historie nenaznačuje, že by lidé byli více či méně mravní a šťastnější, než kdykoli předtím.

Záměrem praktická filosofie je nejen popsat jak člověk činí a jaký je cíl jeho chování, ale také navrhuje, co by činit měl a jak by měl doufat. Lze tedy konstatovat, že pokrok v praktické filosofii nezpůsobil, ani nebyl způsoben pokrokem v lidském jednání.⁴⁴

„Lidství – to, co činí člověka člověkem“.⁴⁵ Podstatným rysem lidství je lidský výkon jako nekonečný úkol transcendingujícího myšlení, které je pro Husserla předpokladem tvorby „nadmárodního“ duchovního společenství jednoho společného světa, který souhrnně nazýváme všelidským.⁴⁶

Smysl života je filosofická otázka týkající se významu života či existence obecně. Smysl života lze hledat i v jinak položených otázkách, Proč jsme tady?, O čem je život?

⁴¹ Srov. CORETH, E. Co je člověk? Základy filozofické antropologie. Praha: Zvon, 1996, s. 9-10.

⁴² Srov. SOKOL, J. Filosofická antropologie: Člověk jako osoba, s. 46.

⁴³ Srov. Tamtéž, s. 47-48.

⁴⁴ Srov. HORKÝ, O. O rozdílech a identitách praktických filosofii, [online].

⁴⁵ Wikipedia: Otevřená encyklopedie. Humanita, [online].

⁴⁶ Srov. KRÁMSKÝ, P. O povaze humanitních věd: K etickým otázkám a metodologickým východiskům humanitněvědního poznání. Liberec: Bor, 2008, s. 12.

nebo Jaký je smysl existence? Smysl života je předmětem mnohých filosofických, vědeckých a teologických úvah.⁴⁷

Teologickým smyslem života člověka je oslava Boha. Bůh to je láska a dobro, může sloužit jako ukazatel pro smysluplný život. Má tedy smysl se neustále zkoumat, jak jedním, a maximálně usilovat o to být stále lepším člověkem. Pokud budu zastávat názor, že jím již jsem, není asi vše v pořádku. K naplnění smyslu života je vhodné zkoumat Boha, bezpodmínečně uvažovat a jednat nesobecky a racionálně. Papež Řehoř V. například shledával smyslem života to, kolik štěstí a kolik lásky člověk rozdává.⁴⁸

Dříve, než se začalo hovořit o osobách či člověku, mluví náboženství i antická filosofie o duši (psyché, anima) a duchu (neuma, spiritus). Všechna tato označení souvisejí s dechem a dýcháním a znamenají tedy původně zhruba to, čím se živí liší od zemřelého, zatím ještě bez důrazu na individualitu a jedinečnost. Následující rozvoj myšlení a individualizace vedl k objevu, že lidská duše je jedinečná, nehmotná a nesmrtelná, jak to vyjadřuje Sokratův program péče o duši. Již Cicero v antické době spatřuje v člověku masky či role – jednu všem lidem společnou, druhou každému vlastní a osobitou, třetí vtiskující člověku různé životní osudy a náhody a čtvrtou určující, jak na tyto okolnosti dotyčný reaguje.⁴⁹

Dnešní pojetí osoby od současných psychologů lze vymezit jako trvalou množinu tendencí a charakteristik, jež určují společné i odlišné rysy psychologického chování lidí těžko odvoditelných od okamžitých tlaků (Maddi), vychází tedy z pozorovatelného chování osoby a zdůrazňuje, podobně jako Locke, trvalost a jedinečnost osoby, ale také nezávislost na vnějších okolnostech. Čeština pro pojem „osoby“ má už dávno své vlastní nepřevzaté slovo, jehož původ lze zřejmě najít v pokusu převést do češtiny latinské slovo persona jakožto „per-se-una“ čili „o sobě jedna.“⁵⁰

4.2 Lidská důstojnost

Lidská důstojnost je v životě každého člověka neopomenutelnou a nenahraditelnou hodnotou a jeho právem. Požadavek lidské důstojnosti vychází z legislativy, Listina

⁴⁷Srov. Wikipedia: Otevřená encyklopedie. Humanita, [online].

⁴⁸Srov. Tamtéž.

⁴⁹ Srov. SOKOL, J. Filosofická antropologie: Člověk jako osoba, s. 18-19.

⁵⁰ Srov. Tamtéž, s. 19-20.

základních práv a svobod, která je zmiňována v kapitole 1.2 Ochrana práv dítěte v legislativě národní i mezinárodní, zaručuje trvalost a rovnost lidské důstojnosti každému člověku. S předpokladem o závaznosti lidské důstojnosti je dále zacházeno i v etických kodexech všech profesí. Co je však podstatné zmínit je fakt, že ačkoli je lidská důstojnost ukotvena v mnoha dokumentech, naplňování a uplatňování její podstaty se odvíjí pouze v mezilidských vztazích lidí a v oblasti sociální práce, na rovině klient – pomáhající, platí toto pravidlo dvojnásob.

O sociální práci, respektive požadavku sociálního fungování hovoří Navrátil. Za cíl považuje podporu sociálního fungování klienta v situaci, kde je taková potřeba buď skupinově, nebo individuálně vnímána a vyjádřena. Sociální práce se profesionálně zabývá lidskými vztahy v souvislosti s výkonem sociálních rolí – sociálního fungování.⁵¹

Co je vlastně základem lidské důstojnosti? Vědomí vlastní důstojnosti je podmínkou a předpokladem smysluplného života. Sociální práce vstupuje do té oblasti lidského života, kde se můžeme ve větší míře setkat s člověkem, který si své důstojnosti vědom není, je na okraji společnosti či není schopen a mnohdy ani ochoten plnit očekávání společnosti a svých blízkých. Svou nezastupitelnou roli pak plní právě sociální pracovník, který se svými silami, s oporou nejen v zákoně či etickém kodexu, ale zejména svým osobním přístupem, snaží klientovi napomoci lidskou důstojnost získat zpět. Posláním sociálního pracovníka tedy není jen vyřešit klientův aktuální problém, ale naučit klienta pomáhat si sám sobě a tím svou lidskou důstojnost získávat zpět, s pocitem uvědomění si této vlastní hodnoty.

Jak již bylo řešeno, legislativa se sice dovolává lidské důstojnosti jako nenahraditelné a základní hodnoty, požaduje její respektování, ale nikde v legislativě nenajdeme odpověď na otázku, čím vlastně lidská důstojnost je, jak ji chránit a rozvíjet. Srovnatelná situace panuje i v oblasti sociální práce, kde ačkoli lidská důstojnost je uznávána jako základní hodnota, všeobecná a nezpochybnitelná, česká odborná literatura nedisponuje konkrétnějším a ucelenějším dílem na toto téma.

Šrajer se zabývá lidskou důstojností ve spojení se sociální prací v článku publikovaném v časopisu Sociální práce. Vychází z předpokladu, že když se o něčem

⁵¹ Srov. NAVRÁTIL, P. Teorie a metody sociální práce, s. 11-12.

mluví, bývá toho obvykle nedostatek. Toto tvrzení, ve spojitosti s lidskou důstojností, vyvozuje, že se lidské důstojnosti dovoláváme vždy, když je pošlapávána či ohrožována. Příkladem může být legislativní zakotvení lidské důstojnosti ve Všeobecné deklaraci lidských práv, která vznikla bezprostředně na popud zvěrstev proti lidstvu obou světových válek.⁵²

Na lidskou důstojnost lze nahlížet ze dvou stran. Jednak jako na důstojnost inherentní, která si nárokuje respekt mravního ohledu, vztahující se na všechny lidi, protože se jedná o důstojnost vyplývající ze samotné podstaty lidského bytí a náleží tudíž člověku předem již od narození. Na lidskou důstojnost lze však nahlížet i s ohledem na určité kvality člověka, jeho způsobu života a jeho individuální zásluhy, společenské výkony či postavení ve společnosti. Z tohoto pohledu lze lidskou důstojnost označovat jako kontingentní. Nepřísluší automaticky všem a odráží se v ní respekt spojený s velkou úctou k určitému člověku a jeho individualitě.⁵³

Šrajger dále ve své publikaci vychází z definování sociální práce Novotné, která spatřuje, že podstatou sociální práce je přímý, záměrný a připravený kontakt sociálního pracovníka s klientem za účelem stanovení sociální diagnózy a provádění sociální terapie. Zamyslíme-li se nad tímto tvrzením, pak lidská důstojnost se v sociální práci zaměřuje dvojím směrem. Za prvé k sociálnímu pracovníkovi a za druhé ke klientovi či přístupu k němu. Lze vyvodit, že sociální práce je profesionální práce s člověkem a pro člověka s použitím speciálních pracovních metod, jejichž základním kritériem a požadavkem je humanita. Lidská důstojnost tak pro pole sociální práce představuje základní etický pojem zahrnující základní požadavky humanity. Obě pojetí lidské důstojnosti, inherentní i koherentní si v praxi žádají uplatnění ve vzájemnosti. Podstatné je, aby si sociální pracovník uvědomil svou důstojnost a hodnotu sebe sama a jednal v zájmu jejího prohlubování a rozvíjení. Nedojde-li sociální pracovník ke správnému pochopení sebe sama či významu svého působení, je ohrožen únavovým syndromem či syndromem vyhoření. Přijetí sebe sama, utváření svého profilu spolu s pocitem vlastní důstojnosti, samozřejmě ve spojení s důstojností ke klientovi, je základem kvality práce sociálního pracovníka. Úcta k druhým je bez úcty k sobě samému nemožná. Půjdeme-li v našich dějinách zpět, ztotožňujeme se nejen s Kantovým názorem, ale i s evangelijním

⁵² Srov. ŠRAJGER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. In: Sociální práce, roč. 2006, č. 2, s. 109-113.

⁵³ Srov. Tamtéž.

požadavkem biblické tradice, „Miluj svého bližního, jako sebe samého“ (Mt 22, 39) Kant šel ve svých myšlenkách ještě dál, když pro sociálního pracovníka vyzdvihuje neméně důležitý moment a sice, že nikdo nesmí být nucen, třeba i nepozorovaně, k sebeúctě. Je tím míněno, že sociální pracovník vždy respektuje hodnotovou či světonázorovou orientaci a náboženské přesvědčení svého klienta. Není jeho cílem klienta přesvědčit o svém postoji, ale nabídnout mu škálu argumentů, které ohrožují nejen jeho, ale například i společnost a tím jej motivovat k přemýšlení a hledání východisek. Hovořit přesvědčivě o potřebě lidské důstojnosti a přitom nevědět, co pojem znamená, může udělat z této etické hodnoty prázdnou frázi, stejně jako špatný či protichůdný výklad. Lidská důstojnost je pro práci sociálního pracovníka zásadní etickou hodnotou, její „vyváženost“ mu umožňuje především pochopit a porozumět sobě samému i těm, kterým pomáhá, to ve vzájemné úctě, respektu a zodpovědnosti.⁵⁴

4.3 Svoboda a lidská práva

Mají-li být vyzdvíženy základní etické hodnoty člověka, je nezbytností přiblížit pojem svoboda. Člověk není pouze bytostí s živočišnými reakcemi, ale i jedná, vybírá a volí. Dělá to či ono, ví, že mohl jednat jinak, než jednal. Uvědomuje si své lidství. Člověka v jeho jednání ovlivňují faktory „zvenčí“, neboť je obklopen společností a působí na něj různé síly, fyzické i jiné. Podobně, jak uvádím v kapitole 4.2 Lidská důstojnost, i zde se dá konstatovat, že člověk si poprvé všimne svobody v okamžiku, když mu chybí. Tato kapitola by nyní mohla navázat na kapitolu 3. Vztah sociální práce k jiným vědám a hovořit např. o spojitosti sociální práce a psychologie, nastínit pocit absence svobody v různých fázích psychického vývoje a podobně. Ale toto není cílem kapitoly.

Svoboda se projevuje jako absence překážek nebo se odráží v možnosti volby, s tímto druhem svobody se běžně setkáváme v každodenním životě, například při nakupování. Se svobodou se setkáváme i ve formě hry, kdy dochází ke střetu dvou svobod. Svobodu lze vyjádřit jako prostor možností, příležitostí jednat a nejednat podle vlastního zhodnocení a rozhodnutí. Protože zde vzniká prostor pro dobré i zlé, umožňuje nám svoboda pomáhat i škodit.⁵⁵

⁵⁴ Srov. ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce, s. 109-113.

⁵⁵ Srov. SOKOL, J. Etika a život: Pokus o praktickou filosofii, Praha: Vyšehrad, 2010, s. 54-60.

O lidských právech se mezi lidmi hovoří poměrně často, jsou pevně ukotvena do ústavních legislativních základů našeho státu ve formě Listiny základních práv a svobod, na mezinárodním poli zejména v Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod či ve Všeobecné deklaraci lidských práv. Těmito listinami jsou zaručena základní lidská práva člověka, která jsou chápána jako univerzálně platné normy společenského života předcházející pozitivnímu zákonodárství, jež je nutí tato zásadní práva respektovat. Zachováme-li dělení etiky na etiku individuální a sociální, pak studium lidských práv je součástí sociální etiky. Lidská práva má každý člověk a každý člověk zároveň má povinnost tato práva respektovat. Sousedík spatřuje zásadní význam v náboženském zdůvodnění lidských práv, v naší kulturní oblasti tedy v křesťanství. V rámci filosofie také zdůvodňuje lidská práva rozumově – eticky. Oba tyto výklady lidských práv krátce přiblížím v následujících odstavcích.⁵⁶

Budu-li chtít výstižně a krátce nábožensky zdůvodnit lidská práva, lze konstatovat, že věřící člověk uznává platnost práv člověka na základě své víry v určitou nadlidskou autoritu, jež nějakým způsobem tato práva hlásá. Na základě křesťanské víry lze lidská práva zdůvodnit a nejlépe přiblížit na Desateru. První dvě pravidla přibližují vztah člověka k Bohu, ale od třetího pravidla je již přímá souvislost s lidskými právy a z jednotlivých přikázání lze vyčíst tato pravidla: právo člověka na odpočinek, právo na důstojné a hmotně zajištěné stáří, smrt a pohřeb, právo každého člověka na život, právo na založení rodiny a na legitimní potomstvo, právo na vlastnictví a majetek, právo na spravedlivé soudní řízení a na dobrou pověst, právo nebýt obětí záluďného chování směřujícího k tomu rozbít rodinu a zbavit člověka jeho majetku. Tato a mnohá další práva vyjádřena různě v křesťanských pramenech lze chápat jako důsledek plynoucí ze základního principu – z důstojnosti lidské osoby a z blízkosti člověka k Bohu.⁵⁷

Filosofické zdůvodnění lidských práv, na rozdíl od náboženského, nepředpokládá víru v nějakou nadlidskou autoritu, ale lze je rozumově zdůvodnit. Teoriím, které výklad práv pojímají takto racionálně, se říká přirozeněprávní. Název je odvozen od společenských mravních norem poukazem na lidskou přirozenost. V průběhu dějin byly koncipovány dva základní směry přirozeněprávní teorie – klasická, hledající zdůvodnění mravních norem v nějakém principu člověka přesahujícím (zejména Tomáš

⁵⁶ Srov. SOUSEDÍK, S. Svoboda a lidská práva: Jejich přirozenoprávní základ. Praha: Vyšehrad, 2010, s. 11-13.

⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 19-24.

Akvinský) a teorie osvícenská, zdůrazňující pro výklad mravních norem lidskou přirozenost či rozum (zejména Kant).⁵⁸

Anzenbacher definuje právo jako konkrétní mezilidský vztah vznikající na podkladě účinné normy zahrnující více osob, tzn. v oblasti práva hovoříme o normách, prostřednictvím nichž osoby realizují vzájemný právní vztah. Tyto normy jsou účinné, tzn. upravují mezilidské vztahy tak, že mohou být vynuceny. Lidské společenství nalézá své dovršení ve státě, ten tvoří celkovou společnost a jeho úkolem je uskutečňovat obecné dobro.⁵⁹

Budeme-li se zajímat o dějiny práva, pak poslední dvě staletí přinesla značný rozvoj lidských práv. Na druhé straně, mimo euroatlantickou civilizaci existuje ještě ve světě mnoho oblastí, které doposud koncepci lidských práv neuznaly a odmítají jí uznat principiálně. Reálně tedy nejsou základní lidská práva v mnoha zemích vůbec člověku přiznávána a tlak na jejich přijetí je ignorován. V praxi se jedná kupříkladu o „podřaznost“ žen vůči mužům, obecně politická práva jako právo svobodné volby, vycházejí na povrch praktiky totalitních režimů, zaznamenáváme válečné konflikty, teroristické útoky a snad v každodenních zprávách můžeme zaslechnout slovo Čína, Sýrie, Irák, Írán, Afgánistán či Severní Korea. Světové spolky na ochranu lidských práv hrají významnou a pro dotčené obyvatele mnohdy zásadní roli, patří mezi ně Human Rights Watch, Amnesty International. V České republice se rovněž po roce 1989 začaly zakládat spolky typu Člověk v tísni, Liga lidských práv i jiná. Porušování dodržování lidských práv ve státech, které ratifikovaly Úmluvu o ochraně lidských práv, je žalovatelné u Mezinárodního soudu pro lidská práva ve Štrasburku, pokud vnitrostátní mechanismy selhaly. Poslední desetiletí přejí zakládání nových specializovaných iniciativ, například práva dítěte, práva otců, práva homosexuálů apod.

Předkládaná diplomová práce již svým názvem „Etické aspekty náhradní výchovy v kontextu změn právního systému ČR“ nastiňuje, že se bude ve značné míře zabývat současným právním systémem ČR v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, potažmo náhradní výchovy. První dvě kapitoly tudíž podávají ucelenější přehled, ne však

⁵⁸ Srov. SOUSEDÍK, S. Svoboda a lidská práva, s. 31-32.

⁵⁹ Srov. ANZENBACHER, A. Úvod do filosofie. Praha: Portál, 2004, s. 240.

vyčerpávající, o stávající pozitivní právní zakotvenosti sledované problematiky. Téma k diplomové práci bylo voleno v této podobě, neboť v právu a morálce, potažmo etice spatřuji vzájemné souvislosti.

4.3.1 Etika – morálka- právo

K souvislosti těchto pojmů lze říci, že je-li etika cíleným hledáním dobra a morálky souhrnem představ o dobru již nalezeném, nadto souhrnem představ přijatých nepsaným souhlasem dané společnosti, je právo systémem norem korigující jednání lidí (skupin či organizací) v jejich vzájemných vztazích takovým způsobem, jaký určila vůle zákonodárce. Etika, morálka i právo – všechny tyto disciplíny se zabývají tím, co má být, ale tento cíl pojmají nesterjně, respektive způsobem stále se zužujícím. Etika směřuje k dobru o sobě, to není jednoznačně dáno, ale musí se neustále hledat a ověřovat. Morálka směřuje k dobru, o němž panuje společenský konsensus, jinak řečeno obecná shoda, a není totožné s dobrem o sobě, o němž uvažuje etika. Dobro morálky je již nalezené a osvědčené či si to společnost alespoň myslí. Právo je naproti tomu nejskromnější, jde mu jen o takové dobro, jehož dosažení je nutné k fungování organizace, jedná se především o stát. V právu je zapotřebí řádu, vnitřního systému pravidel upravujícího různé činnosti. Morálka i etika zde nejsou považovány za nejdůležitější. Normy jsou tím, o něž se zasazují všechny tyto tři oblasti – tedy etika, morálka i právo. Každá z těchto oblastí představuje svůj svět norem. Ve světě etiky se orientujeme svým hledajícím svědomím (praktickým rozumem, jak jej nazýval Kant), které je tématem následující kapitoly 4.4. Ve světě morálky se orientujeme svým svědomím, které uchovává již nalezené a současně společensky akceptované a tradované. Ve světě práva se orientujeme podle zákona.⁶⁰

4.3.2 Práva biologických rodičů

Rodiče hrají v životě dítěte důležitou a nezastupitelnou roli. Konkrétní práva a povinnosti rodičů vyplývající z jejich statusu „rodiče“ byly řečeny a zaobírali jsme se jimi v kapitole 1. a 2. této práce. V úvodu této kapitoly si dovoluji pouze vyzdvihnout úvodní ustanovení NOZ, které zdůrazňuje vztahy mezi rodiči a dětmi – princip slušnosti, morálky, vzájemnosti a odpovědnosti. Rodičům a dětem jsou dána práva

⁶⁰ Srov. PŘÍHODA, P. Etika: Etika – morálka – právo. 2. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, [online].

a povinnosti, kterých se nemohou vzdát, a pokud tak učiní, nepřihlíží se k tomu. Účelem povinností a práv k dítěti je zajištění morálního a hmotného prospěchu dítěte od jeho narození až do zletilosti.

Právo dítěte vyrůstat ve vlastní rodině – tedy právo na rodičovskou péči je jedním z ustanovení Listiny základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku ČR. Toto právo může být biologickému rodiči kráceno jen ve zvlášť odůvodnitelných případech. V této souvislosti mne napadá otázka hranice - zlomu ponechání dítěte v biologické rodině, třeba i na hraně zachování jeho základních potřeb a práv či zajištění náhradní péče o dítě v prostředí náhradní rodinné péče či ústavní výchovy. Právo matky či obou rodičů na vlastní dítě je předmětem nejen pozitivního práva, ale tradice tohoto práva je stará snad jako lidstvo samo. Můžeme jej najít v křesťanské víře a to nejen v Desateru, je rovněž i přirozeněprávní normou společnosti, ale zejména je morální povinností rodičů pečovat o své dítě.

Jak jsem již naznačila, dítě je odnímáno z péče svých rodičů tehdy, pokud jej rodiče sami odmítají a práva na své dítě se dobrovolně vzdávají, či v jejich péči byly shledány nedostatky a překážky takového rozsahu, které jejich péči nepřipouští. Jedná se o dva zcela odlišné principy: ti co by chtěli, ale nemohou, a na druhé straně ti, co nemohou, ale chtěli by. Porušují-li rodiče, ve vztahu ke svému dítěti, jakožto svěřené osobě, své povinnosti, mohou očekávat určité sankce. Téma sankcí je zmiňováno též v legislativní části této práce. Škála sankcí v oblasti sociálně-právní ochrany dětí je široká, od napomenutí, stanovení dohledu, až po sankční odnětí dítěte z rodiny (bez žádosti rodiče), které je posledním a nejvážnějším zásahem do práv rodiče vychovávat „po svém“ vlastní dítě.

4.3.3 Dítě jakožto objekt ochrany společnosti

Postavení dítěte ve společnosti procházelo dlouhým vývojem. Násilí na dětech se objevovalo již u přírodních národů, děti byly často usmrcovány a obětovány božstvu, což je doloženo v mnoha kulturách. Rozhodnutí otce, zda své dítě přijme či ne, bylo v životě konkrétního dítěte otázkou života a smrti, nemluvě o dětech nechtěných či se zdravotním handicapem, které byly usmrcovány běžně. Být zrozen v antice znamenalo být bezprávným subjektem bez jakékoli ochrany společnosti. Situace se zlepšila až

s příchodem křesťanství, v období novověku a středověku jsou sice již zřizovány útulky pro děti, ne však prvotně za účelem záchrany dítěte, ale zejména pro pocit osvobození od hříchu rodičů, kteří své děti opouštěli. Od 16. století se mění pohled na rodinu a dětství, zlepšuje se nejen jejich hmotné zajištění, mění se ale především přístup k nim a děti již jsou obvykle v rodinách láskyplně vychovávány. Vývoj společnosti na našem území se odvíjel tak, že vydáním říšského zákona domovského č. 105 říšského zákoníku v roce 1863 byl položen základ veřejné správy ve prospěch sociálně potřebných osob a institucionalizované sociálně-právní ochrany dětí. Právní úprava již zahrnovala oblast působnosti od péče o chudé, léčení v nemocnicích, přes péči o výživu a výchovu chudých dětí, až po péči o zanedbávané děti v zařízeních pro jejich nápravu. Opuštěné děti byly umísťovány do pěstounské péče nebo do sirotčinců, dětských domovů, azylů či útulků. Ochrana dítěte v naší společnosti, tak jak ji známe dnes, se od přijetí Zákona o rodině č. 94/1963 Sb., v zásadních ustanoveních již neměnila.⁶¹

Hlavním cílem k zajištění péče a ochrany práv dětí je stálý, jednotný a funkční systém zajišťující důslednou ochranu všech práv dětí pracující na základě **deseti principů**, které nemohou být opomíjeny.

Prvním principem je plné zaměření na dítě. Dítě je tím objektem naší ochrany, které má být v centru dění, jeho prosperita je prvořadým zájmem všech odpovědných účastníků systému a veškeré jejich úsilí má být zaměřeno na efektivní řešení situace každého jednotlivého dítěte. Dítě je partnerem při řešení situace své a své rodiny a tudíž je potřeba s ním mluvit, naslouchat mu, zjišťovat jeho přání a potřeby a brát na ně zřetel.

Druhým principem je respektování potřeb a vývoje dítěte. Vychází se z předpokladu, že všichni účastníci systému znají vývojové potřeby dětí a vědí, jaký význam má kvalita péče o zdraví a vývoj dětí. Ochrana a podpora všestranného rozvoje je založena na komplexním posouzení a identifikaci těchto potřeb.

Třetím principem je sledování dlouhodobých zájmů dítěte, podporování jeho jedinečnosti a vývoje. Úkolem všech intervencí společnosti vůči dítěti má být vždy dlouhodobé dosažení nejlepších možných výsledků pro každé z dětí, přičemž je nezbytné brát v úvahu jeho jedinečnost.

⁶¹ Srov. ŠPECIÁNOVÁ, Š. Sociálně-právní ochrana dětí. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, o.p.s., 2007, s. 5-7.

Čtvrtým principem je umožnění rovných příležitostí pro všechny děti bez ohledu na jejich pohlaví, schopnosti, rasu, etnikum, zdravotní handicap, okolnosti či věk. Rovnost příležitostí znamená, že děti mají zaručenou příležitost dosáhnout nejlepších možných vývojových výsledků bez jakýchkoliv předsudků či překážek.

Pátým principem je řešení situace nejen dítěte a rodiny, ale i jejich sociálního okolí. Je nutné chápat dítě nejen v kontextu jeho rodiny, ale i sociálního prostředí. Hlavním cílem je pochopit souvislosti mezi vývojovými potřebami dítěte a jeho pečovateli, vyrůstá-li dítě mimo vlastní rodinu, je posuzování potřeb dítěte a zdrojů pro jejich naplnění komplexnější.

Šestým principem je rozpoznání silných stránek dětí a jejich rodin a přesné identifikování problémového místa. Důležité je uplatňovat vyvážený přístup a nezaměřovat se pouze na deficitní místa dětí a jejich rodin. Práce se silnými stránkami dítěte hraje důležitou roli při tvorbě plánu pro řešení situace.

Sedmým principem je integrované fungování a spolupráce všech zúčastněných subjektů. Od narození se v životě dítěte angažuje celá řada různých úřadů a organizací. Mezioborová spolupráce ve věci ochrany a prosperity dítěte je nezbytná.

Osmým principem je trvalý a interaktivní proces. Ochrana práv dítěte vyžaduje nutnost pochopit, čím ohrožené dítě v kontextu své rodiny a místní komunity prochází.

Devátým principem je nabídnutí a revidování opatření a poskytovaných služeb. Ty jsou realizovány na základě identifikovaných potřeb dítěte s paralelně probíhajícím hodnocením. Dopad poskytovaných služeb na vývoj a situace musí být pravidelně přezkoumáván.

Desátým principem je samozřejmost objektivního zjištění skutečností a důkazů. Efektivní praktická práce s dětmi a jejich rodinami je založena na důkladných odborných úsudcích, které jsou podloženy důkazy, a které vycházejí ze znalostí a zkušeností daného odborníka.⁶²

Ve společnosti panuje určitá představa, „jak vychovávat dítě“, aby se posléze stalo dospělým ve společenství běžných lidí, běžných myšleno způsobem jejich života.

⁶² Srov. Ministerstvo práce a sociálních věcí – Základní principy ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti, [online].

4.4 Odpovědnost a svědomí

Kapitolu o odpovědnosti a svědomí člověka jako jednotlivce si dovoluji začít myšlenkou Jankovského. Dnes, více než kdy dříve platí, že lidské bytí je především být odpovědný, a to ve všech rovinách. Myšleno být odpovědný k sobě samému, k okolnímu světu a zejména pak k druhým lidem, popřípadě i k řádu bytí, který nás přesahuje. Všech těchto rovin se dozajista dotýká i činnost člověka v rámci pomáhajících profesí, tedy povolání vyznačujících se prací s lidmi v oblasti zdravotnické, výchovné, vzdělávací či sociální. U pomáhajícího totiž očekáváme, více než kde jinde, prosociální jednání. Předpokládáme, že dotyčná osoba bude respektovat prospěch jiných osob, bude ochotna pomoci druhému, empatická, schopna sdílet problémy druhých a bude prosazovat pozitivní společenské cíle. Z uvedených výčtů vlastností je zřejmé, že jde o samu podstatu pomáhajících profesí a základní profesionální dispozice člověka.⁶³

Vyslovíme-li slovo odpovědnost, automaticky nám toto slovo evokuje slovo odpověď. Považujeme-li někoho odpovědného za jeho jednání, pak to znamená, že od něho očekáváme rozumnou odpověď na otázku, proč jednal tak, jak jednal. Určité jednání schválíme tehdy, pokud jej lze rozumově ospravedlnit, to je, je-li odůvodnění dotyčného zřejmé a pochopitelné. Zde se můžeme dostat do střetu, co je a není dobré, můžeme ve věci diskutovat a očekáváme racionální argumentaci. Ukazuje se dále, že co je špatné či nemorální má charakter něčeho, co je proti rozumu. Jednáme-li špatně a oddáváme se například vášni, děláme to, co si přejeme, ale co dělat nemáme.⁶⁴

Spaeman spatřuje pod pojmem odpovědnost takové jednání člověka, které nečiní z pouhého příkazu někoho jiného, či z vlastních zájmů nebo libovůle. Jen tak lze odlišit jednání mravní a nikoli pouze účelné či prospěšné. Odpovědnost rozlišuje na odpovědnost „za co“ a odpovědnost „před čím“. Principiálně jsme odpovědni každému, kdo se nás dokáže tázat „proč“. Zamýšlí se nad Kantovým kategorickým imperativem „jednej tak, abys lidství ve své osobě i v osobě každého druhého nikdy neužíval pouze jako prostředku, nýbrž vždy zároveň i jako cíle“, člověk má především myslet na to, co a kdo je tu spolu s námi.⁶⁵

⁶³ Srov. JANKOVSKÝ, J. Etika pro pomáhající profese. Praha: Triton, 2003, s. 9.

⁶⁴ Srov. ANZENBACHER, A. Úvod do etiky. Praha: Zvon, 1994, s. 15-16.

⁶⁵ Srov. SPAEMANN, R. Štěstí a vůle k dobru: Pokus o etiku. Praha: Oikoymenh, 1998, s. 195-196.

Odpovědnost předpokládá nějakého adresáta, abychom se mohli zeptat na odpovědnost „před čím“. Člověk je jedinou bytostí, která se nás může takto dotázat. Odpovědnost lze však stáhnout i na naši vlastní bytost, která v nás volá k odpovědnosti v rámci vnitřního přesvědčení, tu pak nazýváme svědomím. Pouze naše připravenost odpovídat se v zásadě každému, jehož se naše jednání dotýká, dělá naše jednání věrohodným.⁶⁶

Člověk si v dnešní moderní společnosti musí uvědomit, že za své jednání ponese zodpovědnost a měl by proto při svém rozhodování pomýšlet na to, co svým jednáním či nejednáním může způsobit. Odpovědnost pak může v zásadě znamenat nárok na to, aby se s důsledky vyrovnal sám, aby odpověděl na otázky druhých a nakonec i přijal možnost soudní dohry a případného trestu. Tato poslední složka, odpovědnost právní a trestní, je nezbytná pro podporu fungování společnosti. Člověku, který je jiným poškozen, sice nezaručí, že se mu újma již nestane, ale zajistí mu bezpečí a povzbuzení. Právní odpovědnost se tak již dávno oddělila od mravu a morálky.⁶⁷

Rozhodnutí je sice vždy něčím rozhodnutím, přece však nemusí být vždy jen rozhodováním soukromé osoby za sebe samu. V řadě případů člověk k jednání pověřuje osobu jinou, např. advokáta, lékaře a další, kteří pak jednají v nějaké záležitosti v zájmu klienta a mají vůči němu větší či menší míru odpovědnosti. Na rozdíl od rozhodování za sebe, kde je člověk limitován možnostmi, zákony a morálkou a veden k určitému vlastnímu cíli, rozhoduje tento „zástupce“ o jiných a je striktně omezen rozsahem svých pravomocí i příkazy nadřízených. Také cíl mu zpravidla určuje někdo jiný. Odpovědnost je zde pak pouze částečná a stejně tak ručení za případné důsledky tohoto jednání.⁶⁸ Odpovědnost například sociálního pracovníka jakožto zástupce pomáhající profese vůči svému dětskému klientovi je exemplárním příkladem takto pojaté odpovědnosti. Zároveň si dovoluji podotknout, že osobnostní vlastnosti a zejména morální hodnoty tohoto sociálního pracovníka sehrávají v přístupu k odpovědnosti za druhé značnou roli.

Jankovský vnímá svědomí nejen jako podstatnou složku mravnosti, ale i pozoruhodný fenomén lidského vědomí, které je samo o sobě zcela výjimečným

⁶⁶ Srov. SPAEMANN, R. Šťěstí a vůle k dobru: Pokus o etiku, s. 201.

⁶⁷ Srov. SOKOL, J. Etika a život, s. 80.

⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 82.

jevem. Lidské vědomí nelze redukovat pouze na psychiku, ale je daleko komplexnější složkou, neboť pouze člověk se může tázat po smyslu věci. Svědomí umožňuje, aby člověk, poté, co se nějak rozhodne, morálně hodnotil své jednání. Za svědomitou lze považovat tu osobu, která důsledně plní své povinnosti, nebo i naopak, právě z důvodů svého svědomí odmítne tyto povinnosti plnit. Současná morální teologie respektuje daleko více lidskou realitu a svobodu svědomí jakožto poslední závazné normy člověka. Dává mu náboženský rozměr, kde je svědomí místem setkávání Boha s člověkem. Z pohledu současné filosofické antropologie se v souvislosti se svědomím hovoří o odpovědnosti člověka, přičemž svědomí je stále více chápáno jako funkce celé osobnosti. Svědomí je tedy vnímáno jako vlastní požadavek na sebe samé.⁶⁹

Odpovědnost vůči našemu svědomí nám může dozajista činit potíže ve formě břemene, které si neseme. Na rozdíl od svědomí má právo vnějšího ručitele stát, který psané právo prosazuje silou a uděluje při jeho porušení sankce. Z těchto psychologických důvodů máme sklon prosazovat legalitu před moralitou, jinak řečeno řídit se raději zákony než vlastním svědomím a tím se vyhnout reálné sankci. Ratzinger jednou větou říká to podstatné, a sice, že „každý z nás si sám sobě určuje svá měřítka, a v prostředí všeobecné relativity nemůže přitom ani nikdo nikomu druhému pomoci, a už vůbec mu nemůže něco předepisovat.“⁷⁰

Závěrem této kapitoly bych shrnula požadavky na normy etické, mravní a právní. Zdrojem etických a morálních norem je svědomí. Zdrojem právních norem je vůle zákonodárce. Co do obsahu norem se morálka, respektive etika a právo překrývají jen částečně. Cílem práva je fungování uspořádané společnosti, především státu, který je tvůrcem legislativního systému určitého státu. Proto jsou právní normy v nepřímém smyslu závazné i morálně, respektive mravně. Morální odpovědnost je těžším břemenem než odpovědnost právní. Odtud plyne pokušení dávat právu a legalitě přednost před morálkou. Důrazem na legalitu lze alibisticky zakrývat snahu vyvázat se z morální odpovědnosti.⁷¹

⁶⁹ Srov. JANKOVSKÝ J. Etika pro pomáhající profese, s. 31-32.

⁷⁰ RATZINGER, R. Pravda, hodnoty a moc: Prubířské kameny pluralistické společnosti. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996, s. 31.

⁷¹ Srov. PŘÍHODA, P. Etika: Etika – morálka – právo. 2. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, [online].

5. Etická dimenze praxe Dětského centra Jihočeského kraje, o.p.s. Strakonice

Považuji za důležité v úvodu této kapitoly stručně představit Dětské centrum Jihočeského kraje Strakonice, kde mám možnost od roku 2007 působit v roli sociální pracovnice. Poznatky a zkušenosti z mé dosavadní praxe vyústily jednoznačně v téma mé diplomové práce.

„Dětské centrum Jihočeského kraje, o.p.s. Strakonice (dále jen DCJK), je pobytovým zařízením pro děti. Hlavní náplní činnosti je komplexní péče o děti od 0 – 18 let, zejména kojence a batolata, poskytuje péči zdravotní, rehabilitační, psychologickou, výchovnou a sociální poradenství. Zařízení poskytuje sociální rehabilitaci matkám či jiným rodinným příslušníkům v rámci pomoci upevnění vztahu ohrožených rodin. Posláním DCJK je poskytovat dětem a jejich rodinám pomoc v nejširším slova smyslu.“⁷²

DCJK je nestátní zdravotnické zařízení, obecně prospěšnou neziskovou společností. DCJK je Zařízením pro děti vyžadující okamžitou pomoc – vykonává tedy sociálně-právní ochranu dětí dle zákona OSPOD č. 359/1999 Sb., ale funguje též jako záchvatové centrum pro matky či jiné rodinné příslušníky, a to v rámci programu Sociální rehabilitace. Oddělení sociální rehabilitace je službou sociální prevence a služby jsou poskytovány dle Zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. DCJK funguje od konce roku 2005 a bylo zřízeno na základě požadavku zajistit dětem z Jihočeského regionu pobyt a péči v rámci našeho kraje, neboť do té doby v jižních Čechách nebylo možné děti do 3 let umístit a ty tak odcházely do ústavních zařízení či zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, mimo region.

DCJK ve Strakonici již má v systému péče o ohrožené děti v Jihočeském regionu své nezastupitelné místo a je pozitivně hodnoceno i v souvislosti s rychlým reagováním na potřeby poskytovaných služeb. První a druhá kapitola této práce se zabývá podrobněji legislativní úpravou sociálně-právní ochrany dětí a vyzdvihuje změny, pozitivní i negativní, které novely dotčených zákonů vnesly do sociálně-právní ochrany dětí. Důsledky těchto novel jsou nakonec pocítovány i v ZDVOP

⁷² Dětské centrum Jihočeského kraje. Strakonice, 2014 [online].

obecně, DCJK nevyjímaje. Konkrétní změny závazné pro ZDVOP i ústavní zařízení jsou uvedeny v kapitolách 1.3, 1.4, 1.5 a zejména pak 2.3 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc v systému náhradní péče o děti.

5.1 Hlavní zásady činnosti DCJK

Jak slýchám od svých známých či kolegů z jiných organizací, není dnes zcela běžné, aby vztahy na pracovišti byly řekněme „příkladné“. Mám-li se zaměřit na hodnoty a hlavní zásady DCJK, pak mohu jen konstatovat, že naše zařízení je snad světlou výjimkou. Nejen že, troufnu si říci, každý jednotlivec, ale i organizace jako skupina, respektuje práva všech svých zaměstnanců, ale vzájemné vztahy jsou i přátelské a v případě potřeby člověk nalezne pomoc a porozumění. S tímto pozitivním vkladem organizace se pak etické principy a kategorie, o kterých v diplomové práci hovořím, vůči zaměstnancům navzájem, ale i vůči klientům, naplňují s naprostou samozřejmostí. Klient i zaměstnanec DCJK tak vůči své osobě pociťuje úctu ostatních k vykonané práci, je zajištěna jeho důstojnost bez všech předsudků a zejména pak pozitivní atmosféra během každého dne, který zde s námi společně stráví. Nezbyvá mi, než zopakovat svou myšlenku, že vše je především o lidech.

Pravidla chování sociálního pracovníka ve vztahu ke klientům mohou z etických kodexů, legislativních norem i vžitých organizačních zvyklostí vyznívat naprosto srozumitelně a nepochybně. V konkrétních situacích, kdy je potřeba rozhodovat „tady a teď“, však vztahy s klienty přináší sociálním pracovníkům řady výzev, rizik neuvážených rozhodnutí, dilemat a etických otázek. Pro výkon profese sociálního pracovníka je tak důležité, aby měl a znal opory, ze kterých může čerpat a na základě kterých se bude umět rozhodnout. Oporou se tak stává jak platná legislativa ČR, která je pro výkon této profese zásadní, tak i opora v podobě etického kodexu, kde pracovník nachází hodnoty sociální práce a odpověď na otázky jak „jednat jako člověk“. Nemalou měrou se na celkovém výkonu sociálního pracovníka podílí jeho osobnostní složka, jeho schopnosti, dovednosti, psychická odolnost, znalosti z odborné praxe i momentální schopnost vyrovnat se s nepředvídatelnou situací, kde je zapotřebí okamžitého řešení. V kapitole 4. Etická dimenze sociální práce a náhradní výchovy hovořím o tom, že výstupem práce sociálního pracovníka může být jednání „dobré a méně dobré“. Chci tím říci, že nikdo nejsme neomylní a chyby dělá snad každý. O to podstatnější je pak

svou práci reflektovat a snažit se své chyby neopakovat. A jak se zamýšlím ve zmiňované kapitole, zde lze vyzdvihnout situaci, kdy etika a sociální práce mají společného více, než by se zprvu zdálo.

5.1.1 Etická dilemata k řešení

Výkon profese sociální práce vychází z odezvy na problémy každodenního života, předpokládá úplné a citlivé porozumění běžným záležitostem. Jak uvádím v kapitole 4.3.1 Etika – morálka – právo, sociální práce je profese, jíž ovlivňují různé faktory, a to z mnoha stran zároveň. Cílem sociálního pracovníka by mělo být nalezení toho nejvhodnějšího řešení, které bude podporovat spokojenost klienta a uspokojení jeho potřeb, zahrnuje určitou akci (tj. budu „něco“ dělat a ne čekat, jak to dopadne), bude víceméně do jisté míry univerzální pro klienty v podobné situaci a zároveň bude oprávněným a odůvodněným řešením k profesním a obecným hodnotám.

Nečasová se hlouběji zabývá problematikou etických situací v sociální práci. Výkon profese sociálního pracovníka, a to ať už hovoříme o práci s jednotlivcem, rodinou či skupinou, vytváří pro pracovníka situace, ve kterých se musí zorientovat nejen eticky, reflektovat a hodnotit, ale musí se nakonec i eticky rozhodovat. Některá rozhodnutí nemusí u dotyčného pracovníka vzbuzovat větší přemýšlení o správnosti zvoleného řešení, některé situace však mohou navodit etický problém či etické dilema. Krátce již pojem etické dilema a etický problém nastiňuje kapitola 4. Etická dimenze sociální práce a náhradní výchovy. V této kapitole budou v souvislosti se základním pojmoslovím a dělením etických dilemat připojeny též kazuistiky z vlastní praxe.

Definování problému obecně, tak jak jej všichni známe, znamená situaci, která vyžaduje řešení, jež nelze většinou uskutečnit běžnými postupy a metodami. Etický problém pak vzniká v situaci, kdy je evidentní, jak by měl sociální pracovník rozhodnout, ale toto rozhodnutí se mu osobně přičí. Popsání etických problémových okruhů a jejich přiblížení na kazuistikách bude též součástí podkapitoly 5. a sice 5.1.3 Opora v etickém kodexu.

Etické dilema vzniká tehdy, cítí-li sociální pracovník, že stojí před dvěma nebo více stejně nevhodnými řešeními, jejichž výsledkem je konflikt morálních principů a není přitom předem jasné, které rozhodnutí bude přijatelnější. Toto pojetí dilema vychází

z předpokladu, že se sociální pracovník musí rozhodnout mezi dvěma či více možnostmi řešení, ale ani jedno není pro něj morálně přijatelné. Rozdíl mezi etickým problémem a dilematem lze tedy spatřovat v bezvýhodnosti a neřešitelnosti dilema a nalezením určitého způsobu řešení na straně etického problému.⁷³

Celé následující členění dilematických situací vychází z Metodické příručky pro výkon terénní sociální práce. V praxi mohou nastat **dilematické situace**, kdy sociální pracovník je nucen volit a rozhodovat se **mezi protichůdnými zadáními**. Možné situace budou nyní nastíněny na příkladech z praxe.

- Dilema vychází z postavení sociálního pracovníka, který je prostředníkem mezi klientem a veřejnou institucí (zakázka uživatele versus zakázka instituce)

Kazuistika: Nezletilý, asi roční chlapec, který je svěřen do DCJK, je hlášen jako dítě vhodné pro pěstounskou péči. Za dítětem do zařízení občasně dojíždějí na návštěvy dědeček s babičkou, kteří by se rádi o dítě starali, ale po fyzické stránce toho již nejsou schopni. Mám být já ta, která prarodičům sdělí, že vnuk bude již brzy umístěn do cizí rodiny nebo mám tuto, pro ně nepříjemnou zprávu, nechat na sdělení OSPOD?

- Dilema vychází z možného protikladu zájmů klienta a společnosti, jako je ohlašovací povinnost pracovníka nebo protispolečenské jednání klienta (zájem uživatele versus veřejný zájem)

Kazuistika: Na návštěvu za svým dítětem do zařízení se objednává otec, o kterém je mi známo, že je v celostátním pátrání Policie ČR. Jsem povinna tuto skutečnost na Policii ČR nahlásit, přestože jsem osobně s otcem dítěte vždy vycházela bez problémů. Jsem si však zároveň vědoma své ohlašovací povinnosti.

- Dilema vychází z protichůdných zájmů těžce rodiny

Kazuistika: Mladá, zletilá matka, které porodila své první dítě, se rozhodla dát jej k adopci bez vztahu k určitým osvojitelům. Dítě je na základě předběžného opatření umístěno do DCJK. Matka by si ráda dodělala střední školu, kterou současně studuje. S otcem jejího dítěte v partnerském vztahu nežije a výslovně si nepřeje, aby kdokoliv z její rodiny přebral dítě do péče. Mateřská prababička dítěte nedbá jejího

⁷³ Srov. NEČASOVÁ, M. In: MATOŠEK, O. a kol. Metody a řízení sociální práce, s. 24.

přání a podává si návrh na svěřeni právoučete do své péče, neboť nechce, aby dítě vyrůstalo u cizích lidí. Je pro dítě lepší náhradní rodinná péče – osvojení nepříbuznými lidmi, či svěřeni do péče vlastní prababičky? Matka je ze situace zoufalá, neboť se domnívala, že souhlasem s osvojením dítěte pro ni „věc“ skončí. Příklad se řeší před soudem.

- Dilema, kdy pracovník pracuje současně s klienty, jejichž zájmy stojí proti sobě
Kazuistika: Dvě matky, využívající programu sociální rehabilitace DCJK, se vzájemně osočují a svádějí vinu jedna na druhou, neboť byl poničen majetek zařízení, za který společně zodpovídaly. Jelikož je nutné uvést majetek do původního stavu, matkám je uloženo podílet se na obnově společně. I přesto obě nadále tvrdí, že poničení nezpůsobily.

Výše jsou uvedeny situace, kdy dilematická situace vzniká z důvodu střetu protichůdných zadání. Dilematická situace však nemusí být vytvářena ze situace jak jednat, ale i do jaké míry zasahovat. O tom **dilemata pomáhajícího vztahu**.

- Otázky hranic pomáhajícího vztahu ke klientům, kdy je obtížné stanovit, co je a už není profesionálním přístupem pracovníka
Kazuistika: Matka je společně s dítětem ubytována na sociální rehabilitaci DCJK a přijde mne slušně požádat o půjčení peněz na zakoupení potravin pro dítě, než obdrží dávky SSP. Jsem si vědoma na jedné straně neprofesionality, pokud vlastní peníze matce zapůjčím, zároveň se však jedná o matku, u které jsem přesvědčena, že prostředky skutečně použije na potraviny a nikoli např. na cigarety apod.
- Otázka pomoci a kontroly, kdy klient je pasivní, nespolupracuje, nedodrží dohodu o spolupráci, ale pracovník má za to, že pokud se spolupráce ukončí, klientovi to zásadně negativním způsobem ovlivní další život
Kazuistika: Matka s tříletou dcerou je ubytována na sociální rehabilitaci, matka sama pochází ze sociálně slabší rodiny, dítě porodila v 16-ti letech, s otcem dítěte nežije ani nikdy nežila, v sociální anamnéze zaznamenány matčiny občasné problémy s drogou, dceru však má velice ráda, nechce o ni přijít a personálem je její přístup a péče o dítě zprvu hodnocen velice kladně. Po počátečním ostychu

matky se nyní, kdy je v zařízení zadaptována, začínají vyskytovat v její péči nedostatky, kdy např. matka jde opakovaně ven s nemocnou dcerou (dítě mělo 39^oC) pouze za účelem kouření apod. Matka nemá ze své rodiny základní návyky, jak např. s nemocným dítětem zacházet, jak v nenadálých situacích jednat. Na rady personálu reaguje podrážděně a negativně. OSPOD již dříve naznačil, že hrozí i reálná možnost, že bude dítě matce odebráno. Oznamit skutečnosti OSPOD ihned, nebo ještě počkat, zda se přístup matky zlepší a přijme námi nabízenou pomoc?

O sociální práci v souvislosti s riziky, které tato profese vnáší i do soukromého života pracovníka hovořím v kapitole 3.2 Rizika a pojetí pomáhajícího vztahu. Nenašli bychom asi dva lidi, kteří by ve stejné situaci reagovali naprosto shodně. Stejně je tomu i co se týče samotného výkonu pomáhající profese. Tato rozdílnost lidských osobností přináší škálu **etických dilemat vycházejících z osobnostních a odborných kvalit sociálního pracovníka či způsobu řešení.**

- Dilemata volby způsobu řešení, kdy pracovník má tendenci zasahovat pod tlakem okolností do témat, na které nedostačuje svou kvalifikací
Kazuistika: Etické dilema, se kterým jsem na pracovišti konfrontována nejběžněji. Ačkoli se člověk někdy v dobré víře snaží klientovi pomoci, ze zkušeností již vím, že raději přiznat vlastní neznalost, než sdělit informaci, která se může pro klienta v budoucnosti jevit jako zásadně špatná.
- Dilema nároků profese a vlastního bezpečí, kdy hrozí reálná obava o vlastní osobu nebo osoby blízké
Kazuistika: Matce, která má již za sebou bohatou kriminální minulost (včetně ublížení na zdraví), jsou předběžným opatřením odebrány malé děti a svěřeny do DCJK. Matka své děti pravidelně navštěvuje a v zařízení se nikdy nevyskytly ze strany matky vůči personálu žádné problémy. Jsme nuceni vypovídat v jisté trestní věci proti matce. Ačkoli s matkou dobře vycházíme, obáváme se její reakce po konfrontaci s naší výpovědí.

- Dilema, kdy pracovník je přímo konfrontován s osobou jemu blízkou či známou ⁷⁴
Kazuistika: V praxi mohou nastat situace, kdy ačkoliv je „původní statistická pravděpodobnost shody velice malá, tak náhody se stávají“, a pracovník se při předávání dítěte osvojitelům setká např. s dávným spolužákem.

Mnoho možných etických pochybení pramení z narušení či nedokonalého nastavení hranic v pomáhajícím vztahu. Základem dobře fungujícího profesionálního vztahu je tak nastavení těchto hranic, čímž se otevírá možnost efektivní práce s klientem. Může se těmito opatřeními předejít možným duálním rizikům profesionálního vztahu, za které bývají označovány intimní vztahy, osobní prospěch pracovníka, uspokojování emocionálních potřeb pracovníka, altruistická gesta i předcházení neočekávaných událostí, jako je vtaž, který „přeroste“ z pracovního v přátelský.

5.1.2 Opora v legislativě

První a druhá kapitola této diplomové práce je sama o sobě, dalo by se říci, shrnutím legislativních norem oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Zmiňované zákony jsou nastaveny tak, aby chránily zájmy nejen ohroženého dítěte a rodiny, ale vymezují též práva a povinnosti těch, kteří sociální práci vykonávají. Pro výkon profese sociálního pracovníka je propracovaná platná legislativa státu nezbytným předpokladem k ochraně jeho práv i práv klienta. Zákon sám vymezuje samotnou skupinu klientů sociálně-právní ochrany dětí a nařizuje, jak zacházet se získanými osobními údaji. Nedodržování zákona je sankcionováno, formální pravidla jsou platná pro sociálního pracovníka i jeho klienta.

Ke zkvalitnění a sjednocení práce sociálních pracovníků by měli přispět i standardy kvality v oblasti sociálně-právní ochrany dětí, které musí, ze zákona, všechny organizace pohybující se v dané oblasti vypracovat a řídit se jimi nejpozději do konce roku 2014, jak je uvedeno v kapitole 1.3 – Změny od 01. 01. 2013 – Novela ZOSPOD. Standardy kvality v oblasti sociálně-právní ochrany dětí tak utvářejí první úřední agendu v zemi vykonávanou na základě standardů kvality. Domnívám se, že osvojením si standardů v praxi sociálních pracovníků dojde též ze strany zaměstnanců k hlubšímu

⁷⁴ Srov. NEDĚLNÍKOVÁ, D. Etická dilemata v terénní sociální práci. In: Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků. Sborník studijních textů. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 380-383.

zamyšlení nad výkonem vlastní profese a ti se tak začnou etickými zásadami a pravidly ze standardů vyplývajících, více zaobírat. Standardy tak mohou vyplnit prostor mezi legislativní a etickou stránkou profese sociálního pracovníka, neboť obě stránky této profese jsou od ní neodmyslitelné.

Jednotlivé zákony, které uvádím v první a druhé kapitole této práce, tvoří legislativní pořádek sociálně-právní ochrany dětí. Zakotvení etických pravidel, která práci sociálního pracovníka, v konfrontaci se zákony, které musí striktně dodržovat, „polidští, dotváří etický kodex, jenž může představovat pro tuto profesi další oporu. Blíže následující kapitola.

5.1.3 Opora v etickém kodexu

Profese sociálního pracovníka obnáší, mimo jiné, sdílení hodnot obsažených v etickém kodexu. Při výkonu profese sociálního pracovníka nelze oddělit hodnoty od žádné z činností, které vykonává, neboť hodnoty určují samotnou povahu sociální práce i povahu vztahu klienta a sociálního pracovníka, či vztahu sociálního pracovníka s kolegy a společností, v níž žije a pracuje. Mým úmyslem není hovořit nyní o metodách sociální práce, ale hodnoty mají jistě zásadní vliv právě i na zvolenou metodu práce s klientem, či samotné řešení etických dilemat. Na hodnotách jsou založeny i principy práce s klientem, a ačkoli etický kodex uvádí pouze obecné univerzální hodnoty, z historického pohledu lze vyčíst změny v důrazu na určité hodnoty.⁷⁵

Předkládaná práce doposud neupřesňuje význam a obsah etických kodexů. Domnívám se však, že rozebírání jednotlivých bodů Etického kodexu sociálních pracovníků ČR není náplní této práce. Z důvodu komplexnosti a nastínění vztahu sociální práce a etiky předkládám Etický kodex sociálních pracovníků pouze jako přílohu této práce. V ČR existuje od roku 1990 profesní asociace Společnost sociálních pracovníků, která v roce 1995 vydala výše uvedený etický kodex.

Etický kodex vznikl na podkladě obavy ze zneužití moci a privilegií sociálních pracovníků ve vztahu ke klientům. Má regulovat jednání svých členů, existuje v psané podobě i jako nepsaná pravidla jednání. Kladně je odborníky hodnocen pro nabídku vedení a inspiraci členům a jejich provázení etickou praxí, slouží jako regulace v oblasti

⁷⁵ Srov. MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*, s. 33.

profesního chování, chrání klienty před zneužitím úřední moci a zanedbáním péče, je podkladem pro posouzení stížností, zdůrazňuje status profese v komunitě i širší společnosti a v neposlední řadě též udržuje identitu profese.⁷⁶

Etický kodex nastiňuje základní etické problémové okruhy, za základní etické problémy je považováno rozhodování, kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce, kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení, kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití a zároveň i rozhodování, kdy přestat se sociální terapií a poskytováním a dávek sociální pomoci. S touto formulací základních etických problémů se plně ztotožňuji, a to z poznatků z dosavadní praxe v DCJK, neboť jsem dennodenně vystavena podobným rozhodováním, která pro mne osobně bývají velice obtížná. Základní etické problémy lze nejlépe vyjádřit v následujících krátkých kazuistikách.

Problémový okruh „kdy vstupovat a zasahovat“

Těhotná žena krátce před porodem, která má ve své péči další tři děti a v minulosti již byla s dětmi klientkou sociální rehabilitace DCJK, zvažuje, zda očekávané dítě přijme či se jej dobrovolně vzdá a souhlasem uvolní dítě pro NRP – osvojení. Matce je nabídnuta možnost, aby byla s dětmi opakovaně přijata na sociální rehabilitaci, porodila v Nemocnici ve Strakoncích, v jejichž prostorách DCJK sídlí a až poté učinila toto závažné rozhodnutí.

Problémový okruh „kterým sociálním případům dát přednost“

V rámci DCJK funguje oddělení sociální rehabilitace pro matky či jiné rodinné příslušníky a jejich děti. Z praxe je patrné, že to, zda sociální rehabilitace bude či nebude úspěšná, je jen těžko odhadnutelné. Na pobyt se hlásí souběžně dvě matky se svými dětmi, ale DCJK aktuálně disponuje pouze jedním volným místem na sociální rehabilitaci. Obě matky pocházejí z disfunkčních rodin, v jejich péči o děti jsou spatřovány podobné nedostatky, obě chtějí své děti ponechat v péči. Je sporné, zda se „nepřijata“ matka do uvolnění kapacity DCJK dokáže o své dítě postarat, a nebo bude sociální pracovnice nucena dítě matce odejmout.

⁷⁶ Srov. MATOUŠEK, O. Metody a řízení sociální práce, s. 42.

Problémový okruh „kolik pomoci a péče poskytnout“

Nezl. Pavlíkovi je 6 měsíců, je umístěn v ZDVOP DCJK na základě předběžného opatření soudu ihned po jeho propuštění z porodnice, neboť rodiče neměli vhodné podmínky pro přijetí dítěte do rodiny. Rodiče se zavázali, že si zajistí vhodné bydlení a dávky SSP, aby mohli své dítě během krátké doby přijmout. V rodině jsou již další 4 děti, o které se rodiče, v rámci svých možností, starají. Několikrát měsíčně rodiče telefonují, na dítě se dotazují a vždy slibují, že již brzy budou mít podmínky pro dítě připraveny a dítě si převezmou. Chlapec strávil v zařízení již téměř půl roku a situace se nijak nevyvíjí. Kdy rozhodnout, že rodiče již „své šance dítě převzít“ promarnili a nabídnout Pavlíka do NRP – PP i bez jejich souhlasu?

Problémový okruh „kdy přestat se sociální terapií“

Na sociální rehabilitaci je umístěna matka se svou tříletou dcerou Markétkou. Matka převzala dítě do své péče v rámci DCJK, kdy Markétka je v ZDVOP DCJK již od necelých dvou let věku, byla matce odebrána pro užívání návykových látek a zanedbání péče o dítě. Matka během dlouhodobého pobytu na sociální rehabilitaci prokázala, že se chce a dokáže o svou nezl. dceru postarat, spolupracuje. Krátce před podmíněným propuštěním dítěte spolu s matkou na pobyt do místa trvalého bydliště, je matka náhodně testována na přítomnost návykové látky s pozitivním výsledkem. Matka je nakonec ze zařízení okamžitě propuštěna a vazby mezi matkou a její dcerou jsou opět zpřetřhány, dítě se vrací na oddělení ZDVOP DCJK.

Na rozdíl od legislativních norem, je dodržování etické normy pouze formálního charakteru a z jejího porušení nevyplývá sociálnímu pracovníkovi žádný postih. Jednotlivé kapitoly etiky, které jsem svým výběrem zvolila v kapitolách 4.1.-4.4, mohou dopomoci k zamyšlení se nad vlastními etickými hodnotami a jiným pohledem na profesi sociálního pracovníka sociálně-právní ochrany dětí.

5.2 Vztah pracovníka ke klientovi

Nečasová v knize *Metody a řízení sociální práce* předkládá několik principů dělení hodnot ve vztahu sociálního pracovníka a klienta. Nejvíce se osobně ztotožňuji s Clarkovými pravidly pro dobrou praxi, který, oproti jiným autorům, odlišně shrnuje

základní hodnoty. Pracuje s jedinečností a hodnotou každého člověka, svobodou a spravedlností ve společnosti. Z těchto hodnot vyvozuje pravidla pro tzv. dobrou praxi, jsou jimi: respektování klienta, upřímnost, otevřenost a důvěryhodnost ve vztahu ke klientovi, vzdělanost a dovednost pracovníka, pečlivost a ochota pracovníka, účinnost a užitečnost, oprávněnost ve smyslu legitimita intervence do klientových osobních vztahů, spolupráce a odpovědnost sociálního pracovníka a v neposlední řadě autorita a váženost, ve smyslu naplnění „dobrého jména“, které je závislé na udržování vysoké kvality služby. Tato uvedená pravidla úzce korespondují se základními atributy profese včetně etického kodexu a některá lze rozpoznat též v obsahu kapitoly 3.2 Rizika a pojetí pomáhajícího vztahu.⁷⁷

Rozhodne-li se člověk k výkonu profese sociálního pracovníka či jiné pomáhající profesi, bere na sebe zodpovědnost nejen k zaměstnavateli, ale i vůči klientovi. Sociální pracovník se pohybuje v mantinelech práv a povinností definovaných právním systémem, zaměstnavatelem a profesních standardů. Institucionální vymezení těchto práv a povinností je nezbytně důležité, neboť pracovník zasahuje do života klientů, obvykle v obtížných životních situacích⁷⁸, a proto jasné definování a dodržování pravidel ze strany sociálního pracovníka je samozřejmostí. Jak již bylo uvedeno, sociální pracovník jedná obvykle s klienty v tíživé situaci – zaviněné jejich špatným zdravotním stavem, vedením nepřizpůsobivého života, s lidmi pod vlivem návykových látek, v těžké životní situaci, s klienty z vyloučených lokalit, pro úmrtí v rodině a podobně. Dá se očekávat, že klienti v uvedených situacích budou jednat „jinak“, než pokud by se jejich život odvíjel jiným směrem. Sociální pracovník se proto musí dobře orientovat jak v zákoně a ve svých pravomocech z pracovní smlouvy vyplývajících, ale zároveň disponovat alespoň základy psychologie, sociologie, lékařské terminologie a neodmyslitelně základy etickými, které samotné jednání (ať už sociální šetření, případovou konferenci, strukturovaný rozhovor i veškerý jiný kontakt) na úrovni klient versus sociální pracovník udrží v určitých přijatelných mantinelech. O souvislostech sociální práce a jiných oborů blíže kapitola 3.1 Vztah sociální práce k jiným disciplínám.

⁷⁷ Srov. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*, s. 39.

⁷⁸ Srov. Tamtéž, s. 44.

Znalost etických teorií a hodnot sociální práce, nevyjímaje etického kodexu, pomáhá sociálnímu pracovníkovi v situaci, kdy má řešit etický problém nebo dilema. Zároveň napomáhá tomu, aby se pracovník více identifikoval s oborem a byl si jist při výkonu své profese. Etický kodex, který je součástí diplomové práce v podobě přílohy, přímo hovoří o vztahu sociálního pracovníka ke klientovi a to v kapitole 2. Pravidla etického chování sociálního pracovníka – 2.1 Ve vztahu ke klientovi.

Při výkonu své profese si musí být sociální pracovník vědom možných sankcí plynoucích z porušení jeho povinností. Porušení pravidel může nastat v rovině etické (svědomí, tlak veřejného mínění, postavení mezi kolegy na pracovišti), v rovině pracovně-právní (napomenutí, okamžité zrušení pracovního poměru), v rovině občansko-právní (možnost vymáhání satisfakce ze strany klienta), v rovině správně-právní (přestupek, finanční sankce) a v rovině trestně-právní (v úvahu připadající trestný čin a jemu odpovídající trest dle platné legislativy). Ne každé porušení etického kodexu či neetické rozhodnutí může vést k sankcím legislativního systému, řada situací v praxi sociálního pracovníka však může podléhat jak etickým standardům, tak právním normám či standardům kvality. V mnoha případech jsou etické principy a hodnoty sociální práce slučitelné s právními normami a standardy, kterými jsou sociální pracovníci povinni se řídit. Sociální práce se však zabývá tak komplexními a vysoce individuálními životními situacemi klientů, že není možné vyloučit nesoulad etických a legálních požadavků. V praxi tak mohou nastat čtyři varianty uvážených rozhodnutí sociálního pracovníka. Pro ilustraci se nyní pokusím v následujícím textu nastínit možné situace v DCJK. Uvádím, že příklady jsou pouze ilustrativní a neplynou z mé vlastní praxe.:

- Situace, kdy rozhodnutí je v souladu s etickými pravidly i s právními předpisy (etická a legální kompatibilita) – nezakládá morální dilema - *např. při příjmu nezletilého dítěte kontaktuji zákonného zástupce a sdělím mu jeho práva a povinnosti ohledně návštěv v zařízení DCJK.*
- Situace, kdy rozhodnutí není v souladu ani s etickými, ani s právními principy (souběžná etická a legální inkompatibilita) – nemusí nutně zakládat morální dilema - *např. ačkoliv jsem si vědoma mlčenlivosti, sdělím kamarádce údaje o konkrétním osvojovaném dítěti a jeho osvojitelích.*

- Situace, kdy rozhodnutí je v souladu s právními předpisy, ale odporuje etickým principům profese (právní kompatibilita, etická inkompatibilita) – prostor pro zažívání výrazného dilema pro sociálního pracovníka – *např. během návštěvy zákonného zástupce dítěte svěřeného do DCJK jsou mi důvěrně sděleny informace, které já obratem uvedu v zprávě pro příslušný soud.*
- Situace, kdy rozhodnutí sociálního pracovníka je konzistentní s etickými standardy, nikoli s právními předpisy (etická kompatibilita, legální inkompatibilita) – opět prostor pro velmi výrazné dilema, jež zakládá porušení práva⁷⁹ – *např. ačkoli jsou mi známy závažné důvody porušení práv ze strany zákonného zástupce dítěte, tyto informace nesdělím nadřízenému, neboť jsem přesvědčena o jeho schopnostech dítě vychovat a o jeho lásce k dítěti a případné uvedení skutečností by vyústilo v odebrání dítěte.*

5.3 Biologický rodič má nejen práva, ale i povinnosti

Rodina jakožto základní jednotka společnosti je zakotvena a chráněna na rovině národní i mezinárodní. O rodině případně rodičovství je hovořeno jak v Úmluvě OSN o právech dítěte, v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a je též součástí ústavního pořádku ČR, když Listina základních práv a svobod určuje, že děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči a práva rodičů mohou být omezena jen soudně.

Naplno vykonávané rodičovství je o hledání rovnováhy. Jako rodiče si obvykle stanovujeme za cíl být dostatečně shovívaví a laskaví, aby děti věděly, že mohou bez obav zkoušet a prozkoumávat nové věci, ale zároveň musíme být přísní a učit děti, že světem mohou proplouvat bezpečně a správně, když budou respektovat naši autoritu. Hovoříme-li o hledání rovnováhy, je podstatné zmínit, že rodiče by měli nabízet láskyplnou výchovu a přesná pravidla, a to ve správném poměru. Pokud se nám toto podaří, naše dítě se cítí v bezpečí, ví, že nám může důvěřovat, zažívá větší volnost a vnímá možnost zkoumat nová chování.⁸⁰

Dnešní podoba rodiny, tak jak jí nazýváme, je oproti rodině minulých staletí odlišná. Rodina dnes již nemusí vzniknout sňatkem nebo narozením vlastních dětí, ale stále více partnerů spolu žije jen „tzv. na hromádce“ na základě citových vazeb mezi

⁷⁹ Srov. NEDĚLNÍKOVÁ, D. Etická dilemata v terénní sociální práci, s. 379-380.

⁸⁰ Srov. PURVISOVÁ K. B., CROSS, D. R. Dítě v nové rodině. Praha: Grada, 2013, s.26.

nimi. Existují stále více i rodinná soužití, v nichž žije jeden dospělý s dítětem nebo s dětmi. Zde je poutem jen rodičovství. Rodičovské pouto je možné pokládat za významnější než partnerství. Biologické rodičovství nejde zrušit, je na rozdíl od partnerského pouta definitivní, i když rodičovská práva lze předat jiné osobě souhlasem s osvojením.⁸¹

Pracovníci SPOD jsou podle ZOSPOD povinni chránit veškeré zájmy, život a zdraví nezletilých dětí, jsou-li ohroženy. Proto mohou jako jediní pracovníci pomáhajících profesí bez souhlasu rodičů zasáhnout a případně podat soudu návrh na vhodné řešení, kterým může být nařízení dohledu nad dítětem, na jeho umístění do zařízení, na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti.⁸² Rodič, jehož právo vychovávat vlastní dítě, bylo jakkoli kráceno, by mohl namítnout, že je jen na jeho rozhodnutí, jak své dítě vychová. Platná legislativa nám ale určuje, že prvořadým zájmem je ochrana práv a blaho dítěte. A právě zde se může rozcházet právo rodiče své dítě vychovávat a naopak právo dítěte na ochranu společností a zároveň i jeho “dobrý život“. Rodič má jistě právo vychovávat své dítě „po svém“, jak uzná za vhodné. Ve společnosti však panují určité normy a jejich závaznosti, tzn. zvyklosti tato pravidla určující. Do jaké míry jsou závazné a z čeho tato závaznost plyne je předmětem práva nejen pozitivního, ale i přirozeného. Zde se opět dostáváme k tématu sankcí, neboť případné odebrání dítěte z rodiny, přes odpor rodiče, je těž pro rodinu sankcí. Blíže viz. kapitola 4.3.2 Práva biologických rodičů a 4.3.3 Dítě jakožto objekt ochrany společnosti.

Základní potřeby a lidská práva, zejména práva dětí, jsou propojeny a navzájem se podpírají. Práva jsou reflektované potřeby – potřeby, které si uvědomujeme a které zároveň uznáváme a respektujeme u svých bližních. Nejlepší zájem dítěte pak znamená takovou konstelaci okolností, takové uspořádání životní situace dítěte, v němž mohou být trvale, smysluplně a optimálně uspokojovány základní životní potřeby dítěte.⁸³

Rodič, který není schopný či ochotný zajistit dětem alespoň jeho základní potřeby, může být na svých rodičovských kompetencích soudně krácen. Schopnost rodiny zvládat životní úkoly ovlivňují jak vlastnosti jejích jednotlivých členů (zdravotní stav,

⁸¹ Srov. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče. Praha: Portál, 2010, s. 13.

⁸² Srov. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami, s. 25.

⁸³ Srov. MATOUŠEK, O. Metody a řízení sociální práce, s. 227.

příjmy, životní orientace, ochota vnímat potřeby jiných členů rodiny aj.), tak charakteristiky rodiny jako malé skupiny (schopnost využití prostředků, kultura a komunikace v rodině).⁸⁴

Do zařízení DCJK běžně přicházejí děti, jejichž osudy jsou mnohdy žalostné. Jedná se o děti zanedbávané, zneužívané, týrané fyzicky i psychicky či děti, které jejich nejbližší prostě „jen nechťejí“.

Pojem zanedbávání je součástí syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte – CAN, a jak uvádí Konvičková, jde pravděpodobně o nejčastější formu špatného zacházení s dětmi v rodinách. Oběti zanedbávání, vyjma jejich nejtěžších forem, bývají společně s oběťmi psychického násilí nejhůře zjištělné.⁸⁵ Jinak definuje syndrom CAN Dunovský. „Zanedbávání považuje všechny škodlivé formy „ne-péče“ o dítě spojené se všemi nepříznivými důsledky pro jeho život a vývoj jak v oblasti tělesné, tak psychické, emoční i sociální.“⁸⁶ Sociální pracovník bývá často prvním a jediným člověkem, který může v péči rodiče o dítě shledat nedostatky. Komunikace dítěte s pomáhajícím (sociálním pracovníkem) tak může znamenat příležitost, která se nemusí opakovat a jeho zásah tak může sehrát zásadní roli vzhledem k prosperitám dítěte.⁸⁷ Sociální pracovník se při odhalení jakéhokoliv výše uvedeného týrání dítěte musí vypořádat nejen s oznamovací povinností (té je povinen každý občan ČR), ale i vnitřně morálně a eticky. Přesto, že v oblasti SPOD pracují již řadu let a dalo by se říci, že člověk si zvykne na vše, na spatření týraného a jakkoli zanedbávaného dítěte si zvyknout prostě nelze.

Následují kazuistiky, zrcadlí mou zkušenost s dětmi a potažmo jejich rodiči, kteří se **týrání** či **zanedbávání** na svých dětech již dopustili, nebo zkušenost s **rodiči vzdávající se dítěte sami dobrovolně**.

***Kazuistika:** Do péče DCJK je přijata skupina čtyř sourozenců ve věku od 1 do 7 let, nejstarším je 7-letý chlapec, dále 4-letá dívka, 3-letá dívka a roční chlapec. Děti*

⁸⁴ Srov. ŠRAJER, J., MUSIL, L. Etické kontexty sociální práce s rodinou. České Budějovice a Brno: Albert, 2008, s. 11.

⁸⁵ Srov. BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami, s. 35-36.

⁸⁶ DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada, 1995, s. 7.

⁸⁷ Srov. CIMRMANNOVÁ, T. a kol. Krize a význam pomáhajících prvního kontaktu: Aplikace v kontextu rodinného násilí. Praha: Karolinum, 2013, s. 107.

byly odebrány na základě předběžného opatření soudu pro soustavné a dlouhodobé zanedbávání jejich péče, kdy děti žily v naprosto nevyhovujících podmínkách, bez dostatečné stravy, vhodného oblečení a péče ze strany rodičů. Nejstarší chlapec se sám staral, v rámci svých možností, o všechny mladší sourozence. Po přijetí do zařízení jsou děti vystrašené, hladové a špinavé. Děti mají mezi sebou skvělé vztahy a velice silné citové vazby, kdy zejména nejstarší z dětí, ač sám 7-leté dítě, zajímá se o to, kde sourozenci budou spát, zda jsou již nakrmeni apod. Při příjmu drží své sourozence v náručí a snaží se je utiшит, že vše bude dobré. Během celého pobytu v zařízení je nejstarší chlapec tím, kdo má tendenci sourozence hlídat a korigovat jejich chování. Rodiče v zařízení děti nikdy nenavštívili a přes všechna traumata, která dětem způsobili, sourozenci na ně s láskou vzpomínali. Obdivuhodná a vznešená byla myšlenka nejstaršího chlapce, který sám přišel za tetami, uvědomoval si problematiku svěření všech čtyř dětí do společné náhradní výchovy a navrhoval svěřit společně alespoň tři mladší sourozence se slovy, „že on už by to sám nějak vydržel“. Shodou šťastných náhod se našla vhodná pěstounská rodina, která v krátké době přijala všechny čtyři sourozence současně. S odstupem času zjišťujeme, že děti se v rodině dobře adaptovaly a žijí v nové rodině spokojený život.

Kazuistika: Do DCJK jsou ve večerních hodinách přijaty dvě sestry ve věku dvou a tři let. Obě dívky jsou nejen zanedbané, hladové a bez dlouhodobější zdravotní péče, ale prokazatelně se staly oběťmi fyzického týrání, v tomto případě vlastních rodičů. Na jejich těle byly shledány četné podlitiny různého stáří, a to i v oblasti hlavy a obličeje. Přes vše zlé, co mají obě sestřičky zřejmě za sebou, jsou hravé, přátelské a na umístění do ZDVOP se velice dobře adaptují. Rodiče jsou trestně stíháni pro zanedbávání a fyzické týrání dětí, otec je odsouzen nepodmíněně k odnětí svobody, matka vyvázla s podmíněným trestem. Obě dívky se v krátké době daří společně umístit do příbuzenské pěstounské péče.

Kazuistika: Partnerské soužití rodičů skončilo nechtěným těhotenstvím partnerky, matka je přesto rozhodnuta dítě si ponechat. Otec i matka pocházejí ze sociálně slabé rodiny, kde chybí základní sociokulturní návyky. Po porodu je matka s dcerou propuštěna do rodinného prostředí. Zhruba ve dvou týdnech věku přijímáme dítě z dětského oddělení nemocnice, kam bylo umístěno na pozorování poté, co jej matka fyzicky napadla a způsobila mu modřiny v obličeji. Matka při výpovědi uvedla, „že

dítěti nafackovala, protože stále brečelo“. OSPOD dává souhlas, aby matka využila služeb sociální rehabilitace DCJK, neboť opakovaně vyslovuje přání přijmout dítě zpět do své péče. Matce je v rámci programu sociální rehabilitace umožněno s dítětem trávit čas, prozatím s dozorem personálu DCJK, matka se pomalu učí s dítětem pracovat a zajišťovat jeho potřeby samostatně. Následně je dítě svěřeno matce i na noc, ale je vyzorováno, že matku obtěžuje noční krmení dítěte a připravené mléko vylévá do umyvadla se slovy, že „dcera již vše vypila“. Dítě však poté hlady pláče, matka je nervózní a její psychický stav se opět začíná projevat i na vztahu k dítěti a její péči o něj. Situace se během několika dní natolik vyhrocuje, že matka jednoho rána nenadále opouští zařízení, dítě v DCJK ponechává a odchází, neboť, jak uvedla, „ten pláč se již nedal vydržet a ona se zase nevyspala“. Matka přislíbila neprodleně podepsat souhlas, aby dítě mohlo být brzy osvojeno. Dítě se v krátké době stává právně volným a během několika dalších týdnů jej osobně předávám do náhradní rodiny osvojitelů. Přes vše zlé, co matka své dceři způsobila, zachovala se nakonec, dle mého názoru, správně, neboť si byla vědoma, že vzhledem ke své extrémní subjektivní i objektivní situaci není schopna zajistit dítěti přiměřenou péči.

5.4 Náhradní rodiče přebírají zodpovědnost – tvorba nové rodiny

Předchozí kapitola pojednávala zejména o rodičovství biologickém a o zásadních nedostacích, které mnohdy „rodičovskou péči“ doprovázejí. Člověku, kterému bylo dopřáno stát se biologickým rodičem, si ani neuvědomuje, jakého štěstí se mu dostalo a tohoto daru si leckdy neváží. To člověk, kterému je v tomto „naplnění života“ bráněno, si daru narození vlastního dítěte dokáže cenit mnohem více. Následující kapitola nastíní tedy situaci těch, kteří by se rodiči rádi stali, ale z nějakého důvodu je jim v tom bráněno. Nejčastější příčinou, proč je někomu odepřeno stát se biologickým rodičem, je zdravotní stav jednoho z partnerů, ať už pro neplodnost či prodělané onkologické onemocnění, bezdětní manželé se pak často stávají osvojiteli. Hlavní motivací pěstounské péče je, na rozdíl od osvojení, zvýšená potřeba mít více dětí a pomoc ohroženému dítěti.

Ale jak se vlastně ocitne cizí dítě v cizí rodině? Praxe je taková, že krajský úřad (pro DCJK je příslušný Krajský úřad Jihočeského kraje v Českých Budějovicích) vede

evidenci žadatelů vhodných stát se osvojiteli a evidenci žadatelů vhodných stát se pěstouny. V momentě, kdy může být dítě uvolněno pro osvojení nebo pěstounskou péči (jednotlivé formy NRP a jejich legislativní podklad a možnosti svěřování dětí do rodin jsou předmětem kapitoly 1. Legislativní úprava sociálně-právní ochrany dětí a důsledky novelizací posledních dvou let a kapitoly 2. Systém náhradní péče o děti v ČR), je rovněž zařazeno do evidence krajského úřadu, a sice do seznamu dětí vhodných k osvojení a seznamu dětí vhodných do pěstounské péče. Krajský úřad je pak organizací, která pro konkrétní dítě vybírá vhodnou náhradní rodinu. Do roku 2013 fungoval orgán krajského úřadu poradní sbor (zmiňováno též v legislativní části kvalifikační práce), jehož jsme se za DCJK rovněž zúčastňovali. Zde probíhal konkrétní výběr žadatelů pro určité dítě. Závěrem poradních sborů pak bylo vytipování vhodné osvojitelské či pěstounské rodiny. Poradní sbory byly novelou zákona zrušeny a na výběru vhodných rodin se aktuálně podílejí pouze členové poradních skupin krajského úřadu, naše účast je vyžadována jen zřídka.

***Kazuistika:** Účastnit se poradních sborů na KÚ bylo pro mne osobně velice emotivní a dilematické. Člověk si více než kdy jindy uvědomoval, že v tuto chvíli se určuje osud onoho dítěte, kterému se právě noví rodiče vybírají. Děti, o nichž se jednalo, již minimálně jednou zažily, co to je „nemít štěstí“. Nyní se naskytlá šance na jejich lepší život. Ale jsou vybraní náhradní rodiče opravdu ti praví? Stejně tak člověk soucítit s žadateli, kteří opět pro žádné dítě vytipování nebyli a zůstali dál žadateli na seznamu.*

Otázka opuštěných dětí a jejich přijímání do náhradních rodin byla vždy předmětem zájmu široké veřejnosti i státních orgánů. V souvislosti s touto problematikou vyvstává řada dilemat, na které často nelze jednoznačně odpovědět.⁸⁸ Někteří badatelé hledali v pečovatelském a ochranném postoji rodičů vůči dětem působení víceméně pudových sil. Podle této představy by rozhodující a nutnou podmínkou vzájemného vztahu bylo výhradně rodičovství pokrevní, čili biologické. Dnes však již víme, že tomu tak není, a že existují i síly psychologické a společenské, které podmiňují touhu po dětech a přijetí cizího dítěte. Vedle rodičovství biologického rozlišujeme tedy i rodičovství psychologické. Jedno a druhé rozhodně není v protikladu, ale zpravidla ve vzájemném

⁸⁸ Srov. ŠKOVIERA, A. Dilemata náhradní výchovy: Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech. Praha: Portál, 2007, s. 45.

souladu a součinnosti, jedno však není druhému nutnou podmínkou. Uvedla jsem již případy rodičovství biologického bez psychologického – když rodiče své vlastní děti opouštějí. Naopak, rodičovství psychologické bez toho biologického – když lidé, kteří vlastní děti nemají a přijímají cizí dítě za své,⁸⁹ uvedu na následující kazuistice.

Kazuistika: *Budu-li v kazuistikách postupovat chronologicky, ocitáme se nyní v situaci, kdy jsou pro konkrétní dítě vybráni konkrétní osvojitelé. Další postup svěřování do NRP přibližuje příklad dvouměsíčního kojence Adámka. Poté, kdy KÚ seznámil manžele K., že byli vybráni jako vhodní osvojitelé pro nezl. Adámka, ti kontaktovali naše zařízení a standardním způsobem si domluvili návštěvu dítěte v zařízení. Již během několika málo minut bylo všem jasné, že náhradní rodiče a dítě „si byli souzeni“, chlapeček v jejich péči byl spokojený a náhradní rodiče rovněž. Během týdne byl chlapec předán do péče budoucích osvojitelů, kteří dodnes zasílají společné fotografie a jejich společné soužití je příkladné. Tato kazuistika je jednou z mnoha podobných, se kterými jsem se doposud během praxe v DCJK setkala. Jedná se však o příklad z doby před vstupem v platnost NOZ. Shrnu-li kazuistiku jednou větou, do rodiny byl předán dvouměsíční chlapec, řádně právně volný, který byl ještě tentýž půlrok řádně osvojen a náhradní rodiče se nemuseli strachovat, že o dítě přijdou.*

Podle NOZ by sice chlapec mohl být předán do náhradní rodiny ve stejném věku, ale bez jakékoliv právní záruky, že nehrozí, že náhradní rodiče se v případě zájmu biologické matky budou muset s chlapečkem rozloučit a vrátit jej matce nebo jiným biologickým příbuzným. Pokud budeme chtít zachovat náhradním rodičům stejnou anonymitu a stejné právní záruky jak před platností NOZ, bude dítě osvojeno nejdříve v devíti měsících věku.

Přijetí „cizího dítěte“ je v naší společnosti pocíťováno sice jako něco společensky žádoucího a obecně velice prospěšného, ale přece jen nezvyklého, zvláštního a mimořádného. S tím následně souvisí i soustavnější až vtíravý zájem o nově utvořenou rodinu ze strany veřejnosti.⁹⁰ Samotné přijetí dítěte do rodiny přináší zprvu řadu nejasností, napjatých situací i problémů. Stane-li se rodina středem zájmu

⁸⁹ Srov. MATĚJČEK, Z., Výbor z díla, s. 226-227.

⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 239.

veřejnosti, to jí v této obtížné situaci jistě nepomůže. S tím souvisí i otázka identity dítěte, a jak uvádí Matějček, princip pravdy ve výchově – Říci nebo neříci? NOZ změnil pravidla pro sdělování skutečností o jeho původu osvojovanému dítěti. Ač bylo i dříve doporučováno sdělit dítěti pravdu o jeho osvojení, záleželo jen na zvážení rodičů, zda a jak dítěti pravdu řekli. NOZ tuto povinnost rodičům přímo ukládá a to nejpozději před nástupem dítěte do povinné školní docházky.

***Kazusitika:** Do zařízení se objednávají na návštěvu „pochlubit se s dětmi“ osvojitelé, kteří před dvěma lety osvojili z DCJK dva chlapce, v kojeneckém a batolecím věku. Chlapci přijíždějí se svými novými rodiči, babičkou i dědečkem a celá rodina působí harmonicky. Během rozhovoru a pobytu na návštěvní místnosti, kde k předání dětí došlo, je dětem vysvětlováno, že „toto je ten domeček, o kterém si vypráví, kde si je maminka s tatínkem našli, vybrali si ty nejhezčí chlapečky ze všech a stali se jejich maminkou a tatínkem. Děti jsou nadšené, že už vědí, kde se vzali, když to nebylo od maminky z břicha.“*

Počáteční soužití nové rodiny, společné zážitky jsou pro „zdravou rodinu“ velice důležité a mohou ovlivnit celý její další vývoj. V každé rodině, i té biologické, platí, že společné pozitivní citové prožitky je třeba rozvíjet a kultivovat, v náhradní rodině to platí dvojnásob. Nutno ještě podotknout, že bez tolerance, síly a moudrosti všech členů rodin, které se o svěřené děti starají, by děti opravdový domov jen těžko našly.⁹¹

Zvolila jsem si profesi, kde je na denním pořádku vypořádání se s etickou, morální a hodnotovou stránkou praxe. Určité etické momenty, které u srdce mnohdy zabolí i potěší, jsou součástí běžné praxe. Utvoření nové rodiny je jedním z nejkrásnějších a zároveň nejmotivnějších momentů této práce.

⁹¹ CAIRNS, K. Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: Traumata v raném vztahu a psychická odolnost. Praha, Portál, 2013, s. 17.

Závěr

V oboru sociálně-právní ochrany dětí pracuji již od roku 2000. Během své dosavadní praxe, kdy jsem nejprve pracovala jako sociální pracovnice oddělení sociálně-právní ochrany dětí a nyní v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc (Dětském centru Jihočeského kraje, o.p.s. Strakonice), mne vždy osud opuštěných dětí oslovoval nejen profesně, ale i lidsky. Má nynější práce je o to bohatší a krásnější, že jsem s těmito dětmi v každodenním kontaktu. Je náročné rozhodovat o nejvhodnější situaci dětí, které znám osobně, jejichž přání i zlozvyky, smích či pláč, mi nejsou cizí.

System sociálně-právní ochrany dětí v ČR prochází neustále řadou legislativních změn. Tyto změny mnohdy i zásadně ovlivňují zaběhlé a fungující systémy péče o ohrožené děti. V uplynulých dvou letech legislativní systém zaznamenal změny takového rozsahu, že sami odborníci mnohdy při výkonu své práce tápou a nejsou si jisti ve svých rozhodováních. Kvalifikační práce by jim tak mohla podat ucelený přehled změn posledních dvou let, který dosud, podle mého názoru, zpracován nebyl. Domnívám se, že se mi podařilo vyzdvihnout ty změny legislativy, které jsou běžně v praxi využitelné a pro sociální pracovníky sociálně-právní ochrany dětí mohou být přínosné. Zpracovávání kvalifikační práce mne osobně obohatilo právě o utřídění teoretických znalostí a jakýsi nadhled na celý systém sociálně-právní ochrany dětí i jeho stabilitu.

Jelikož jsme nuceni se s důsledky změn systému péče o ohrožené děti vypořádávat v praxi, o to více se tyto zásahy promítají do oblasti etiky. V dalších kapitolách jsem se pokusila o teoretické vymezení sociální práce a následně také etiky. Rozsáhle jsem se zabývala vzájemnými souvislostmi těchto oborů. Kvalifikační práce tak nahlíží na sociální práci v etických souvislostech. Jsem si samozřejmě vědoma, že jejich výčet není absolutní, ale pro zvolené téma kvalifikační práce se mi obsahově jevily jako nejpodstatnější.

Obohacení a rozptýlení nad teorií mají za cíl čtenáři přinést zvolené kazuistiky, které jsou záměrně voleny tak, aby dokreslily postupy při svěřování dítěte do náhradní rodiny, ale posloužily i k zamyšlení se nad konkrétními etickými dilematy, které

pracovník sociálně-právní ochrany dětí při výkonu svého povolání řeší. Kazuistiky jsou jen jakýmsi krátkým shrnutím celé situace klientů (rodičů i dětí), jejichž iniciály jsou samozřejmě pozměněny. Myslím si, že zvolené kazuistiky jsou pro tuto práci velmi přínosné.

Domnívám se, že do předkládané kvalifikační práce se mi dobře povedly vtěsnat myšlenky, které mne ke zvolení daného tématu vedly. A sice, že „vše nové nemusí být zákonitě lepší“, zde narážím předně na nový legislativní rámec. Také se mi podařilo ukázat, že na problematiku náhradní péče je třeba nahlížet z pohledu všech tří oborů, tedy práva, sociální práce a etiky. Cílem mé práce bylo porovnání dotčené legislativy a promítnutí legislativních změn do oblasti etiky. Cíl práce se mi podařilo naplnit. V první části práce jsem zpracovala přehled současné platné legislativy, týkající se oblasti sociálně-právní ochrany dětí. Další část práce se obsáhle věnuje propojení sociální práce s etikou. Každý člověk, který pracuje v pomáhajících profesích, by si měl uvědomit, že jeho profese má i hlubší rozměr a etickou dimenzi. Při výkonu své práce by toto neměl opomíjet.

Seznam použitých zdrojů:

- ANZENBACHER, A. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-804-X.
- ANZENBACHER, A. *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. ISBN 80-7113-111-3.
- BAŠTECKÁ, B., GOLDMANN, P. *Základy klinické psychologie*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-550-4.
- BANKS, S. *Ethics and Values in Social Work. Practical Social Work*. Fourth Edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012. ISBN 97-8-0-230-30017-0.
- BECHYŇOVÁ, V., KONVIČKOVÁ, M. *Sanace rodiny: Sociální práce s dysfunkčními rodinami*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-392-5.
- BENEDIKT XVI. *Encyklika Deus caritas est. Bůh je láska*. Český překlad, 3. revid. vyd. Praha: Paulínky, 2006. ISBN 80-86949-03-6.
- CAIRNS, K. *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: Traumata v raném vztahu a psychická odolnost*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0370-4.
- CIMRMANNOVÁ, T. a kol. *Krise a význam pomáhajících prvního kontaktu: Aplikace v kontextu rodinného násilí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2205-7.
- CORETH, E. *Co je člověk?: Základy filozofické antropologie*. Praha: Zvon, 1996. ISBN 80-7113-170-9.
- Dětské centrum Jihočeského kraje. [online], Strakonice: DCJK, 2014 [cit. 2014-02-28]. Dostupné na WWW:<<http://www.dcjk.cz>>.
- DUNOVSKÝ, J., DYTRYCH, Z., MATĚJČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.
- HORKÝ, O. *O rozdílech a identitách praktických filosofii*. [online] 2013, [cit. 2014-01-20]. Dostupné na WWW:<<http://www.nb.vse.cz/kfil/logos/student/horky1.htm>>.
- JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.
- KRÁMSKÝ, D. *O povaze humanitních věd: K etickým a metodologickým východiskům humanitněvědního poznání*. Liberec: Bor, 2008. ISBN 978-80-86807-75-1.

MACELA, M. *Sociálně-právní ochrana dětí – novela zákona*. [online]. Praha: Deník veřejné správy, 2012 [cit. 2014-01-04]. Dostupné na WWW:<<http://www.denik.obce.cz/clanek.asp?id=6566241>.

MATĚJČEK, Z. *Výbor z díla*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1056-6.

MATOUŠEK, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.

MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.

MUSIL, L. *Ráda bych Vám pomohla, ale ...: Dilemata práce s klienty v organizacích*. Brno: Marek Zeman, 2004. ISBN 80-903070-1-9.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Kompletní důvodová zpráva k zákonu č. 359/99 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí* [online] Praha: MPSV, 2011 [cit. 2014-01-29]. Dostupné na WWW:<<http://www.pestounska-pece.cz/kontent/duvodova-zprava-k-novele-zakona-35999-sb-o-socialne-pravni-ochrane-deti>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Národní akční plán k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011* [online] Praha: MPSV, 2009 [cit. 2014-01-25]. Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/files/clanky/7440/NAP.pdf>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. [online] Praha: MPSV, 2013 [cit. 2014-01-02]. Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/cs/14501>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. [online] Praha: MPSV- *Parlamentní listy*, 19. 01. 2014, 2014 [cit. 2014-01-20]. Dostupné na WWW:<<http://www.parlamentni.listy.cz/arena/monitor/Pestounu-pribyva-jen-pomal>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. [online] Praha: MPSV- *Tisková zpráva – Pěstounů na přechodnou dobu přibývá*, 23. 01. 2014, 2014 [cit. 2014-01-27]. Dostupné na WWW:<<http://www.portal.mpsv.cz/upcr/media/tz2014/01/2014>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. [online] Praha: MPSV – *Rodina a ochrana práv dětí*, 2014 [cit. 2014-01-16]. Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/cs/4/14304>.

Ministerstvo práce a sociálních věcí. [online] Praha: MPSV – *Základní principy ochrany práv dětí a péče o ohrožené děti*, 2014 [cit. 2014-01-11]. Dostupné na WWW:<<http://www.mpsv.cz/files/clanky/11902/principy.pdf>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: MŠMT, 2014 [cit. 2014-01-02]. Dostupné na WWW:<<http://msmt.cz/vzdelavani/socialni-program/mezinarodni-umluvy>.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. Praha: MŠMT, 2013 [cit. 2013-12-20]. Dostupné na WWW:<<http://msmt.cz/files/clanky/11902/principy.pdf>.

Nadace Sirius. *Právní úprava náhradní rodinné péče v České republice* [online] Praha: Sirius, 2013 [cit. 2013-11-11]. Dostupné na WWW:<<http://www.nadacesirius.cz/pravni-uprava-rodinne-pece-v-cr>.

NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-0690-7.

NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001. ISBN 80-903070-0-0.

NEDĚLNÍKOVÁ, D.: *Etická dilemata v terénní sociální práci*, in: Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků; Sborník studijních textů vydala Ostravská univerzita v Ostravě 2008, editorky K. Janoušková, D. Nedělníková. ISBN 978-80-7368-504-1.

OPRAVIL, M. Mýty o ústavní výchově. In: *Týdeník Učitelské noviny*, 2011, roč. 2011, č. 08, s.17-18.

POSPÍŠIL, C.V. *Teologie služby*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002. ISBN 80-7192-748-1.

PŘÍHODA, P. Etika: Etika – morálka – právo. Univerzita Karlova v Praze [online]. Praha: 2. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, 2014 [cit. 2014-02-02]. Dostupné na WWW:<<http://www.lf2.cuni.cz/info2lf/ustavy/uzvle/text.htm#top>.

PURVISOVÁ, K. B. CROSS, D. R. *Dítě v nové rodině*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4535-0.

RATZINGER, J. *Pravda, hodnoty a moc: Prubířské kameny pluralistické společnosti*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1996. ISBN 80-85959-16-X.

SOKOL, J. *Etika a život: Pokus o praktickou filosofii*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-063-3.

SOKOL, J. *Filosofická antropologie: Člověk jako osoba*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-627-6.

SOUSEDÍK, S. *Svoboda a lidská práva: Jejich přirozenoprávní základ*. Praha: Vyšehrad, 2010. ISBN 978-80-7429-036-7.

SOS dětské vesničky [online]. Praha: Sdružení SOS dětských vesniček, 2013 [cit. 2013-12-29]. Dostupné na WWW:<<http://www.sos-vesnicky.cz/o-sdruzeni/publikace>.

SPAEMANN, R. *Šťěstí a vůle k dobru: Pokus o etiku*. Praha: Oikoymenh, 1998. ISBN 80-86005-01-0.

Středisko náhradní rodinné péče [online]. Praha: Středisko NRP, 2013 [cit. 2014-01-02]. Dostupné na WWW:<http://nahradnirodina.cz/soucasny_system_socialne_pravni_ochrany_deti_v_ceske_republice.

ŠKOVIERA, A. *Trendy náhradnej výchovy*. Bratislava: Petrus, 2007. ISBN 978-80-8923-332-8.

ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy: Teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠPECIÁNOVÁ, Š. *Sociálně-právní ochrana dětí*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, o.p.s., 2007. ISBN 978-80-86991-27-6.

ŠRAJER, J. Lidská důstojnost a sociální práce. In: *Sociální práce*, 2006, roč. 2006, č. 2, s. 109-113. ISSN 1213-6204.

ŠRAJER, J., MUSIL, L. *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice a Brno: Albert, 2008. ISBN 978-80-7326-145-0.

TYTLOVÁ, J. *Dítě potřebuje jeden domov, ne střídání pěstounů*. 2011 [online] In: iDNES.CZ/Zprávy, 2011 [cit. 2014-01-22]. Dostupné na WWW:<<http://www.zprvy.idnes.cz/rozhovor-s-reditelkou-kojeneckeho-ustavu-janou-tytlovou-p3u-/domaci.aspx?c>.

ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat: Učebnice metod sociální praxe*. Praha: Slon, 2009. ISBN 978-80-86429-36-6.

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: *Náhradní rodinná péče* [online]. 2014 [cit. 2014-02-21]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/nahradni/rodinna/pece>.

Wikipedie: Otevřená encyklopedie: *Humanita* [online]. 2014 [cit. 2014-02-09]. Dostupný z WWW: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Humanita>.

Legislativní zdroje:

Důvodová zpráva k novele zákona č. 359/1999 Sb. [online] 2013 [cit. 2013-12-12]. Dostupné na WWW:<[http://pestounska-pece.cz/důvodová/zprava/k/ novele/zákona-35999-sb](http://pestounska-pece.cz/duvodova/zprava/k/novele/zakona-35999-sb).

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších úprav.

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník (Nový občanský zákoník), v platném znění.

Zákon č. 132/2000 Sb., Evropská úmluva o osvojení dětí, v platném znění.

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.

Listina základních práv a svobod (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb.), ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví č. 24039/2005, Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let věku.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění.

Zákon o SPOD – Čí je dítě? [online] 2014 [cit. 2014-01-02]. Dostupné na WWW:<<http://cijedite/?av=aktuality/ostatni/226-zakon-o-spod>.

Nový občanský zákoník. [online] 2014 [cit. 2014-01-03]. Dostupné na WWW:<<http://obcanskyzakonik.justice.cz>.

Seznam zkratk:

DCJK	– Dětské centrum Jihočeského kraje
IPOS	– Individuální plán ochrany dítěte
Komise	– Komise pro sociálně-právní ochranu dětí
NOZ	– Nový občanský zákoník
NRP	– Náhradní rodinná péče
PP	– Pěstounská péče
PPPD	– Pěstounská péče na přechodnou dobu
SPOD	– Sociálně-právní ochrana dětí
SSP	– Státní sociální podpora
Úřad	– Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně
ÚV	– Ústavní výchova
ZDVOP	– Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
ZOSPOD	– Zákon o sociálně-právní ochraně dětí
ZOR	– Zákon o rodině
ZSS	– Zákon o sociálních službách
ZVÚOV	– Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy
ZZŘ	– Zákon o zvláštních řízeních soudních
ZZS	– Zákon o zdravotních službách

Seznam příloh:

- Příloha I.** Etický kodex sociálních pracovníků ČR
- Příloha II.** Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy

ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY

1. Etické zásady

1. 1. Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.

1. 2. Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

1. 3. Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob.

1. 4. Sociální pracovník pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.

1.5. Sociální pracovník dává přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Služby poskytuje na nejvyšší odborné úrovni.

2. Pravidla etického chování sociálního pracovníka

2. 1. Ve vztahu ke klientovi

2. 1. 1. Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti.

2. 1. 2. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů.

2. 1. 3. Sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoliv formy diskriminace všem klientům. Sociální pracovník jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity, společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka. Sociální pracovník se zaměřuje na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit a tak podporuje jejich zmocnění.

2. 1. 4. Chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Data a informace požaduje s ohledem na potřebnost při zajištění služeb, které mají být klientovi poskytnuty a informuje ho o jejich potřebnosti a použití. Žádnou informaci o klientovi neposkytne bez jeho souhlasu. Výjimkou jsou osoby, které nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (zejména nezletilé děti) nebo tehdy, kdy jsou ohroženy další osoby. V případech, kde je to v souladu s platnými právními předpisy, umožňuje účastníkům řízení nahlížet do spisů, které se řízení týkají.

2. 1. 5. Sociální pracovník podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnáni, ale i ostatních příslušných zdrojů. Poučí klienty o povinnostech, které vyplývají z takto poskytnutých služeb a dávek. Podporuje klienta při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života.

2. 1. 6. Sociální pracovník podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení jejich problémů.

2.1.7. Sociální pracovník je si vědom svých odborných a profesních omezení. Pokud s klientem nemůže sám pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci. Sociální pracovník jedná s osobami, které používají jejich služby (klienty) s účastí, empatií a péčí.

2. 2. Ve vztahu ke svému zaměstnavateli

2. 2. 1. Sociální pracovník odpovědně plní své povinnosti vyplývající ze závazku ke svému zaměstnavateli.

2. 2. 2. V zaměstnavatelské organizaci spolupůsobí při vytváření takových podmínek, které umožní sociálním pracovníkům v ní zaměstnaným přijmout a uplatňovat závazky vyplývající z tohoto kodexu.

2. 2. 3. Snaží se ovlivňovat sociální politiku, pracovní postupy a jejich praktické uplatňování ve své zaměstnavatelské organizaci s ohledem na co nejvyšší úroveň služeb poskytovaných klientům.

2. 3. Ve vztahu ke kolegům

2. 3. 1. Sociální pracovník respektuje znalosti a zkušenosti svých kolegů a ostatních odborných pracovníků. Vyhledává a rozšiřuje spolupráci s nimi a tím zvyšuje kvalitu poskytovaných sociálních služeb.

2. 3. 2. Respektuje rozdíly v názorech a praktické činnosti kolegů a ostatních odborných a dobrovolných pracovníků. Kritické připomínky k nim vyjadřuje na vhodném místě vhodným způsobem.

2.3.3. Sociální pracovník iniciuje a zapojuje se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a je zodpovědný za to, že jeho rozhodnutí budou eticky podložena.

2. 4. Ve vztahu ke svému povolání a odbornosti

2. 4. 1. Sociální pracovník dbá na udržení a zvyšování prestiže svého povolání.

2. 4. 2. Neustále se snaží o udržení a zvýšení odborné úrovně sociální práce a uplatňování nových přístupů a metod.

2. 4. 3. Působí na to, aby odbornou sociální práci prováděl vždy kvalifikovaný pracovník s odpovídajícím vzděláním.

2. 4. 4. Je zodpovědný za své soustavné celoživotní vzdělávání a výcvik, což je základ pro udržení stanovené úrovně odborné práce a schopnosti řešit etické problémy.

2. 4. 5. Pro svůj odborný růst využívá znalosti a dovednosti svých kolegů a jiných odborníků, naopak své znalosti a dovednosti rozšiřuje v celé oblasti sociální práce.

2. 4. 6. Sociální pracovník spolupracuje se školami sociální práce, aby podpořil studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.

2. 5. Ve vztahu ke společnosti

2. 5. 1. Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů.

2. 5. 2. Zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.

2. 5. 3. Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.

2. 5. 4. Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny

osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.

2. 5. 5. Sociální pracovník působí na zlepšení podmínek, které zvyšují vážnost a úctu ke kulturám, které vytvořilo lidstvo.

2. 5. 6. Sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.

Etické problémové okruhy

Tyto problémové okruhy by měly být rozpracovány v rozšířeném kodexu, který by byl zaměřen na specifika sociální práce v různých oblastech.

Sociální práce s jednotlivcem, rodinami, skupinami, komunitami a organizacemi vytváří pro sociálního pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálně technických opatřeních a administrativně správních postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život.

A. Základní etické problémy jsou

- kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce (např. z hlediska prevence či sociální terapie společensky nežádoucí situace),
- kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení,
- kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití,
- kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a dávek sociální pomoci

B. Další problémové okruhy,

které se občas vyskytují a vyžadují etické hodnocení a rozhodování vyplývají z následujících situací, kdy loajalita sociálního pracovníka s klientem se dostane do střetu zájmů

- při konfliktu zájmu samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta,
- při konfliktu klienta a jiného občana,
- při konfliktu mezi institucí či organizací a skupinou klientů,
- při konfliktu zájmu klientů a ostatní společností,
- při konfliktu mezi zaměstnavatelem a jeho sociálními pracovníky.

C. Sociální pracovník má ve své náplni roli pracovníka, který klientům pomáhá a současně má klienty kontrolovat. Vztahy mezi těmito protichůdnými aspekty sociální práce vyžadují, aby si sociální pracovníci vyjasnili etické důsledky kontrolní role a do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce.

Postupy při řešení etických problémů

1. Závažné etické problémy budou probírány a řešeny ve skupinách pracovníků v rámci Společnosti sociálních pracovníků ČR (dále jen Společnost). Sociální pracovník má mít možnost: diskutovat, zvažovat a analyzovat tyto problémy ve spolupráci s kolegy a dalšími odborníky, event. i za účasti stran, kterých se týkají.

2. Společnost může doplnit a přizpůsobit etické zásady pro ty oblasti terénní sociální práce, kde jsou etické problémy komplikované a závažné.

3. Na základě tohoto kodexu je úkolem Společnosti pomáhat jednotlivým sociálním pracovníkům analyzovat a pomáhat řešit jednotlivé problémy.

Etický kodex byl schválen plénem Společnosti sociálních pracovníků 19. 5. 2006 a nabývá účinnosti od 20. 5. 2006.

**Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy
Návrh přijatý valným shromážděním IFSW
(Mezinárodní federace sociálních pracovníků),
Adelaide, Austrálie, 29. 9. - 1. 10. 2004**

1. Úvod

Etické uvědomění je nutnou součástí odborné praxe sociálních pracovníků. Schopnost a oddanost etickému jednání je základním aspektem kvality služby nabízené uživatelům služeb sociální práce.

2. Definice sociální práce

Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnosti.

3. Mezinárodní konvence

Mezinárodní deklarace a úmluvy o lidských právech vytvářejí obecné standardy a poukazují na práva, která jsou globální společností akceptována. Dokumenty relevantní pro praxi sociální práce jsou:

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
- Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace
- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
- Úmluva původních domorodých obyvatel (11,0 konvence 169)

4. Principy

4.1 Lidská práva a lidská důstojnost

Sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu a blaho každého člověka. To znamená:

1. Respektovat právo na sebeurčení - sociální pracovníci respektují a podporují právo lidí na provádění vlastních výběrů a rozhodnutí, nezávisle na jejich hodnotách a životních rozhodnutích, za předpokladu, že to neohrozí práva a legitimní zájmy druhých.
2. Podporovat právo na participaci - sociální pracovníci podporují plné zapojení a účast lidí, kteří používají jejich služby, takovými způsoby, aby mohli dosáhnout zmocnění ve všech aspektech rozhodování a jednání, které ovlivňuje jejich život.
3. Jednat s každým člověkem jako s celostní bytostí - sociální pracovníci se zajímají o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usilují o rozpoznání všech aspektů života člověka.
4. Identifikovat a rozvinout silné stránky - sociální pracovníci se zaměřují na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit, a tak podporují jejich zmocnění.

4.2 Sociální spravedlnost

Sociální pracovníci mají povinnost podporovat sociální spravedlnost ve vztahu ke společnosti obecně i ve vztahu k lidem, se kterými pracují. To znamená:

1. Čelit negativní diskriminaci - sociální pracovníci mají povinnost čelit negativní diskriminaci na základě takových charakteristik, jako jsou schopnosti, věk, kultura, rod nebo pohlaví, rodinný stav, socioekonomický status, politické názory, barva pleti nebo jiné fyzické charakteristiky, sexuální orientace nebo duchovní přesvědčení.
2. Uznat diverzitu - sociální pracovníci rozpoznávají a respektují etnickou a kulturní rozdílnost ve společnostech, kde pracují, berouce při tom v úvahu individuální, rodinné, skupinově a komunitní odlišnosti.
3. Spravedlivě distribuovat zdroje - sociální pracovníci zaručují, že zdroje, které mají k dispozici, jsou rozdělovány spravedlivě ve shodě s potřebami.
4. Čelit nespravedlivé politice a praktikám - sociální pracovníci mají povinnost upozorňovat své zaměstnavatele, tvůrce politik, politiky samotné a veřejnost na situace, kdy lidé žijí v chudobě, když zdroje nejsou adekvátní nebo když rozdělování zdrojů, politika a praxe jsou utlačující, nespravedlivé nebo škodlivé.
5. Pracovat na základě solidarity - sociální pracovníci mají povinnost čelit sociálním podmínkám, které přispívají k sociálnímu vyloučení, stigmatizaci nebo útisku, a pracovat pro sociální inkluzi.

5. Profesionální jednání

Národní členské organizace IFSW mají povinnost rozvíjet a pravidelně aktualizovat svoje vlastní etické normy nebo etické směrnice tak, aby byly konzistentní s prohlášením IFSW. Národní organizace mají také povinnost informovat sociální pracovníky a vzdělavatele v sociální práci o těchto normách a směrnicích.

Sociální pracovníci by měli jednat v souladu s etickým kodexem nebo směrnicemi, které platí v jejich zemi. Tyto budou obvykle detailnější pravidla v etické praxi specifická podle národního kontextu. Následující obecná doporučení pro profesionální jednání se týkají toho, že:

1. Od sociálních pracovníků se očekává, že budou rozvíjet a udržovat požadované dovednosti a kompetence v oblasti své práce.
2. Sociální pracovníci nedopustí, aby jejich dovednosti byly využity k nehumánním účelům, jako je například mučení nebo terorismus.
3. Sociální pracovníci jednají bezúhonným způsobem. To zahrnuje nezneužívání vztahu důvěry s lidmi, kteří užívají jejich služby, rozeznávání hranice mezi osobním a profesním životem a nezneužívání svého postavení pro osobní obohacení nebo zisk.
4. Sociální pracovníci jednají s lidmi, kteří používají jejich služby, s účastí, empatií a péčí.
5. Sociální pracovníci nepodřizují potřeby a zájmy lidí, kteří užívají jejich služby, svým vlastním potřebám a zájmům.
6. Sociální pracovníci mají povinnost učinit nezbytné kroky v profesionální i osobní péči o sebe na pracovišti i ve společnosti s cílem zajistit, aby byli schopni poskytovat odpovídající služby.
7. Sociální pracovníci zachovávají důvěrnost informací, které se týkají lidí užívajících jejich služby. Výjimky mohou být odůvodněny pouze na základě vyššího etického požadavku (jako je například ochrana života).
8. Sociální pracovníci vyžadují uznání toho, že jsou zodpovědní za své jednání vzhledem k lidem, se kterými pracují, vzhledem ke kolegům, zaměstnavatelům, profesní asociaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.

9. Sociální pracovníci mají povinnost spolupracovat se školami sociální práce, aby podpořili studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.

10. Sociální pracovníci iniciují a zapojují se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a jsou odpovědní za to, že jejich rozhodnutí budou eticky podložena.

11. Sociální pracovníci jsou připraveni uvést důvody svých rozhodnutí, založených na etickém rozvažování, a jsou odpovědní za svoje volby a jednání.

12. Sociální pracovníci pracují na vytváření takových podmínek ve svých zaměstnavatelských organizacích i ve své zemi, aby principy tohoto prohlášení i principy jejich národního kodexu (existuje-li) byly diskutovány, hodnoceny a prosazovány.

Zdroj: Společnost sociálních pracovníků České republiky

ABSTRAKT

KŮRKOVÁ, D. *Etické aspekty náhradní výchovy v kontextu změn právního systému ČR.* České Budějovice 2014. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce Mgr. Martina Pavelková.

Klíčová slova: náhradní výchova, legislativa, sociálně-právní ochrana dětí, náhradní rodinná péče, ústavní výchova, sociální práce, morálka, smysl života, lidská důstojnost, svoboda, lidská práva, odpovědnost, svědomí, etická dilemata, etický kodex.

Práce se zabývá změnami legislativního pořádku sociálně-právní ochrany dětí posledních dvou let v ČR. Upozorňuje na důsledky, které novely zákonů přinesly do praxe při procesu svěřování dětí do náhradní výchovy a zároveň na etické aspekty s tímto procesem přímo související.

Pro pochopení právní situace dítěte jsou zákony upravující sociálně-právní ochranu dětí porovnávány. Důsledky legislativních změn dopadají i na procesy svěřování dětí do náhradní výchovy. Práce se zabývá nejen praxí, ale i etickými souvislostmi, které byly, vzhledem k tématu práce, identifikovány jako nejpodstatnější.

Celou problematiku dokreslují kazuistiky z vlastní praxe, které mají za cíl posloužit čtenáři lépe pochopit umístování dítěte do náhradní výchovy a to jak procesně, tak i na poli etických aspektů, které proces doprovází.

ABSTRACT

Ethical aspects of substitute care in the context of legislation changes in the Czech Republic.

Key words: substitute care, legislation, social and legal protection of children, substitute family care, institutional care, social work, morals, meaning of life, human dignity, freedom, human rights, responsibility, conscience, ethical dilemmas, ethical code

My work analyses the legislation changes in the area of social and legal protection of children in the Czech Republic that have been introduced over the last two years. This work focuses on impacts of these changes in the practice of transferring children to substitute care as well as ethical aspects directly connected with this process.

Laws impacting the social and legal protection of children are being compared in order to understand the legal rights of children. The consequences of the legislative changes have a direct effect on the processes of handing children to substitute care. The work is not only concerned with the practical impacts, but also with the ethical side of the problem which was identified as the most important in my thesis.

Case reports from my own practice provide a complementary evidence to the reader to better understand the process of placement of children into substitute care both at professional and ethical levels.